SLOVENSKÁ REČ

MESAČNÍK PRE ZÁUJMY SPISOVNÉHO JAZYKA

ROČNÍK DESIATY

2 – 3

OKTÓBER — NOVEMBER 1942.

REDIGUJE ANTON JÁNOŠÍK S JOZEFOM ŠKULTÉTYM

VYDÁVA MATICA SLOVENSKÁ

SLOVENSKÁ REČ

vychádza mesačne okrem júla a augusta.
Vydáva Matica slovenská.
Rediguje Anton Jánošík s Jozefom Škultétym.
Predplatné 45 Ks na rok.
Redakcia a administrácia v Turčianskom Svätom Martine

OBSAH

Strana

Jozef Sliačan: Citová a zvuková expresívnosť slovenského slova. (Pokračovanie.) 33
(Citová stránka slova 33)

Ján Chripko: Interjekcie konsonanticko-vokalické. (Pokračovanie.) 36

Návrhy na zmenu úradného názvu obce.

Ján Stanislav: Z čoho vzniklo meno *Račištorf* . . 40

Štefan Peciar: K etymologii *horký, horky, horkyže* . 43

Ján Žigo: Dejiny dvojhlások v spisovnej slovenčine. (Pokračovanie.) 49

—tri—: Príspevky k právnej terminologii 60

(Dlh, dlžný — dlžoba, dlžobný 60. *Kolku prosté — kolkuproste* 61.)

Zora Jesenská: Drobničky 62

(Versta — vierst. Väčšinou — zväčša. Poväčšine, ponajviac; pomenej; ponajprv 62. — Význam a miesto niektorých slov. *Hocako. Šmariť, šmierať?* 63. — *Toť. Viechať* sa. *Rojčiť* a *snívať* 64.)

Jozef Liška: Rozriešime si otázku pôvodu východnej slovenčiny? (Pokračovanie.) 65

(Pokračovanie na 3. str. obálky.)

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK X. ČÍSLO 2.–3.

Jozef Sliačan:

CITOVÁ A ZVUKOVÁ EXPRESÍVNOSŤ SLOVENSKÉHO SLOVA.

Citová stránka slova.

I keď významová stránka je najdôležitejšia zo všetkých troch stránok slova (obsahová, citová, zvuková), nemožno zanedbávať ani jeho citové zafarbenie a zvukovú expresívnosť, lebo tieto dve stránky môžu mať pre našu reč nielen štylistickú hodnotu, ale aj estetický význam.

Slovo — symbol, vyvolávajúci v nás určitú predstavu, máva teda okrem významovej (obsahovej) a zvukovej stránky aj citový prízvuk. Jeho najčastejšou príčinou sú naše spomienky, ktoré sa s daným slovom združujú. S akým rozdielnym citovým zafarbením je spojené napr. slovo *rieka* u toho, kto sa v nej topil, a u toho, kto na nej prežil krásne chvíle pri vodných športoch. Slovo *škola* vyvoláva príjemné spomienky u žiaka usilovného, nepríjemné u lenivého žiaka. Rozdiely v citovom prízvuku toho istého slova u rôznych ľudí vysvetľujeme si rozdielnymi osobnými spomienkami.

Pokiaľ ide o prostredie, v ktorom sa slovo užíva, platí zasa toto pravidlo: Slovo má rozdielne citové zafarbenie podľa funkčnej jazykovej skupiny, v ktorej ho užívame. Citové podfarbenie slov *luna, niva, šero, túha, vesna, zmráka sa,* zvyčajných v reči básnickej (v hovorovej reči máme za ne: *mesiac, lúka, mrak*[1], *túžba, jar, zvečerieva sa*), je vyvolané estetickým dojmom, ktorým účinkuje báseň na čitateľa. V poézii slovo spĺňa aj estetickú funkciu, a preto účinkuje na nás akosi slávnostnejšie ako v obecnej hovorovej reči. Citovú rozdielnosť najzreteľnejšie vidíme medzi synonymami, užívanými v rozličných spoločenských prostrediach. Vulgárne slovo je citovo účinnejšie a závažnejšie ako citovo neutrálne obecné slovo.

[1] ***Mrak*** ‚medzi tmou a vidnom': Už bol mrak, keď sme prišli do dediny (úzus).

Príklady: *frajer — milý, kotrba — hlava, drichmať — spať, huba — ústa, rehotať sa — smiať sa* atď. Vulgárne slová majú nepríjemné citové zafarbenie.

Naproti tomu príjemné a milé citové zafarbenie majú deminutíva oproti obyčajným, citovo neutrálnejším slovám: *malučký, maluličký — malý, matička — mať, milučký — milý, slniečko — slnce, chlebíček — chlieb* ap. Častým užívaním zdrobnelín sa stiera ich zdrobňovací význam a citový prízvuk. Tak v slovách *otec, vrabec, chlapec, slnce* ap. necítime už zdrobneliny, a môžu prijímať ešte nové zdrobňovacie prípony: *otecko, vrabček, chlapček, slniečko* a i. Zdrobneliny prenikly aj tam, kde podľa významu nepatria. Sú charakteristické najmä pre detskú reč (*mliečko, topánočky, šatočky, chlebíček, vodička* atď.). Ľudové piesne, povesti a rozprávky sú bohaté na deminutíva, ktoré netvoria tu nejakú charakteristickú významovú črtu a ich štylistická hodnota je veľmi slabá. Ľudové piesne obľubujú si deminutíva najmä v rýmoch. Hanlivý, pejoratívny a ironický citový prízvuk majú zdrobneliny v reči posmešnej, polemickej ap.: *pisárik, doktorko, zárobček, dobrý kvietok* (obrazne) atď.

Slová obecné sú viac-menej citovo neurčité. V slovách odbornej (vedeckej, obchodnej, vojenskej a i.) terminologie je citovosť celkom potlačená: *zákon, obrat, skonto, zenit, nástup, súčet* ap. Vedecký jazyk vyhýba citove zafarbeným slovám, ďalej slovám básnickým, vulgárnym a zo slov v obecnej reči zaužívaných aj tým, ktoré už majú nejaké citové zafarbenie pre svoj obsah. Tak miesto slova *blázon* má vedecký jazyk citove neutrálne *duševne chorý,* miesto *pijan—alkoholik* a pod.

Podľa iného pravidla silné a citovo nepríjemné zafarbenie majú slová, označujúce veci a činnosti neestetické, alebo slová upotrebúvané ako nadávky. V slušnom hovore im vyhýbame; ide tu vlastne o konvenciu, podľa ktorej spomínané slová v spoločenskej konverzácii nemajú miesta.

Osobitnú skupinu slov so silným citovým prízvukom (strachu) tvoria tzv. tabu.[2] Sú to slová, označujúce predmety a činnosti posvätné, zakázané, neprístupné a nedotknuteľné,

[2] Slovo *tabu* je z melanézskeho *tambu* alebo *tapu.* Dnes znamená vyradenie nejakého predmetu z každodenného užívania a jeho výhradu len k náboženským účelom. U obyvateľov Polynézie tabu znamená systém zákazov, ktoré sa vzťahujú na osoby a na veci. Medzi tabu patrily napr. osoba a majetok pohlavárov, niektoré zvieratá, rastliny a i. Porušenie tabu trestalo sa smrťou; odtiaľ pochádza pocit strachu, spojený s týmito slovami.

ktoré sú v užšom spojení s nadprirodzeným svetom. Dnes za *tabu* považujeme bytosti nadprirodzené a veľmi vznešené, ktoré z priveľkej úcty alebo zo strachu človek nerád spomína (smrť, božstvá), a bytosti zlé, ktorých sa bojí (čert, satan, mátoha a i.).

Zvláštne citové zafarbenie niektorým slovám dáva národná tradícia, politické, kultúrne a iné pomery. Slovo *rex* u starých Rimanov vzbudzovalo spomienku na zlú vládu posledných kráľov. Z toho istého dôvodu slovenská vláda obnovila ľudové slovo *žandár* za český termín *četník*. Výraz *zeman, šľachtic* znie nepríjemne uvedomelému Slovákovi, lebo *zemianstvo* a *šľachta* zväčša škodily slovenskej veci. Aký nepríjemný cit vyvoláva v nás aj slovo *dereš* a *dráb!* Oproti tomu príjemný cit pojí sa v každom dobrom Slovákovi k menu Matice slovenskej, Memoranda turčianskosvätomartinského, Ľudovíta Štúra a i. Tu sa už, pravda, viac-menej uplatňujú subjektívne kritériá pre citovú expresívnosť slova. Rozdielnosť citového zafarbenia slov závisí aj od povahy a temperamentu ľudí. U veselých a spoločensky družných ľudí slová *zábava, spoločnosť, hra* sprevádza rovnaké, a to citovo príjemné zafarbenie. Iný citový prízvuk majú tieto slová u ľudí nespoločenských a samotárskych.

Slová archaické majú iný citový charakter a ráz starobylosti práve tým, že z reči hovorovej a spisovnej sa pomaly strácajú. Ak ich aj moderný spisovateľ upotrebí, robí to preto, aby aj rečou budil dojem starobylosti (charakterizačná funkcia slova v literárnom diele). Dnes ich počuť ešte z úst najstarších ľudí, dodnes zachovaly sa v povestiach, porekadlách, príslovia ch, piesňach a vôbec v prostonárodných výtvoroch. Príklady: *nápoky* miesto *náročky, meruôsmy* miesto *štyridsiaty ôsmy, stolica* miesto *župa, vne* miesto *von, zvonka; vesť* miesto *zpráva, blahovesť* miesto *blahorečenie, blahoslavenie; kroz* miesto *skrze, triema* miesto *drží* atď. Archaizmy dnes majú najlepšie miesto v historických dielach, v ktorých spĺňajú rečovo- i dobovocharakterizačnú funkciu.

Cudzie slová majú odlišné zafarbenie ako rovnoznačné domáce výrazy. Mnohé z nich majú vulgárne citové zafarbenie. Porov. *apetít — chuť, maširovať — kráčať, pochodovať, muzika — hudba* i *zábava,* ďalej *fiškál, agent* atď.

Napokon s akousi príhanou vyslovujeme aj slová novotvorené, a to najčastejšie z cudzích koreňov: *dičértešékovať, mondokovať, éljenovať, kistihendovať* atď. atď.

(Pokračovanie.)

INTERJEKCIE KONSONANTICKO-VOKALICKÉ.

Interjekcie, kde sú kombinované samohlásky so spoluhláskami, sú častejšie než interjekcie čisto vokalické alebo čisto konsonantické. Dominantným prvkom v nich je raz samohláska, raz spoluhláska. Častejšie sú prípady, kde konsonant (alebo dva) zostáva a strieda sa samohláska.

Dosť často sa vyskýtajú primárne interjekcie impulzívne, a to senzitívno-emotívne, ktoré sa začínajú vokálom a ich sprievodným vokálom je *j:*

Interjekcia *aj* je *výkrikom strachu: aj!* skríkla, mysliac, že stupila na hada (úzus);

výrazom úľaku: Na Dunaji pláva húska biela... vystiera v let svoje krídla mladé. *Aj!* tu víchor, starý vrah Dunaja, besom zhučí: — húska padá dolu (Botto, Spevy 1880, 75);

prisviedčanie pri zápore: My nemyslíme. Aspoň od nikoho nepočuješ slova: Mať, otec, žena, sestra, milá, s Bohom! Akoby *aj!* (Taj. IX², 116);

pri radostnom údive: Dora. To, to, to by mu už len dožičila... Tak sa ti i Janovi dali pozdraviť. *Mara. Aj,* to by bolo, to by bolo, tetka Dorka. Toľko všeličoho, čím tam oplývajú... (Taj. VII, 94);

výrazom neľúbosti: aj, dajce mi pokoj (Šťavník); Pri konci večere zrazu vstal ujček od stola a zčiastky rozčúleným, zčiastky smutným hlasom povedal: „*Aj,* to som ešte nevidel, aby piati ľudia pri stole bez slova sedeli." (Bod., Rozp. 115).

Zdanlivo reduplikované, v skutočnosti celkom samostatné *ajaj* je logickou interjekciou a znamená toľko ako zápor *nie:* Šatku mala na hlave tú novú... — Zasmolíš si ju, dievka, keď budeš drúčky snášať na pleci!... — *Ajaj*... čožeby, mama! (Gabaj, Otec T., 63); „... Veď viete, ako robí Škrabák, že mu ver' už chýr ide aj po iných dedinách". „*Ajáj,* nuž a čože spravil aj ten Škrabák takého veľmi zlého?..." A. Keby som ti vravel ja, že si lotor, to by si sa nahneval! B. *Ajaj!* (úzus).

Vyjadruje sa ňou aj

nadávanie: „Ajaj! To je osoba nemóresná — rychtára takto. Ja som ju nikdy neuctil..." (Kuk. III², 90). Tu v poslednom prípade *ajaj* je deiktické. Len anticipuje smysel ďalšej vety (To je osoba nemóresná). Na rozdiel od toho v predchádzajúcom prípade — ako interjekcia logická — má vetnú platnosť.

ajajaj (zase celkom samostatná interjekcia) vyskytuje sa *pri úžase nad mnohosťou: Ajajaj!* — koľko je vás! (úzus);

pri jasaní: — Máte hláčov? Nakladieme si ohňa a upečieme. — *Ajajáj,* spravíme si hostinu! — jasá Anka Krdanka (Rázus, Maroško[2], 43).

Niekedy je i *výrazom mrzutosti.* K základu *aj* je utvorené sloveso *ajkať,* k základu *ajaj* je sloveso *ajajkať* i *ajakať.* Oboje znamená 'volať, vravieť *aj* alebo *ajaj'. Ajajkať* znamená i odporovať. *Ňejajkaj!* (Neprotirečl) Šťavník.

ej — je výrazom radosti, nadávky, výčitky atď.:

pochválenia s obdivom: „Ej, ale je to mlynček!" (Dobš. I[3], 23);

výrazom radostného pochvaľovania: Od rozkoše nevedeli sa ani shovárať. *„Ej,* vodička, ech, *ej,* aj, oj, či si dobrá, teplučká," pochvaľovali vše jeden, vše druhý (Taj. III, 80);

výrazom výčitky s dohováraním: — Ej, Andrew, mal by si sa raz ta vybrať a pozrieť matku (Kavec, Grapy 8);

priania: — Ej, keby sa vo fabrike začalo pracovať!... (Grapy 239);

núkania žartom: „Ej, ba u mňa budete jesť, to vám povedám. A škvarky vy neradi, že ich nič neberiete? Načože sú tu, či len pre cifru?" (Kuk. VIII[2], 65);

trochu radostného zdôraznenia: Ej, má zima svoje krásy, a aké! (Kuk. II[4], 25);

odporovania: Ej, choroba — nechoroba: | Veď je ako ruža; | Len keby ste niekde znali | Hodného jej muža. — (Chalupka, Spevy[2] 57);

veselosti: Ej, zakukaj, kukulienka, jarnú, rezkú nôtu, vyvolaj len všetky sily slovanské k životu! (J. Kráľ, Balady a piesne, Čítanie štud. mládeže, 2. vyd., 112);

žútosti: ... ej, škoda, škoda, Slovenstvo, tej tvojej peknej podoby! *Ej,* škoda, škoda, Slovenstvo — tvoje kvety len tak hynú (J. Kráľ, Balady[2] 86); — *ej,* škoda krvičky vo vojne prekliatej (Novomeský, Otvorené okná 52);

trpkosti: Ej, voľnosť, voľnosť, sladký duše plameň! Miesto pokrievky privalil ma kameň. (Balady[2] 101);

hnevu s vyhrážaním: ‚Ej, páni na zámku, to vy dobre vedzte, keď ste jadro vzali, škrupinu si zjedzte! Bodaj ste aby pokoja nemali...' (Balady[2] 81);

žartovnej výstrahy: Ej, had to zaiste, had to opravdivý, *ej,* had opravdivý, Paľko náruživý — *ej,* had to zaiste, had to opravdový, Paľko vierolomný, Paľko pomstychtivý! (Balady[2] 44);

náreku: Z ohnivej pece vypadol gaštan pečený, *ej — ej* — narieka žena. (Novomeský, Nedeľa a romboid 48);

zlosti, pomstivého hnevu: Zlosť ním zalomcovala, mlčal.

Po chvílke si vzdychol: — *Ej,* kyjak by sa zišiel na nich, kyjak!... (Urban, Živý bič[6] 20);

silné predsavzatia: „Ale dnes nebudem — *ej,* ver' nebudem," túži sa Mišo. „A čo by fľaša bola zo zlata a víno v nej od Korbeľu — nebudem (piť)!..." (Kuk. II[4], 67);

prisviedčania vo význame ‚veru': „Zle gazdujeme, pán brat, zle." „Ej, zle!" prisviedča učiteľ (Kuk. III[3], 76);

poľutovania: — Aký si mi biedny, *ej,* mrcha gazdu si mal! (Ondrejov, Tátoš a človek 90);

trpkého výsmechu: Najmä ich preniklo, keď povedala: *„Ej,* veru si sa, veru nenazdal, že vyjdeš na takýto posmech ľudský — moja potecha, môj muž radostný! *Ej,* nenazdal, že ani po smrti nebudeš mať odpočinku..." (Kuk. III[3], 51);

nadávania, žartovného pohrozenia: „Komuže tam (píšeš)? Frajerovi, čo?" „Veru to!" *„Ej,* ty, ty! Jedného ti málo — čo? Ak by jeden umrel, aby bol druhý!" (Kuk. III[3], 77);

zastrájania do bitky: „Ej, keby ho dolapil — ale by pamätal!" zastrája sa Ďuro (Kuk. VII[3], 15);

pri škriepke: „Ba moja nie, ale vaša (jalovica je ukradená)". *„Ej,* akože by moja! To bola vaša." (Kuk. III[3], 170);

mudrovania: „Výhľadno je dosť..." *„Ej,* to bude vetrno!" krúti Tomáš hlavou. „Akurát do koliby bude sa poliak opierať. Bude zima!" (Kuk. VIII[2], 122);

výkriku bolesti: „Ej, noha!" skríkol som zasa ja, a nie som si povedomý, či schválne a či len tak zo žartu virgol som urazenou nohou (Kuk. X[2], 198);

dôrazného prisviedčania: „.... My chceme, aby boly porcie menšie..." *„Ej* — to, to!" prisvedčili voličia. (Kuk. XI[2], 61);

ej — anticipácia vokatívu pre uvažovanie:

Dubeň: ...Mienim len šesť kusov zimovať a pár koní, azda to postačí. Anna: *Ej,* otec náš, keby sme len mohli takéto starosti sveriť a preniesť na druhé hlavy a ruky! Nie že by som vyhýbala robote, ale pribudlo rokov, starneme (J. Hollý, Márnotratný syn 4—1921);

vyjadrenie podmienky s dôrazom: Tu začau šjarkan o život prosiť. *„Ej",* povedau švagor, „najskuor mi musíš mojich bratou skrísiť a mojú sestru prepustiť slúbiť." (Súpis II, 4);

súhlas po zápore: — A vy vari ani nespíte?! — ozval sa pán Kapusta. — *Ej,* veru neviem zaspať (Alexy, Na voľnej vôľuške 31).

Skutočne reduplikované v smysle statickom i genetickom je *ej:*

pri obdive: — *Ej-ej,* aké pekné, — pochvaľujú. — Také ani Mrázik nemá. (Rázus, Maroško[1] 79);

pri ironickom čudovaní: „Ach, ach, veľactený pán kandidát básni," prehovorila smiešno-vážnym tónom; „ale veľa pretiera. Samé počiatky... Zas iný počiatok... A potom haky-baky, krúžok, kríž a litera K. *Ej, ej,* snáď Kornelia, Karolina, Kleopatra, Kunikunda! Najskôr Kunikunda — to pravé nemecké meno, úžasne romantické, hu!" (Vaj. II, 9, Bežo);

pri nespokojnosti: „*Ej — ej*", krútil hlavou pán rychtár. „To veru včas začína halaškovať..." Ak si takto zavedie, veru sa nenazdá, len keď z tej službičky vykvapne (Kuk. XI[2], 111);

pevného zaumienenia: „...Teba prinúťa, keď nebude pomoci, obrancu... *Ej,* Bohu, to nesmie byť! To je nemožné! Ja to nikdy neprenesiem... Jestli len ty chceš, prekazím všetko!" (Vaj. I, 171);

zdôraznenia pri opakovaní: Pretieral si oči... mysliac si: ‚Huncút je ten náš pán notár; vie udrieť človekovi na strunu, *ej,* vie...' (Urban, Živý bič[6] 196).

ej, ba — tu deiktické a vyjadruje:

odmietnutie vo význame ‚ešte čo' „... A čože pýtaš za ňu (habarku)?" „Nič!" *„Ej, ba!* Akože by to bolo? Darmo sa ani Pánu Bohu nemodlíme." (Kuk. I, 46);

odporovanie: Farská lúka „Sihôtka" dnes nezaujíma nikoho, okrem dubovského farára. I ten myslí na ňu iba tri razy do roka. Raz na jar... druhý raz o Jáne... a tretí raz: či zase nepokazí voda otavu... *Ej, ba!*... I medzitým myslí farár na Sihôtku (Taj. XIII, 182);

ej hej — vyjadruje úzkostlivý vzdych nad úlohou: Oj city moje... čože robíte taký shon? Veď vás už idem... z úzkych prsov vypustiť von! *Ej hej!* vypustiť — ach! ale jako? (Botto);

ej ba hej — „Ket ce sciśňem, ani ňemukňeš!" *„Ej ba hej!"* prisviedča druhý, čo znamená: Veru tak! (Šťavník);

ejha — sekundárne utvorená interjekcia z dvoch interjekcií (*ej*+*ha*). Vyjadruje sa ňou:

výsmech, zľahčovanie, ponižovanie: ... stará chytila Zuzku na otázku: „No, už si ty vykonala! Ja len neviem, čo budeš robiť?..." „A čo?" „Nuž s tým husárom." *„Ejha!* No veru!" (Kuk. I[4], 51);

silný zápor, odmietnutie: „Daj mi sto korún!" *„Ejha!"* Ešte čo by si nechcel (Šťavník);

údiv a pochvala: „Ejha, jaké pekné! (Dieťa si urobilo hračku a matka ho chváli). (Šťavník);

Ej ba i *ejha* má vetnú platnosť. *Ej* je zväčša deiktické.

(Pokračovanie.)

Ján Stanislav:

Návrhy na zmenu úradného názvu obce.

Z ČOHO VZNIKLO MENO *RAČIŠTORF.*

Račištorf, nem. *Ratzesdorf,* maď. *Récse,* leží pri Bratislave na železnici Trnava—Bratislava. Iste bude naše obecenstvo zaujímať, z čoho vzniklo toto meno, ktoré na prvý pohľad zneje neslovensky, lebo sa končí na nemecké *-dorf.*

Najstaršie záznamy mena tejto obce sú od XIII. storočia. R. 1245 sa zaznačuje ako *Recha* (Fejér, Cod. dipl. IV. 1, 381), r. 1296 ako *Racha* (ÁÚO. V, 161), r. 1418 ako *Reche* (tamže X. 6, 170), ale r. 1390 nachádzame zápis *Rechesdorf* (tamže X. 8, 313). V zápisoch *-ch-* treba, pravdaže, čítať ako *č.* Očividne maďarský tvar *Récse* (vyslov *Réče*) je z dnešných názvov najbližšie starým formám z XIII. až XV. storočia.

Aký je rozdiel medzi historickými tvarmi, ktoré si prepíšeme podľa dnešného nášho spôsobu na *Rača, Reča, Reče* a medzi dnešnými formami sloven. *Račištorf* a nem. *Ratzesdorf?* Otázka je pre laika neprehľadná, ale jazykovedec na ňu vie predsa len odpovedať, keď má poruke staré záznamy mena tejto veľkej obce.

Pôvodné meno sa zaiste skrýva v starších záznamoch, teda v *Racha* = *Rača* a *Recha* = *Reča, Reche* = *Reče.* V dnešnom slovenskom názve sa z neho zachoval práve koreň mena *Rač-.* Máme tu teda formu s *-a-* v prvej slabike. Toto *-a-* sa zachovalo v doklade z r. 1296 a aj v nemeckom tvare názvu. Ako vysvetliť tvar na *re-*? V starej slovenčine existovala zmena skupiny *ra* v *re.* Tak napr. pri Leviciach bola obec *Bratka,* ktorá sa zaznačuje r. 1156 ako *Bratka,* ale r. 1209 ako *Bretka.* V cyrilometodejskej slovienčine bolo *trava* ‚tráva' popri *tréva* ap. Doklady na túto zmenu máme aj medzi záznamami na staré meno mesta Bratislavy, ktoré už tu nebudeme ani uvádzať. Je to známy zjav v slovanských jazykoch. Pravda, zmena *a* v *e* je známa aj v starej maďarčine od XIII. storočia.

Tak teda podľa starých záznamov a dnešného znenia prichádzame k poznaniu, že pôvodnou formou názvu bola *Rača.* Takýto názov dedín sa vyskytuje jedenásť ráz v Chorvátsku a Srbsku (Imenik-Registar II, str. 892). Z tohoto tvaru *Rača* sa celkom pravidelne vyvinulo maďarské *Récse.*

Čo je *Rača*?

Toto *Rača* je fonetickým prepisom pôvodného *Radša,* čo je osobné meno, známe u starých Slovanov. Tak starí Rusi

poznali osobné meno *Ratša*, starí Česi *Ratše;* pôvodnejšia forma je tu, pravdaže, *Radša*. Hláska *t* je v uvedených príkladoch len prispôsobením znelého *d* k neznelému *š*. To netreba vysvetľovať, lebo je to známy a obvyklý zjav.

Meno *Radša* je pokrvné s osobnými menami *Radoš* (porovnaj na Slovensku *Radošovce, Radošiná, Radoška,* vrch *Radošovec* pri Ilave), *Radeš, Radúš, Radiša* (porovnaj na Slovensku obec *Radiša* a aj meno potoka podľa nej pomenovaného v okr. Bánovce n. Bebravou) atď. Pochodia z prídavného mena *rád.*

Názov *Rača* je na Slovensku známy aj odinakiaľ. Pri Oščadnici v okr. Čadca je samota *Pod Račou.* V okr. Prievidza je obec *Račice.* Tento názov pochodí tiež z osobného mena *Radša.* Etymologicky by sa teda malo písať *Radšice;* pravda, na spojitosť so základom *rad-* sa dávno zabudlo a preto sa pripúšťa fonetické písanie s *č.* Pri Oravskom Podzámku je horáreň *Račová.* Tento názov patrí tiež k osobnému menu *Radša = Rača.*

Pôvodná skupina *-dš-* sa zaznačuje pri mene obce *Račice,* ktoré sa v zoborskej listine z r. 1113 zapisujú ako *Radsciz* (Fejérpataky, *Kálmán király oklevelei* 59).

V Čechách sú názvy *Račice* sedem ráz, *Račín* tri razy, *Račov, Račovice, Radčice* ap. Tak iste u južných Slovanov sú okrem uvedeného názvu *Rača* aj *Rače, Račica, Račice, Račeva, Račinovci* a i. Poliaci tiež majú názvy *Radszyce, Raczyn* r. 1419 ako *Radsschin, Raczyce,* ale ešte r. 1579 *Radszicze,* osobné meno *Radsza* atď. (Kozierowski, *Badania* VII, 62).

Názov tento teda úplne jasne pochodí z osobného mena *Radša.* To znamená, že najpravdepodobnejšie zakladateľom tejto obce bol nejaký človek, ktorý sa volal *Radša = Rača.*

Naozaj aj osoba *Rača* sa v súvislosti s Račištorfom spomína r. 1274 (ÁÚO. IV, 39): „Stephanus et Nicolaus filij *Racha* (v odpise listiny *Rechee*), nobiles de Okoly de Comitatu Posoniensi . . ." domáhajú sa svojho majetku (possessiones) *„Simperg et Churla",* čo je račištorfský vinohrad *Šinbeųk* (?) a obec *Čela* na Žitnom ostrove. Tu je teda súvislosť majiteľa s dedinou veľmi jasne dosvedčená. Slovom, po slovensky by sa táto obec mala volať *Rača.* Zbytok tohoto tvaru je v maďarskom názve obce.

Dnešný tvar *Račištorf* vznikol, pravdaže, z nemeckého tvaru. Nemecká forma pochodí však zo slovenského tvaru *Rača* pridaním genitívnej nemeckej koncovky *-s* a nemeckého *-dorf* ‚ves'. Keď nemecký názov preložíme, znamená to ‚*Ra-*

čova ves'. Nemecká forma sa zjavuje, ako sme už uviedli, r. 1390 *Rechesdorf*. Je to teda útvar zpolovice slovenský a zpolovice nemecký. Takéto útvary sa vyskytujú pri kolonizáciách, keď ku starej vrstve obyvateľstva pribúda inonárodná nová vrstva. Tak napr. v Šopronskej stolici máme *Weppersdorf* k slovanskému *vepr* ‚vepor', v Železnej stolici *Dobersdorf* ku *dobr* ‚dobrý' atď. V Čechách napr. *Mladikstorf* za čes. *Mladikovice, Budigsdorf* k čes. menu *Budík* a i. (E. Schwarz, *Die Ortsnamen der Sudetenländer* 403 a n.).

Tento nemecký útvar na *-sdorf* odpovedá potom maďarským menám na *-falva* (o tom E. Mór, *Westungarn im Mittelalter* 220 a n.). V slovenčine namiesto nich stoja obyčajne názvy na *-ov, -ín, -ice, -ovice* ap. Najstarší spôsob je však bez týchto prípon, t. j. osobné meno je miestnym názvom. V našom prípade máme obdobné doklady od južných Slovanov.

A tak teda *Račištorf* je poslovenčený nemecký názov. Nemecký názov pochodí zo slovenského pridaním nemeckého zakončenia. Tento zjav nie je v okolí Bratislavy ojedinelý. Sama Bratislava má takýto útvar v dokladoch ako *Braslavespurch*, t. j. *-burg*, čiže ‚Braslavovo mesto'; záznam je na r. 907 u Aventína na začiatku XVI. storočia podľa starších análov. Podobne ponemčený je názov *Pezinok* zo staršieho slovenského *Bozin*, z čoho je maď. *Bazin*. Z *Bozin* pridaním koncového *-g* je nemecký tvar *Bösing*, ľudove *Pösing*, čo Slovák počul ako *Pezink* a z tohoto je potom *Pezinek*, resp. spisovne *Pezinok*.

Slovom, tu sa zabudlo na pôvodný slovenský názov a Slováci začali užívať a užívajú názvy, ktoré Nemci prevzali od nás, prispôsobili ich svojej jazykovej sústave a takto prispôsobené sme potom prevzali od nich my Slováci. Užívame teda terciárne útvary. Pri mene Brastislavy *Prešporok* bol ten istý prípad. Nem. *Pressburg* je tiež zpolovice slovenský a zpolovice nemecký názov, pravda, s postúpeným vyvinom v prvej, pôvodne slovenskej súčiastke. Uveďme, že aj dnešný názov *Šenkvice* pochodí z nem. *Schenkwitz* a toto zo starého slovenského **Čanikovice*. Takýchto prípadov by sme mohli uviesť ešte viac.

Máme tu veľmi zaujímavé prípady, hovoriace o histórii kraja, o navrstvovaní obyvateľstva a jeho spolužití. Vidíme, ako štúdium miestnych názvov prispieva k poznaniu rozličných národných a sociálnych procesov a tiež k samotným dejinám obcí.

Vidíme teda, že aj taký *Račištorf*, hoci dnešná forma mena na to neukazuje, je stará slovenská obec. Navrhujem, aby sa volal zas *Rača*.

Štefan Peciar:

K ETYMOLOGII *HORKÝ, HORKY, HORKYŽE.*

V slovenských nárečiach a tiež u slovenských spisovateľov vyskytujú sa okrem prídavného mena *horký* = lat. amarus, prípadne okrem zriedkavého *horký, horko* ‚horúci, horúco' ešte tvary *horký, horky, horkýže, horkyže, horkyžetam, horky ho, horky tam* a podobne *horká(žetam), horké(žetam)* asi vo význame 'ale kde(že by)', čes. ‚(ach), kdepak', čes. ľudove ‚houby'. Smysel týchto výrazov je teda ironický.

V Listoch filologických 67, 1940, str. 336 n., uverejnil Fr. Ryšánek značný počet dokladov na tvary zámenného adjektíva *ký, ká, ké* a na spomenuté tvary *horký, horky, horkýže, horkyže, horkyžetam*. Na všetky možné formy zámenného adjektíva *ký, ká, ké* sosbieral Ryšánek doklady zo starej češtiny, z českých a moravských nárečí, zo slovenských i českých slovníkov a zo slovenskej spisby. Doklady na *horký* atď. čerpal Ryšánek zo slovenských jazykových slovníkov počínajúc Bernolákom, ale hlavne zo slovenskej beletrie.

Až zbytočné množstvo dokladov Ryšánek ospravedlňuje tým, že ich rozborom chcel dospieť k výkladu o pôvode záhadných tvarov *horký(že), horky(že)*. Ryšánek vykladá toto *horký, horky* ako složku dvoch slov: interjekcie *hore! (hor!)* a opytovacieho zámenného adjektíva *ký, ká, ké*, teda *hor*+*ký(že)*.

Proti tomuto výkladu slova *horký(že)* uviedol Vl. Šmilauer (Naše řeč XXV, 1941, str. 14) niekoľko vážnych námietok.

1. V slovenčine vôbec nie je doložené *hor* ako citoslovce[1] (ani v češtine nie je *hor*, ale iba *hoře*) ani spojenie „hor(e), ký . . .".

[1] V skutočnosti síce v slovenčine jestvuje interjekcia *hor(e)*!, pôvodu príslovkového, ale má úplne iný význam, než aký jej pripisuje Ryšánek. V príkladoch ako: *Hore, Kubo! Hor sa, junač!* má *hor(e)* smysel povzbudzovací (= čes. *vzhůru!* — Vzhůru, plavci, na palubu!) a nevyjadruje horekovanie a nariekanie, ako predpokladá Ryšánek.

2. Nemáme vôbec dokladu na splývanie úvodného citoslovca s prívlastkom nasledujúceho substantíva.

K tomu možno dodať, že takéto splývanie citoslovca s intelektuálnym slovom je vôbec ťažko možné, lebo citoslovcia sú samostatné vety, interpolované do intelektuálnej reči z iného vyjadrovacieho štýlu, a sú oddelené od ostatného textu nielen pauzou, ale predovšetkým svojou sémantickou funkciou, ktorá nie je súrodá s funkciou intelektuálnych slov.[2]

3. Ryšánkov výklad nevyhovuje ani so stránky významovej: „hor!ký..." znamená iba ‚bedákanie, nariekanie', ale *horký, horky* má vždy ráz ironický.[3]

Šmilauerove námietky sú isto oprávnené, ale pretože Šmilauer sám nepodal svoj výklad nášho *horký, horky,* ostáva pôvod tohoto tvaru aj po Ryšánkovej štúdii nejasný.

Prv než podáme nový výklad slova *horký (horky),* všimneme si dôkladne, aký má toto slovo v ý z n a m, prípadne zistíme, či sa azda jeho význam časom nezmenil. Pozorujme niekoľko Ryšánkových dokladov!

Bernolák v Slovári 761b vykladá naše *horký* synonymami *‚neščastní, núdzní, utrápení'* a pripisuje mu tieto významy: infelix, acerbus, miser, pauper; bitter, schmerzlich, leidig, unglücklich, arm, armselig, schädlich. *Horké geho Penáze! kďebi gích vzal;* amara (infelix) eius pecunia,... sein leidiges Geld! Bernolák, ako vidieť, spojoval toto ironické *horký* s prídavným menom *horký* (= čes. *hořký,* lat. *amarus,* nem. *bitter*), hoci cítil, že sa významy týchto dvoch homonymov nekryjú.

Množstvo Ryšánkových dokladov presvedčivo ukazuje, že sa ironické *horký* v jazykovom povedomí skutočne stále spojuje s prídavným menom *horký* = lat. amarus. Vidieť to najmä na takých príkladoch, kde je *horký* shodným prívlastkom. Napr.: Dievku vydať? *Horký vydaj* (Kukučín). Spať? sniť?

[2] Porov. Slovo a slovesnost II, 1936, str. 80.

[3] Možno ešte pridať 4. námietku. Predpokladu, že začiatok slova *horký* je pôvodne citoslovce *hor!* s významom bedákania, asi ako „ach", odporujú početné doklady, v ktorých je *ach* (alebo iné citoslovce) pred *horký(že): Ach horkýže! Eh horkýže! Ej, horkýže niet!* a i. (Porov. l. c., str. 353!) Teda napr. vo vete *Ach, horká moja žena!* nejde o zosilnenie *hor!* ešte ďalším citoslovcom *ah!,* ako myslí Ryšánek (= Ach, běda, jaká pak má žena!, l. c., str. 347 a znovu na str. 353), lež je tu *ach!* jediné citoslovce a za ním nasleduje veta ironického smyslu: *Ach, len si hovor, aká moja žena!* (Porov. ďalej môj výklad!)

— *horký* žetam jej sen (Hviezdoslav). Dobre tebe, milý, ... *Horká,* má milá, *horká* to dobrota (pieseň).

Niekedy sa význam *„horký"* ešte zdôrazňuje osobitným slovom, napr.: A či mu dá toho obroku? *Horkýže* tvoj *nesladký* obrok! Alebo: Už je koniec? Ach, *horkýže prehorčený,* ešte iba tu sa to začína (Kukučín). Či ste to vtedy splnili? *Horký* môj *prehorčený* splnil! (Kukučín.)

A tak by sme sa mohli domnievať, že odporovacie a ironické *horký* je svojím pôvodom totožné s prídavným menom *horký* = lat. amarus. Tu však by sme museli predpokladať a, pravda, aj vysvetliť zmenu pôvodného významu adjektíva *horký.* Ale pre takýto predpoklad nemáme opory.

Preto je pravdepodobnejší predpoklad opačný, vyslovený Ryšánkom, že totiž je naše *horký, horkýže* iného pôvodu než prídavné meno *horký* = amarus a že sa tieto dve pôvodne odlišné slová pre svoje rovnaké znenie dostaly časom do jednej významovej skupiny, t. j. začaly sa cítiť ako slová významove „príbuzné". Ide tu o takzvanú ľudovú etymologiu.

Ryšánek sa rozhorčuje, že táto ľudová etymologia „je starý a rozšírený omyl" (l. c. str. 338), a podľa svojho výkladu navrhuje dokonca písať *hor ký* alebo *hor,ký,* na rozdiel od *horký.* Ale táto Ryšánkova poznámka o ľudovej etymologii ukazuje, ako Ryšánek nechápe, čo je jazykový vývoj. „Ľudová etymologia" je predsa „jeden zo štrukturálnych rysov jazykového systému a jeho vývoja", ako to pekne povedal J. M. Kořínek.[4] V jazykovom povedomí každého hovoriaceho jednotlivca sdružujú sa významové jednotky stále a stále do významových skupín, ktoré sa v jazykovom povedomí cítia ako sémantická rodina, pričom však mnoho ráz nezáleží na skutočnej etymologickej spolupatričnosti. „A toto ustavičné a menlivé etymologizovanie v jazykovom povedomí každého jednotlivca, schopného reči, toto ustavičné a menlivé priťahovanie jednotlivých slov k istým slovným základom materinskej reči je — ako prejav kolektívnej jazykovej tendencie — dôležitým činiteľom v histórii slov. Spôsobuje časté vzájomné vplyvy vnútri každej takej významovej skupiny so stránky hláskovej i so stránky významovej. Ide teda vlastne o riadnu zložku jazykového vývoja ..."[5]

A tak nič naplat. Spojovanie nášho doteraz sporného *horký (horky)* s prídavným menom *horký* 'amarus' nie je

[4] Slovo a slovesnost II, 1936, str. 82, v článku *Poznámky k metodice etymologisování,* l. c., str. 78 n.

[5] J. M. Kořínek, ibidem.

mýlka, ale — jazykový fakt. Práve tak nie sú mýlky iné prípady „ľudovej etymologie", ako napr. v dnešnej češtine spojovanie slova *psanec* so slovami *pes, psutý, psota* proti etymologickej súvislosti so slovesom *psáti* (*psanec* = proscriptus), priradenie pôvodného *břitov* (< Friedhof) k slovám *pohřbíti, pohřeb,* priradenie cirkevného termínu *rozřešiti* (= solvere) k slovám *hřích, hřešiti*[6], alebo spojovanie slova *nádcha* so slovesom *hnať* v niektorých slovenských nárečiach (odtiaľ dialektické *hnátka*)a mnoho iných prípadov.

Po týchto metodologických poznámkach môžeme pristúpiť k výkladu slova *horký*. Príklady ukazujú, ako sa už zmenil Šmilauer (porov. vyššie!), že význam slov *horký, horkýže* je i r o n i c k ý. Pri výklade musíme teda vychodiť z tohoto významu. A pretože vôbec nemáme opory pre predpoklad nejakej významovej metafory pri adjektíve *horký* = *amarus* smerom k ironickému *horký,* musíme hľadať pôvod ironického *horký* v takom slove alebo slovnom spojení, ktoré skutočne má ironický význam.

Ryšánek nás svojím výkladom uvádza na správnu stopu. Druhá čiastka tohoto záhadného slova ozaj môže byť zámenné adjektívum *ký, ká, ké.* A pretože **ko-/*ka-,* z ktorého pochodí naše *ký,* bol pôvodne zámenný kmeň opytovací, stojaci vždy na začiatku vety (opytovacie zámená a opytovacie častice vôbec stoja vždy na začiatku vety), treba v našom prípade predpokladať, že jestvovaly alebo ešte jestvujú opytovacie vety ironického smyslu, ktoré sa začínajú zámenom *ký, aký.* Vety tohoto typu, napoly opytovacie, napoly zvolacie, skutočne jestvujú v dnešnej hovorovej češtine.[7]

Nesmieme však zabudnúť, že sa výraz *horký(že)* užíva hlavne pri d i a l o g u. A pri dialogu nie je nijaká otázka, ani ironická, samoúčelná, lež každá otázka je podnetom k ďalšiemu rozhovoru. Naproti tomu vetami s *horký(že)* sa rozhovor (t. j. príslušná situácia v rozhovore) končí. Nemožno tu teda predpokladať skutočnú otázku, ktorou by sa hovoriaci obracal na počúvajúceho. V takejto situácii bola možná iba akási otázka „pre seba", na ktorú počúvajúci nemusel reagovať. A skutočne vyplýva z Ryšánkových dokladov, že vety s *horký*

[6] Porov. ibidem!

[7] Počujeme ich napr. pri hre v karty. Keď niekto prehrá a prehratie alebo vyhratie záviselo iba od jednej karty alebo od jedného chybného zahratia, pýta sa protivník ironicky: *Jaká byla sedma? A jaká byla stovka!?* Ak sa už prehratie protivníka tuší, vysloví sa tá istá ironická otázka v budúcom čase: *Jaká bude sedma?*

(že) vôbec nie sú opytovacie. Ide tu vždy o ironické konštatovanie, teda o vety o z n a m o v a c i e. To znamená, že tu môže byť pôvodné opytovacie zámeno *ký* užité vo funkcii vzťažnej.[8]

Pri tomto predpoklade musíme vidieť v prvej slabike slova *horký(že)* skrytú celú vetu, a to vetu hlavnú, na ktorú sa vzťahuje nasledujúca vedľajšia veta s *ký*. Ironický obsah má potom nielen vedľajšia veta, ale celé súvetie a predovšetkým hlavná veta.

Takáto kratuška hlavná veta predpokladaného súvetia teoreticky mohla byť nominálna alebo slovesná. Ale nominálna veta by bola v tejto situácii ustrnula v citoslovce ironického obsahu. Sekundárne citoslovce *hor!* ani príslovka *hore,* z ktorej toto citoslovce vzniklo, a konečne ani podstatné meno *hora* nejavia však ani stopy po ironickom smysle. A tak sa môžeme právom domnievať, že v záhadnej slabike *hor-* (v slove *horkýže*) väzí nejaký s l o v e s n ý t v a r.

Môže to byť tvar takého slovesa, ktoré sa častým opakovaním v reči všelijako komolí, skracuje, prinajmenšom vyslovuje nedbanlivo. Zvuková podoba s prvou slabikou nášho *horký(že)* nás vedie k slovesu *h o v o r i ť.* Tvary tohoto slovesa vyslovujeme skutočne veľmi často nedbanlivo. Počujeme: *Čoz_hovríš? Čo vríš?* Je to podobný zjav ako pri českom slovese *povídati,* ktoré sa pri rýchlom vyprávaní vyslovuje *po(v)ám, pam, pa* ap.

Tvar *horký(že)* mohol ľahko vzniknúť a podľa môjho presvedčenia aj skutočne vznikol zo spojenia *„h o v o r, k ý (ž e)“* (= imperatív *hovor!*+*ký-že).* Tohoto spojenia sa užívalo v odpovedi na ironické opakovanie obsahu otázky. Napr.: *A* sa pýta: *Máš peniaze? B* odpovedá ironicky: *(Len si) hovor, (a)ké peniaze! A:* Príde otec? *B: (Len) hovor,* (ale a)*ké* (je to) tvoje príde!

Časom sa začal často opakovaný tvar *hovor* komoliť, pretože práve častým opakovaním stratil svoj pôvodný význam a stal sa iba výrazom formálnym, partikulou. Z pôvodného *hovor* vyvinulo sa (cez **hvor*) *hor* a nový výraz *hor,ký* začal sa pre svoju zvukovú podobu spojovať s prídavným menom *horký* = amarus. Táto asociácia bola umožnená významovou blízkosťou oboch výrazov, ale predovšetkým ich formálnou a zvukovou shodou. Zámenné adjektívum *ký, ká, ké* totiž z jazy-

[8] Vzťažné vety, ako vieme, vznikly vôbec z hlavných viet opytovacích, hypotaxa sa vyvinula z parataxe.

ka vymizlo okrem niekoľkých málo pozostatkov a tak sa mohlo *ký* vo výraze *hor,ký* asociovať s koncovkou prídavných mien zakončených na *-ký* (*horký, sladký, hladký* ap.).

Pôvodne sa vyvinul výraz *horký(že)* pravdepodobne v tých prípadoch, kde za *ký, ká, ké* nasledovalo podstatné meno, ktorého *ký* bolo prívlastkom *(horká slanina, horká tvoja dobrota).* Až keď sa prestal cítiť pôvodný smysel tohoto výrazu, najmä keď už ustrnul v príslovku, preniesol sa aj tam, kde po *ký, ká, ké* nasledovalo sloveso. Na tento vývoj ukazuje ešte neistota v rode, ktorú pri dnešnom *horký* v takýchto prípadoch pozorujeme.[9] *A či sype tá rež? Horká tvoj sype. . . ., či dač za nimi nevidí. Horkô nevidím. — Nezabudnem, starká, nezabudnem. Horký nezabudneš.*[10]

Keď sa už výraz *horký* začal používať so slovesnými tvarmi a keď ustrnul na príslovku, ba až na citoslovce, koncové *-ý* sa skrátilo.[11] V ženskom ani v strednom rode skrátenie nenastalo, lebo tvary *horká, horké* sa stále spojovaly s podobnými tvarmi ostatných adjektív. Naopak tvar *horky* (*<horký*) sa prispôsobil príslovkám typu *mlčky, celky* ap.

Ťažko rozhodnúť, či rozšírenie tvaru *horký (-ky)* o *-že, -tam, -ho* nastalo až po ustrnutí tohoto tvaru na príslovku *(horkýže,horkýtam,horkýžetam, horký ho)* alebo ešte pri stave „hovor,ký(že)". Treba pripustiť obidve možnosti.

Po odmietnutí Ryšánkovho výkladu slova *horký(že)* a po podaní vlastného výkladu musíme odmietnuť aj niektoré Ryšánkove dohady, súvisiace viac alebo menej s jeho výkladom. Niektoré domnienky sme odmietli už vyššie.

Niet pochybnosti, že sloveso *horekovať* (v češ. *hořekovati*) je odvodené od podstatného mena alebo ešte skôr od citoslovca *gore* (češ. *hoře*), v slovenčine dnes už nejestvujúceho. Ale to nijako neznamená, že by sme *horekovať* mohli významom spojovať s *horký(že),* ako to robí Ryšánek (l. c. str. 339).

---

[9] Ryšánkova domnienka (l. c., str. 345 a znovu na str. 349), že tvar *horký,* ktorý vyzerá ako mužský nom. sg., je v skutočnosti n o m. n e u t r a vzniklý z *horké* zmenou *é — ý* (!), vyskytujúcou sa ustrnule (!), odporuje všetkým faktom známym z vývoja slovenčiny a nemá reálneho podkladu. Tvar *horký* je v slovenčine vždy mužský, *horké* je tvar stredného rodu a *horká* je forma pre ženský rod.

[10] Viac dokladov porov. u Ryšánka, l. c., str. 346—53.

[11] Dnes sa v slovenských nárečiach vyskytuje tvar *horký* i *horky.* U spisovateľov nijako nemožno predpokladať zásahy korektorov na prospech toho alebo onoho tvaru, ako pripúšťa Ryšánek (l. c., str. 337). Obidva tvary sú odrazom živého úzu.

Že by pri *horky* mohol stáť aj genitív záporný *(Či je aj ten tu? Horky že* jeho *tu.),* to je predsa len smelý dohad. Veď v uvedenom príklade (l. c. str. 352) je tvar *jeho* privlastňovacie zámeno a vzťahuje sa na príslovku „tu". (Horky že jeho [vaše, tvoje] tu!)

Nakoniec uvádzam ešte paralelu k imperatívu *hovor,* ktorý predpokladám ako najstaršie štádium prvej slabiky dnešného *horký(že).* Túto paralelu vidím v tvare *nechval,* ktorého sa užíva v niektorých moravských nárečiach asi vo význame ‚len nech', čes. ‚(jen) ať, ať si, nechť, dobře tak'. Na vetu: „To tam prší!" odpovedajú na Zálesí pri Humpolci napríklad takto: *„Nechval* prší, deště bylo již potřeba".[12] Odpoveď má význam: Nechváľ, že prší, však sme už dažďa potrebovali. Tvar *nechval* je však už dnes ustrnutý a cíti sa ako partikula. I tu teda ustrnul pôvodný slovesný imperatív *nechval!* na partikulu *nechval, nechvalže,* ako sme to videli pri imperatíve *hovor* vo výraze „hovor,ký . . .".

Ustrnutie slovesného imperatívu na partikulu nie je konečne v jazykoch nič neobyčajného.[13]

Ján Žigo:

DEJINY DVOJHLÁSOK V SPISOVNEJ SLOVENČINE.

(Pokračovanie.)

C) Miesto dvojhlásky *ie* je v Zp. a Pj.

I. *e (ě, é).*

Nom. sg. n. subst.: *poledne* 254; gen. pl. f., n. subst.: *dieučenec* Pj II 71, *hubíček* 194, 309, *hwiezdíček* 194, *panen* 122, 127, *panenek* 350, *plunder* 41, *zo Sečovec* 196, *z Uher* 41; nom. pl. zám.: *té* 40, 62, *této* 237, 245; nom. pl. f., n. adj.: *iné* 185, *koňacé* 238; gen. sg. m., n. adj.: *lepšého* 261, *naypeknegšého* 342; príp. *-owé: súsedowé Mara* 64, 98, 316; príp. *-ec: čepec* 207, *konec* 119, *wenec* 130, 244, 316; rozlič. demin. príp.: *holubenka* 173, *giskerečka* 106, *kamenky* Pj II 109, *kolesočka* 283, *korenčok* 293, *košelka* 125, *košelečka* 128, *kossulenka* Pj II 53, *kozulenky* 327, *okenko* 118, 158, *okenečko* 26, *orešky* 127, *pečenky* 221, 350, *perko* 138, *perečko* 67, *plénky* 269, *postelka* 80, *prostredok* 214, *prstenek* 173, 383, *slunečko* 106, 248, *srdeč-*

[12] Alebo iný príklad: „Nechval, že jsi přišel z vojny domů, pomůžeš nám voziti dříví z lesa." Porov. v časopise Naše řeč XXII, 1938, str. 224.

[13] Vieme, ako vzniklo a čo znamená slovenské a poľské *bodaj!* (čes. *bodejť).* Je to *Boh daj!,* t. j. ustrnulý slovesný imperatív s predchádzajúcim podmetom.

ko 35, Pj II, 45, *srdenko* 121, 158, *studenka* 199, *studenečka* 135, 279, *ženka* 235, Pj II 89;

slovesá: *hryzem* 346, *šel* 21, 37, *nesem* 9, 367, *neseš* 254, Pj II 69, *nese* 21, *pase* 330, *peče* 12, 315, *rozplete* 245, *upleteme* 233, *narastem* 252, *roste* 150, *teče* 19, *wywedem* 374, *neodwede* 241, *veze* 60, *wywleče* 68, 254, *žnem* 300, *žne* 300, 303, *žneme* 301, 304, 305; *hynem* 40, Pj II 73, *hyne* 23, *neminem* 121, *odpočine* 197, *zpomeneš* 286, *nezpomene* 350; *hladěť* 328, *zomelem* 339, *mele* 338, *mret* 315, *mrem* 36, *umreš* 120, *mre* 186, 386, *umreme* 120, 255, *myslet* 95, *oblečem* 22, *pleť* 284, *podeprem* 170, 330, *pozrem* 29, *pozre* 260, *seděti* 157, 174, *utrem* 389, *zotre* 328; *wedeť* 262, 378, *uwiděť* 92, *wraweť* 92, 210, 373, *nezawre* 197, *zastrem* 236; *berem* 330, 390, *berė* 86, 225, *sobereme* 83, *ore* 394, *pereš* 128, *pere* 87, 380, *žene* 254, *zaženeme* 324, *prežere* 225; iterat. príp. *-ewať, -éwať: wylewať* 43, *zamdlėwala* 377;

korene: *bélou* 202, *čerňawa* Pj II 119, *černohriwý* 162, *černokňažník* 13, *černooký* 45, *černý* 4, 45, *črewjčky* 207, 269, *děťa* 6, *děťátko* 266, *donesla* 286, 316, *dozerat* (o hruškách) 252, *hwězda* 112, Pj II 87, *hwězdička* 109, *kéž* 111, *Kawalér* 95, *léky* 392, *mesto* 21, Pj II 80, *město* 223, *mléko* 313, *myšlénka* 91, 378, Pj II 55, *namerjm* 344, *napekel* 269, *ne, ně* 69, 80, Pj II 118, *něčo* 117, 236, 257, *někde* 30, 106, *někomu* 169, *někedy* 93, *nesla* 118, 376, *odnesli* 41, *odwedol* 249, *pěsničku* 60, *podperený* 238, *prereknút* 372, *w prostredku* 149, *rěkne* Pj II 42, *Slezko* 85, *smerit sa* 96, *šestý* 234, *též* 22, *tež* 345, *tekla* 263, *upecti* 346, *upekla* 85, *upletla* 115, *wedla* 244, *wywedla* 81, *wynésti* Pj II 69, *znesla* 162.

II. *i*.

Iba v slovách: *ni* 210, 237, Pj II 119, *ninto* 148, Pj II 65, *nit* 80, 128, *nito* 69, 102.

III. *i* (písané *j*).

Nom. sg. n. subst.: *kamenj* 121, *laučenj* 136, *milowanj* 92, 286, 378, *orešj* 151, *oženěnj* 116, *perj* 269, 382, *potěšenj* 98, Pj II 70, *šnurowánj* 132, *spolubytj* 45, *stworenj* 390, *súženj* 116, *štěstj* 69, *trápenj* 378, *weselj* 212, *zbožj* Pj II 43, *zdrawj* 349, Pj II 54, *znamenj* 202, 392, Pj II 70; gen. sg. m., n. adj.: *ginakssjho* Pj II 51, *milšjho* 192, *staršjho* 201, *z Turjho Pola* 339, *wetšjho* 212;

slovesá: *wjm* 121, 164, *newj* 325, *newjte* 218, *powjm* 120, *powj* 154, Pj II 71; *umrjt* 224, 351, *uzrjm* 113, *bdj* 330; iterat. príp.: -jlať: *strjlať* 22, 35, 378; -jrať: *utjrať* 143, 254; -jwať: *chodjwať* 73, 85, 143, *nosjwal* 269, *wodjwal* 269;

korene: *bjlý* 3, *bjlučký* 194, *bjlený* 128, *djra* 37, *djtky* 366, *djwočka* 72, *domnjwať sa* 256, Pj II 51, *drjčnú* 293, *drjmať* 170, 254, 343, *gawaljr* 382, *krjda* 225, *kwjtek* 145, Pj II 55, ljtá 91, *zaljwala* 201, *manjry* 360, *mesjce* 379, *mjra* 212, *mjrila* 343, *mjrná* 255, *umjrať* 103, 224, 351, *mjsto* 107, Pj II 80, *mjstečko* 241, *narjkať* 117, *pjsek* 389, *pjsněmi* 62, *pjsnička* 140, 269, *pomezj* 35, *pospjchám* 345, 346, *poswjtil* 37, *rjdké* 71, *rjkala* 268, *rytjri* 37, *strjberný* 198, II 5, *swjtit* 112, *tanjre* 269, *wjnek* 223, *wjra* 82, 384, *wysmjwana* Pj II 87, *nezarjkám se* 103, *zawjrám* 140, *zbjrag* 283, *zemďljwá* 164, *zpjwať* 24, *zpjwánjm* 330, *zrjdka* 91, 256, *zwjrata* 343.

IV. *a, á.*

Nom. sg. n. subst.: *kwieťa* 67, *kwieťá* 127, 142, *ljsťa* 168, *trňá* 97, *siaťa* 308.

V. *ý.*

Iba v slove *prstýnek* 198.

VI. *ia, iá.*

Nom. sg. n. subst.: *bozkania* 312, *dowolenia* 143, *gaworia* 225, *kamenia* 3, 221, *leněnia* 11, *ljstiá* Pj II 132, *milowania* 86, 284, *neštěstia* 11, *obilia* 151, 302, *odwečeria* 259, *okamženia* 15, *peria* 171, 264, 322, 343, *poludnia* 301, 317, *potěšenia* 113, *popotěsseniá* Pj II 102, *rozlúčenia* 176, 377, 379, *strelenia* 181, 379, *stworenja* Pj II 91, *štěstia* 175, 266, *wandrowaniá* 121, *werbowania* 361, *záhumnia* 15, *zdrawia* 176, *znamenia* 170, *žitia* 301.

(Ako *ya* ho píše v slove: *klopanya* 348. Tu naznačuje ypsilonom, že *n* sa nemá mäkčiť.)

VII. *dě.*

V slove: *anděłčok* 235.

VIII. *o.*

Príč. min.: *išol* (a v složeninách s predponami *pri-, pre-, z-, na-, po-)* 115, 117, 129, 138, 159, 162, 177, 196, 197, 199, 200, 202, 297, 363.

2. **ia.**

A) Prípady, v ktorých sa teraz *ia* nepíše.

Nom. sg. f. adj.: *dnešniá* 127, *prostredniá* 184, II 6; inštr. pl. f. subst.: *smoleniciami* 160, *s banyama* (Porov. poznámku vyššie) 348; slovesá: *stawiati* 3; korene: *riasti* Pj II 94, *ukiazať* 235, 312, *zemianka* 76, 131, 208.

B) Prípady, v ktorých je v Zp. a Pj. *ia*.

a) V tvarosloví.

Gen. sg. n. subst.: *cjperia* 136, 274, *dorostania* 115, *kameniá* Pj II 31, *korenia* 10, *ljstia* 221, *lúčenia* 377, *mania* 86, 284, *milowania* 118, 311, *občerstwenia* 31, *obracania* 115, *peria* 392, *pokoleniá* 261, *poludnia* 178, 297, *potěšenia* 87, Pj II 91, *powedania* 86, *poznania* 218, *rozhrešenia* 30, *shýbania* 300, *skonania* 82, 225, 311, *štěstia* 182, 225, *ščastia* Pj II 48, *trnia* 140, *úbočia* 106, *wezeniá* 261, *záružlia* 274, *zdrawia* 132, 275, 310, *zimowania* 208;

nom. pl. m. subst.: *bratia* 192, II 4, *čtyria* 158, *hostia* 314, *ludia* 9, Pj II 110, *priatelia* 36, *rodičia* 223, *rodičowia* 218, *Sedmohradia* 235, *Sedmohraďania* 235, *súsedia* 36, *towaryšia* 337, *Welko-Čomania* 235, *wohladčia* 160;

nom. pl. n. subst.: *chodenia* 182, *plecia* Pj II 103, *podolia* 23, *seděnia* 225, *strelenia* 322, *trávenia* 182; gen. pl.: *do Dolian* 25; dat. pl. f. subst.: *owciam* 334; lok. pl. f. subst.: *stoliciach* 127; nom. sg. f. adj.: *baraniá* 333, *čiá* 76, (*čiga* 312), *dražssjá* Pj II 55, *horšiá* 169, *kragšiá* 62, *lepšiá* 9, 96, *menšia* 87, *Naymilegšia* 87, 376, *milšiá* 354, *mladšia* 147, *ničiá* 218, *ničja* Pj II 76, *peknějšiá* 86, *pessja* Pj II 74, *raňagšiá* 307, *ťažšiá* 43, 228, *tretiá* 16, *w'ačiá* 326, *nagwetšiá* 91, *weselšiá* 92; príp. *-iansky: Bučianské* 61, *Klečiansky* 229, *Medniansky* 5, *Peštiansky* 366, *Turčianskom* 85, *Turianskom* 291;

slovesá: *boliá* 191, *dolia* 225, *dozwedia* 93, *držia* 117, 217, *hladia* 117, 217, *hučia* 159, *kričia* 282, 338, *kwičia* 282, *letia* 322, *ležiá* 120, 212, 316, *musiá* 45, Pj II 112, *neručia* 282, *sediá* 94, 347, *slyšia* 341, *widia* 94, *wisiá* 290, *wrawia* 79, 98, *wrtia* 8, *závidiá* 72, *zwědiá* 120; *bawiá* 41, *bániá* 161, *budia* 68, *dowoliá* 213, 231, *hania* 209, *chodiá* 64, *chváliá* 17, *krásia* 134, *ľúbia* 74, *pomastia* 309, *meniá* 29, *mučiá* 159, 341, *nahoworia* 225, *nosiá* 71, 98, *neobesiá* 290, *odprewadiá* 234, *oženiá* 206, *páčiá* 73, Pj II 119, *páliá* 17, *pochytia* 8, *posadia* 117, 217, *postia sa* 39, *prebudia* 353, *priložiá* 375, *prosiá* 359, *nepustia* 36, *radiá* 252, 269, *robiá* 98, *roznosia* 36, *sadia* 83, *nestačiá* 318, Pj II 103, *škrtia* 40, *tešiá* 8, *tratia* 322, *uctiá* 306, *neulapiá* 59, *uváliá* 158, *wadia* 83, 225, *waria* 220, *wláčia sa* 134, *wložiá* 255, *wymlátiá* 29, *wystawia* 107, *nezbránia* 175, *značiá* 41, *zprewadiá* 378, *zradiá* 187, *zronia* 241, *zwonia* 125, 241, *ženiá sa* Pj II 48; *nedomeriám* 341, *klania sa* 209, *wykrcia* 332, *obraciá sa* 23, *požičiám* 121, 159, *woniáš* 149, *wonia* 125, *zahániá* 129, 327, *zawraciá* 23; *dadiá* (dajú) 187, *gediá* 120, 347, *powedia* 239, *wedia* 80, Pj II 112; part. a priech.: *hlediaci* 126, *chodiac* Pj

II 53, 54, *chodiaci* 174, 206, *klačiaci* 126, *sediaci* 13, *newediaci* 9.

b) V koreňoch slov.

Bremiačku 298; *w Čiančianskom poli* 387; *desiati* 216, *dewetdesiat* 272, *diabol* 259, *diat sa* 126, *dočiahnúť* 75, *dokial* 30, 67, *Dolniaky* 313, *dosedliačiu* 282, *dotial* 90, 245, *dwaciatnjky* 256; *fašianky* 24, *farbiarsky* 125; *Gracfiliari* 348; *hawiari* 348, *Horniaky* 313, *Hosstialowský* Pj II 53, *hriádel* 288, *hriadky* 144, II 3, Pj II 104, *hriato* 266, *hrnčiarský* Pj II 99, *Hunštosiar* 348; *Jakubowčiantka* 293, *gamiari* 348, *gančiarky* 189; *kadial* 161, *košiar* 30, *kragciar* 227, *krawiar* 64, *kuriatko* 9, 318, *kušniári* 132; *liate* (zwonce) 329; *maliar* 117, *mäsiar* (masiar) 63, 349, *masiarečka* 350, *masiarowo* 350, *mesiac* 69, *mesiačjk* 70; *naliat* 99, 242, *nasiala* 108, 353, *neboriatka* 98, *nebožiatko* 9, 159, 314, *napriadla* 312, *naprotiwin* (= naproti) 209; *odtial* 389, *odwiažte* 239, *neohliadne* 211, *osemdesiat* 272, *neotriasly* 327; *padesiat* 253, 268, *pamiatka* 25, *peniaz* 24, *piatok* 107, *piatý* 158, *podriapali* 284, 365, *nepohliadne* 172, *pokial* 8, *Poliak* 41, *poriadok* 208, *nepotiahnem* 220, *potial* 40, *powiazať* 295, *prasiatko* 315, *priadky* 312, *priadočka* 312, *priam* 222, *priasti* 311, *priatel* 89, *priatelka* 353, *pritiahnem* 122, *priwiazala* 171, 224, Pj II 93; *retiazka* 8, Pj II 93, *riadkom* 85, *nerozwiažú* 241, *rozžialený* 379; *sedemdesiat* 161, *sedliak* 15, *sedliačik* 208, *sedliacké* 359, *semiačko* 189, *shliadnite* 220, *siaha* 24, *siať* 142, Pj II 65, *siaťa* 308, *smiat sa* 126, *stiahnem* 122, *Swiatky* 275, *swiazať* 8, 182, II 9; *šialit* 305, *šiaša* 131, *nešliapá* 79, *Štiawnica* 18, *Štiawnické* 390; *ťažiar* 262, *toliar* 110, *triasti* 87, *tridciati* 373; *uwiazať* 20, 171, 174; *weweriatko* 85, *wiac (wiaceg, wiác)* 20, 22, *Wianoce* 195, 316, *wiazač* 303, *wiazať* 173, 339, *woliar* 309, *wtiahne* 206, *wyliala* 92, *wypriahnem* 287, *wzdialila sa* 118, *wziat (wzjati, ziati)* 10, 67; *zakliata* II 5, Pj II 40, *zakliať* 113, *zapriahať* 220, *zapriahnuť* 280, *zasiať* 287, *zašliapaná* 162, *zawiázati* 121, *zažiadať* 159, *ztiahnem* 158; *žiačjk* 275, *žiadať* 68, *žiadon (žiadný)* 5, 26, *žial* 6, 8, *žialj sa mi* 212, *žialičeк* 165, *žwiaká* 281.

(Ako *ga* ju píše v slovách: *dgamanty* 25, *zgati* 169, a ako *ya* v slove *wytyahny* 348; v tomto druhom prípade chce naznačiť, že *t* nemáme zmäkčovať.)

C) Miesto dvojhlásky *ia* je v Zp. a Pj.

I. *a, á.*

Gen. sg. n. subst.: *kwieťa* 16, 267, *prúťa* 233, *súžená* 327, *trňa* 239; lok. pl.: *w Borowcách* 212, *na holách* 225, *w Košicách*

85, *w Lewicách* 359, *očách* 116, *pltách* 359, *Wianocách* 195; nom. f. adj.: *lepšá* 313; príp. *-anský: Brezňanský* 35, *Nitranský* 185, *Nižanský* 193, *Pešťanský* 61, *prawňanský* 79, *Tarčanský* 299, *Trenčanský* 139, *Turčanský* 29, 61, 118, 205;

slovesá: *weďá* 327; *bráňá* 82, *oprášá* 131, *osobášá* 237, *páčá sa* 73, *prerieďá* 361; *obracá sa* 282;

korene: *čahagú* 208, *částka* 37, 41, *ďábel* 11, *dewáteg* 254, *dokal* 92, *drápal* 269, *kragcáre* 386, *krawár* 254, *masár* 133, *mesác* Pj II 87, *mesáček* 377, *nawážem* 134, *nebožátko* 35, *odkalže* 88, *odtad* 92, *neošáljm* 227, *owčárskú* 330, *památka* 374, 378, *pátý* 145, *podrápali* 373, *pokal* 229, *s Poláky* 42, *prátelé* 234, *preklatá* 68, *proklatá* 385, *priwázat* 121, *pošáljce se* 82, *sáhni* 258, *sedlák* 381, *sedláčku* 295, *smála se* 268, *swázať* 241, 365, *šálečku* 258, *šáliť* 227, 350, *táhnu* 345, *tolarů* 255, *trásla se* 325, *uwážem* 387, *wác* 89, *Wánoci* 188, *wázat* 223, *wzát* 223, *wzdálil* 37, *zawázat* 170, *žáden* 60, *žádat* 170, *přežádaný* 247, *Žák* 234, *žál* 114.

II. *i.*

Nom. pl. m. subst.: *towariši* 352; korene: *dolil* 269.

III. *í* (písané s *j*).

Gen. sg. n. subst.: *kamenj* 194, *milowánj* 214, Pj II 70, *neštěstj* 69, *spánj* 187, *switánj* 179, *trápenj* 222; slovesá: *posedjce* 247; *wyhánjm* 330; korene: *mesjce* 358, *mesjček* 163, 181, *nepřjtele* 345, *penjze* 313, Pj II 43, *wjc(e)* 24, 37, Pj II 42.

IV. *e, é.*

Nom. pl. m. subst.: *ludé* 5, *prátelé* 234, *rodiče* 224, Pj II 93; lok. pl. f. subst.: *po ulicech* 353; prípona -ané: *Borowčané* 129, *kragané* 37, *Trnowčané* 130; -owé: *časowé* 269, *králowé* 389, *pánowé* 365, *Rábkowé* II 5, *rodičowé* 117, 223, 376, Pj II 93; korene: *dokel* 45, *ohledni* 196, *wece (= viac)* 67, *weceg* 190, *penězmi* 41.

V. *ie.*

Nom. pl. m. subst.:*rodičowie* 261; korene: *dokiel* 193, *kadiel* 13, *tadiel* 150.

VI. *iä.*

V slove *taliär* 292.

VII. *o.*

Dat. pl.: *očom* 103.

VIII. *u.*

Korene: *dokud* 112, *dokulkolwek* 150, *pokud* 74, 87, 286, *pokul* 84.

3. iu.

A) Prípady, v ktorých sa teraz *iu* nekladie.

Lok. sg. n. subst.: *po záhumniu* 164.

B) Kedy je v Zp. a Pj. dvojhl. *iu.*

Dat. sg. n. subst.: *potěšeniu* 111; ak. sg. f. adj.: *ostatniu* 229.

C) Miesto *iu* býva v Zp. a Pj.

I. *ú.*

Dat. sg. n. subst.: *ku potěšeňú* Pj II 81, *štěsťú* 341; ak. sg. f. adj.: *cudzú* 115, *inšú* 350, *ginssú* Pj II 87, *kozú* 275, *(nay)kragšú* 132, 214, II 7, Pj II 94, *Naymilšú* 181, 229.

II. *í.*

Dat. sg. n. subst.: *zpowjdánj* 132, *znešenj* 382, *ženěnj* 206.

4. ô.

A) Prípady, v ktorých je z Zp a Pj. *ô.*

Gen. pl. f. subst.: *frajeruok* 213, *huor* 164, *gahuod* 291; nom. sg. n. adj.: *akuo* 83, *bleduo* 84, *celuo* 13, *cifrowanuo* 309, *Cinkotskuo* 299, *červenuo* 72, *diwotwornuo* 9, *dlhuo* 311, *dobruo* 105, *drahuo* 9, *druhuo* 281, *falešnuo* 164, *hodnuo* 234, *horliwuo* 96, *hrduo* 79, *hybkuo* 7, *chudobnuo* 223, *chytruo* 9, *každuo* 70, *Lubeskuo* 63, *maluo* 7, *maličkuo* 7, *maličičkuo* 247, *malowanuo* 73, *mekuo* 221, *miluo* 9, *mladuo* 78, *mladuškuo* 89, *newjdanuo* 358, *newinuo* 5, *nowuo* 139, II 6, *obolenuo* 299, *opálenuo* 299, *osiraluo* 9, *pálenuo* 266, *pečenuo* 230, *peknuo* 7, *Pešťanskuo* 61, *plužnuo* 288, *počernuo* 77, *porobenuo* 162, *postawenuo* 230, *priesadnuo* 221, *prwuo* 391, *rozdělenuo* 299, *rozlúčenuo* 112, *samopašnuo* 292, *sladkuo* 101, *slobodnuo* 68, *staruo* 139, 272, *takuo* 70, *Tarčanskuo* 299, *tenkuo* 9, 212, *Turčanskuo* 61, *uprjmnuo* 181, *uslotěnuo* 9, *warenuo* 230, *wernuo* 102, *zagarmenuo* 260, *zarmúcenuo* 112, *zapjsanuo* 41, *zelenuo* 102, *zlatuo* 266, *zluo* 11; demin. príp.: *buočky* 20, *fialuočka* 108, 145, *frageruočka* 78, *halenuočka* 129, *huorka* Pj II 82,

komuorka 4, *koseluočka* 232, *nuocka* 86, *nuožky* 11, *obluočky* 169, *ostruožky* 130, *paruožky* 274, *potuoček* 72, *ruočok* 8, 145, 195, 202, 211, 215, 220, 297, 390, *stoduolka* 310, *trnuočka* 72, *twaruožky* 275, *wrkuočky* 245;

korene: *buob* 318, *Buoh* 5, *čuo* 101, 111, Pj II 131, *neduogdú* 224, *duodatky* 223, *chwor* 126, 127, *kuol* 264, *kuoň* 15, *kuora* 23, *kwora* 346, *kuorka* 276, *kuorička* 24, *muoci (muožem,...)* 15, Pj II 64, 132, *muog* 11, Pj II 75, 91, *nuoty* 300, *nuož* 106, *z puodu* (= pôjd) 21, *puogdem* 15, *pomuože* 307, *rozpomuože sa* 91, *ruog* 327, *stuol* 32, *šnuora* 111, *tuoňa* 29, *tuonj (ti wišňa od slnca)* 102, *wuola* 8, 11, *wuoňa* 24, *wuosťa* 300, *zpomuožem* 15, *živuot* 357.

B) Miesto dvojhlásky *ô* je v Zp. a Pj.

I. *o, ó.*

Gen. pl. f. subst.: *pištol* II 6; demin. príp.: *frageročka* 283, *komorečka* 196, *konopka* 128, *koseločka* 88, 388, *nocka* 99, *nožka* 213, *nôžky* 338, *obločok* 129, 153, 169, *odrobenočky* 168, *ostrožky* 256, 360, *pohanočka* 304, *potoček* 341, *ročky* 82, *šatočka* 378, *živototok* 130, *živototček* 130; korene: *bočok* 387, *mog* 3, *móg* 44, *mogho* 21, *mogého* 121, *mogmu* 227, *mogému* 121, 122, *možem* 169, *môžem* 100, *newola* 187, *pogdem* 95, *pógdem* 210, Pj II 73, *pomoci* 118, *postia sa* 391, *rozmôže sa* 104, *skor* 121, *nespomôžte* 261, *wola* 35, *wóla* 64, *wóňu* 144, *wypomôže* 115,

II. *e.*

V slovách: *fragerečka* 193, 202, *sekerečka* 290.

III. *ů.*

V slovách: *Bůh* 111, *důwerjm* 380, *důwernostj* 351, *lůžko* 345, *můg* 74, *může* 82, *šnůra* 129, *šnůrečka* 111, *wůdce* 37, *půgdem* 164, *wůle* 372, *wůni* 145.

5. ou.

A) Prípady, v ktorých sa teraz *ou* nepíše.

Gen. pl. m. subst.: *buričou* 42, *douničanou* Pj II 138, *fragerou* Pj II 74, *husárou* Pj II 120, *mládencou* Pj II 51, *ptáčkou* Pj II 100, *ročkou* Pj II 103, *ssibencou* Pj II 100, *týžnou* Pj II 103, *Uhrou* 72, *wolou* 286, 287. (Ale aj *-ow.*)

L-ové part.: *bou* 15, *dotkou sa* 184, *chlipkou si* 20, *išou* 357, Pj II 65, *mohou* 118, *nenapásou* 172, *nagssou* Pj II 65, *niesou*

174, *oddychou* 185, *odpadou* 40, 144, *pásou* 15, *pomohou* 307, *potkou* 184, *prewiedou* 226, *prewiezou* 162, *priniesou* 15, *pribehou* 302, *prikradou* 325, *prišiou* 95, *neriekou* 175, *rozpukou sa* 10, *sadou* 195, *sedou sa* 313, *spadou* 137, *stretou* 13, *swiedou* 15, *šou* 13, *uhryzou* 152, *umokou* 331, *ušmikou* 8, *utiekou* 308, *uwadou* 244, *wyniesou* 227, *wyschou* 116, *wyšmikou* 302, *zabou* 77, 118, 165, 169, *zabudou* 120, *zatiekou* 110, *zdychou* 178, *zmokou* 186.

(Ale aj: *bol* 187, *išol* 129, *našol* 117, *odtrhol* 138, *odwedol* 249, *prešol* 162, *prišol* 6, *sadol* 257, *upadol* 149, *wykvitol* 181, *zabol* 177, *zabudol* 97, *zišol* 159.)

V slovách: *diabou* 77, *dou* (= dolu) 244, *domou* 195, Pj II 42, 75, 96, *douničanou* 99, Pj II 138, 139, *pou (okowy, noci)* 15, 125, 139 (popri *pol, půl* 166, 178, 194), *wouke* (= volky) 280, 327.

B) Prípady, v ktorých je dvojhl. *ou*.

Inštr. sg. f. subst.: *cestou* 260, *dcerou* 236, *diewkou* 213, *diewčičkou* 239, *diowkou* 147, *drombličkou* 165, *družicou* 247, *družičkou* 214, *dušičkou* 17, *fragerkou* 169, *horou* 72, *horičkou* 97, *gedličkou* 88, *kašičkou* 315, *kochanečkou* 77, *krwou* 41, *kylou* 114, *láskou* 136, *lipou* 22, *materou* 220, *Milou* 202, *milenkou* 71, *motyčkou* 267, *mukou* 10, *myškou* 17, *newestou* 224, *newestičkou* 239, *palicou* 348, *pannou* 216, *partou* 125, *pecou* 86, *plesňou* Pj II 100, *preslicou* 257, *radosťou* 193, *rascou* 317, *repou* 317, *robotou* 84, *rosičkou* 18, *rúčkou* 135, *ružičkou* 147, *sestrou* 92, *silou* 365, *slamou* 83, *slamičkou* 170, *smotankou* 71, *šabličkou* 251, *šatkou* 120, *trávou* 79, *trninou* 167, *wartou* 165, *wernosťou* Pj II 64, *widlicou* 42, *wodou* 112, *wodičkou* 283, *zemou* 119, *žalosťou* Pj II 91, *ženou* 176, *ženičkou* 251; inštr. sg. f. adj.: *bielou* 88, *červenou* 362, *čiernou* 239, *diwotwornou* 19, *hlubokou* 102, *mladou* 251, *studenou* 393, *súsedowou* 186, *wysokou* 390, *zelenou* 20, *žitnou* 18; inštr. (f.) zám.: *mnou* 64, *tebou* 68, *sebou* 72, *ňou* 79, *mogou* 201, *twogou* 214, *swogou* 100, *tou* 18, *takouto* 255, *kterou* 120, *wolačou* 192; inštr. sg. f. čísl.: *gednou* 92, *prwšou* 193.

C) Miesto dvojhlásky *ou* je v Pj. a Zp.

I. *ú*.

Inštr. sg. f. subst.: *cwerničkú* 170, *lipú* 21, *pannú* 259, *pentličkú* 366, *radosťú* 121, *ručičkú* 22, *slamkú* 170, *wodú* 73, *žalosťú* 121; inštr. sg. f. adj.: *bielú* 366, *herskú* 22, *sladkú* 21,

studenú 159; inštr. sg. zám. (f.): *mnú* 255, *sebú* 383, *ňú* 255, *mogú* 202, *twogú* 202, *swú* 32, *lecigakú* 272.

II. *í.*

Inštr. sg. f. subst.: *mocj* 367, *důwernostj* 351.

II. Dojhlásky, ktoré teraz nepíšeme, a trojhlásky.

1. au.

V slove: *prauda* Pj II 48; a v *l*-ovom particípiu: *báu sa* 81, 331, *bežau* 287, *bozkau* 30, *brau* 226, *búchau* 188, *čakau* 177, *nečjtau* II 6, *dau* 85, *nedbau* 197, *djwau* 75, *dodau* 273, *dokonau* 238, *dostau* 63, *drau* 182, *držau* 265, *hladau* 189, *hledau* 86, *hútau* 188, *chodiewau* 81, *kázau* 29, *kotúlau* 326, *ležau* 139, *mau* 4, *márniewau* 200, *milowau* 116, *nabrau* Pj II 47, *nahau* 77, 109, *nahněwau* 313, *nenalakau* 177, *nariekau* 366, *nawoňau* 127, *nazdau* 77, *nechau* 4, 108, *očjtau* 184, *odcházau* 367, *odkázau* 105, *neoklamau* 253, *omdliewau* 195, *orau* 285, *párau* 349, *pjsau* 125, *plácau* 349, *plakau* 349, *pobozkau* 182, *počau* 43, *podpierau* 88, *polámau* 292, *pomáhau* 297, *porezau* 302, *potrestau* 264, *powedau* 62, *powiazau* 308, *požrau* 4, *prau* 349, *prebrau* 211, *predau* 281, *neprespau* II 6, *preskacovau* 189, *prestau* 6, *prewážau* 390, *pripjgau* Pj II 47, *rozhněwau* 221, *nerozwádzau* 108, *sádzau* 205, *skákau* 176, *sedlau* 44, *slubowau* 221, *stáu* 15, *sťau* 7, *šanuwau* 267, *trestau* 6, 366, *utěkau* 31, *utierau* 378, *newládau* 130, *wodiewau* Pj II 74, *wolau* 44, *woniewau* 75, *wyberau* 366, *wybrau* 251, *wyhladau* 280, *wyhowárau* 171, *newyhrau* 333, *wychowau* 44, *wykresau* 32, *wymalowau* 132, *wyňau* 163, *wyplakau* 195, *wyspau* 197, *wywartuwau* 200, *wywolau* 229, *wzau* 11, *začau* 43, *zagau* 325, *zaháňau* 329, *zahnau* 331, *zaklopau* 311, *zamazau* 129, *zanechau* 109, *zanuchau* 314, *zaplakau* 100, *zaspau* 6, 163, *zastau* 163, *zašeptau* 118, *zawiazau* 241, *zlámau* 187, *zlihau* 318, *zodrau* 189, *zorau* 285, *zpiewau* 126, *zpowedau sa* 86, *zwodzúwau* 262, *žiadau* 86, *žobrau* 211, *žrau* 171.

(Popri tom: *bozkal* 184, *býval* 257, *dal* 111, *dostal* 249, *chodiewal* 255, *mal* 253, *nabozkával* 184, *nahal* 114, *namilowal* 199, *našlápal* 199, *plakal* 140, *pokopal* 178, *powedal* 176, *slubowal* Pj II 87, *sťal* 256, *newyspal* 195, *wzal* 92, *zanahal* 114, *zawolal* 212, *nezjskal* 195, *zlámal* 229, a pod.)

2. eu.

V slove: *děučátko* Pj II 110. (Ináč je vždy *-ew: děwča* 59,

děwčatko 3, *děwčica* 86, *děwčička* 207, 222, *děwčina* 305, *děwčinka* II 5, *děwečka* 166);

l-ové part.: *boleu* 248, *nehladěu* 206, *chceu* 10, *kúpeu* 64, *museu* 10, *odletěu* 193, *poseděu* 325, *poweděu* 43, *nepozreu* 328, *priletěu* 118, *prišeu* 158, *seděu* 177, *uletěu* 108, *umreu* 127, *uwiděu* 171, *weděu* 43, *widěu* 88, *zaletěu* 109, *zkameněu* 184, *zweděu* 179, *želeu* 248, Pj II 79.

(Ale aj: *išel* 149, *mosel* 198, *našel* 117, *prešel* 117, *prišel* 151, *seděl* 197, *šel* 118, *weděl* 118, *widěl* 143, *zašel* 181.)

3. iu.

L-ové part.: *brániu* 285, *dosedliačiu* 282, *hodiu* 230, *howoriu* 220, *chodiu* 6, *chybiu* 196, *chytiu* 227, *kúpiu* 77, *lúbiu* 168, *nabiu* 248, *nablúdiu* 197, *nachodiu* 197, *narodiu* 272, *naštjwiu* 196, *nosiu* 139, *odsúdiu* 200, *neochwátiu sa* 171, *oženiu* 7, *piu* 31, *platiu* 40, *pochodiu* 74, *položiu* 264, *posadiu* 205, *postawiu* 24, *pošudiu* 213, *potěšiu* 167, *potočiu* 331, *prelomiu* 288, *premeniu* 256, *prepiu* 139, *presiliu sa* 10, *pribiu* 7, 89, *priložiu* 39, *prosiu* 139, *radiu* 205, *robiu* 177, *rozdrapiu* 196, *rozlúčiu* 176, *schytiu* 264, *skočiu* Pj II 100, *složiu* 60, *slúbiu* 23, *slúžiu* 127, *stworiu* 316, *topiu* 230, *uhodiu* 69, *umieniu* 341, *urobiu* 349, *urosiu* 227, *utratiu* 69, *wábiu* 239, *wrátiu* 193, *newychodiu* 326, *wylúpiu* 133, *wynosiu* 317, *wyskočiu* 322, 331, *wyzradiu* 184, *zabiu* 9, *zahodiu* 120, *nezachwátiu* 193, *založiu* 253, *zalúbiu* 305, *zalúčiu* 260, *zapáliu* 290, *zatrúbiu* 64, *zbawiu* 359, *zbljžiu* 118, *zlúdiu* 262, *nezobudiu* 177, *zprawiu* 288, *zpohaniu* 230, *zradiu* 295, *zrodiu* 69, *ztratiu* 324.

(Popri: *hodil* Pj II 74, *mlátil* 259, *nachodil* 199, *nanosil* 269, *očistil* 269, *oženil* 199, *potěšil* 256, *skočil* 119, *neurobil* 345, *wrátil* 259, *zawesil* 256, *zobudil* 183, *zochabil* 196.)

4. yu.

L-ové part.: *ukryu* 31. (Ale aj: *umyl* 269.)

5. io.

L-ové part.: *prišiol* 325, *šiol* 162, 163, 164, *zišiol* 287.

6. iau.

L-ové part.: *nasiau* 308, *zasiau* 251, *zawiau* 101, Pj II 131.

7. ieu.

Trojhláska *ieu* je zriedkavá. Doklady na ňu máme v slove: *dieučenec* Pj II 71 (ináč sa píše s *-w* [*iew*]: *diewča* 19, 25, *diewčatko* 41, 59, *diewčice* 358, *diewčička* 192, *diewčina* 110, *diewčinka* 222, *diewčisko* 303, *diewka* 79, *chliewcom* 41, *poliewka* 11, 76, 316, *pokryewka* 298) a v *l*-ovom part.:*došieu* 192, *prišieu* 169, 192, *šieu* 192. (Popri: *išiel* 136 ap. viď dvojhlásku *ie*.)

8. iou.

V slovách: *diouča* 117, 329, Pj II 119, *diouka* Pj II 66. (Lež zvyčajne ako *-iow-*: *boriowča* 152, *boriowka* 163, *diowča* 4, 6, *diowčatko* 9, 87, *diowčina* 338, *diowka* 30, *poliowka* 259.)

L-ové part.: *išiou* 15, 43, *našiou* 217, 244, *odišiou* 211, 341, *prešiou* 174, 211, *prišiou* 139, 161, *šiou* 62, 99, *ušiou* 196, *vyšiou* 182, 238, *zašiou* 217. (Ale aj: *prišiol* a pod., viď dvojhlásku *io*.)

(Pokračovanie.)

—tri—:

PRÍSPEVKY K PRÁVNEJ TERMINOLOGII.

Dlh, dlžný — dlžoba, dlžobný.

Z ľudovej a spisovnej slovenčiny poznáme tak slovo *dlh* ako i slovo *dlžoba*. Význam týchto dvoch slov je celkom totožný, takže sa v praxi zamieňavo používajú.

Názvy *dlžný úpis* a *dlžobný úpis* ešte i tam sú konkurentnými názvami, kde by sa ináč rešpektovať mala tá terminologická zásada, že na jeden pojem prípustný je len jeden názov.

Uvažujúc o týchto dvoch slovách, vlastne názvoch, prichodíme k tomu úsudku, že pre právnu terminologiu lepšie sa hodí slovo *dlh* než slovo *dlžoba*, a to z toho dôvodu, že je ohybnejšie, že má viac obmien a taktiež i preto, že je kratšie. Kým od tvaru *dlh* tvoríme tvary *dlžný, podlžný, dlžník, dlhovať* a *podlžnosť*, zatiaľ popri podstatnom mene *dlžoba* poznáme len prídavné meno *dlžobný*.

Pravda, vedecké terminologie nie sú na to, aby v živej reči umrtvovaly také slová, ktoré len z istých terminologických ohľadov vystaly z terminologických slovníkov, hoci sú ináč práve také dobré, ako aj ich šťastnejší konkurenti. Terminologický monopol v takýchto prípadoch nesmie pridúšať dobré slová aj v mimoterminologickej oblasti, lebo tým by sa ochudobňovala spisovná reč.

Že kedy a ako môže aj právnik použiť slova *dlžoba* i v právnických traktátoch, s tým by sa zaoberať maly teore-

tické úvahy o právnickom štýle, no my — žiaľbohu — takýchto úvah ešte nemáme.

V Pravopisnom slovníku nenachodíme ani slova *dlžoba* a ani slova *dlžobný,* čo sa iste stalo iba z nedopatrenia, lebo iné slová na koncovku *-ba* sú tam.

Kolku prosté — kolkuproste.

S týmto termínom sa často stretáme, hoci je nesprávny. Terajší termín „kolku prosté" znamená ‚bez kolku' na podklade platných zákonov a predpisov.

Tento prevzatý, v slovenčine naozaj umelý termín mohli by sme teda zameniť už spomenutým kratším a jadrnejším termínom ‚bez kolku', keby v tomto ‚bez kolku' bolo i to, že p r á v o m bez kolku. Výraz ‚bez kolku' je viac len heslom, poznámkou a zistením istej skutočnosti bez zachytenia nejakého právneho významu. Listina môže byť totižto p r á v o m bez kolku, lebo je oslobodená zpod kolkovného, a n e p r á v o m, lebo — povedzme — zabudli sme nalepiť na ňu predpísaný kolok.

Aby sa vyhlo hojným konkurentným výrazom, ako „kolku prosté", „kolkuproste", „bez kolku", „nepodlieha kolku (kolkovnému)", „oslobodené od kolkov (kolkovného)" atď., ako to už v každej kancelárii ináč býva, mal by sa stanoviť jeden jediný a pre všetkých záväzný termín *oslobodené od (zpod) kolkovného.* Nie „od (zpod) kolku", alebo „kolkov", ale *o d (z p o d) k o l k o v n é h o,* lebo veď kolkom sa tiež len kolkovné platí.

Uvádzam náročky dve predložky *od* a *zpod.* Predložku *zpod* odôvodňuje tá skutočnosť, že zpravidla každá listina podlieha kolkovnému, a keď niektorú listinu predsa len netreba kolkovať, to znamená, že sa táto listina vyníma zpod všeobecného pravidla, vlastne že sa oslobodzuje *zpod* všeobecnej kolkovnej povinnosti.

Ináč slovo „kolok" nie je práve najpriliehavejším termínom namiesto starosvetského „štempľa".

Tvar *kolok* je obmenou zdrobneliny *kolík* k podstatnému menu *kôl* a znamená drevený, na konci doostra prikresaný alebo prípadne i tupo zaokrúhlený predmet. *Kolok* (dial. aj *kolek*) všeobecne sa používa v hre na kolky; je to ‚z dreva vytočená bábka', do ktorej sa guľou hádže. V banskobystrickom kraji *kolkom* sa robily — nakoľko sa z detstva pamätám — jamky na záhradných ostredkoch na plantu. Dvere bočných stavísk zatváraly sa *na kolok,* to jest medzi dve zavierajúce

železka zastrčil sa *kolok*. Pes, aby v poli neblúdil za zajacmi, dostal na šiju *kolok*, ktorý sa mu obíjal o nohy a hatil ho v rýchlejšom behu. Iného významu v slovenčine sotva má. Len falošná tradícia hriešnej zaužívanosti chráni u nás toto slovo vo význame, ktorý mu nepristane a ktorý sa preň vonkoncom nehodí.

Podľa Pravopisného slovníka slovo *kolok* dostáva v genitíve príponu *-u*, ak mu privlastňujeme význam štempľa, a príponu *-a*, ak ide len o obyčajný klocok z dreva. — Je teda veľký významový rozdiel medzi výrazom *„bez kolku“* a *„bez kolka“*.

Zora Jesenská:

DROBNIČKY.

Versta — vierst.

Gen. pl. od ruského slova *versta* traduje sa u nás vo forme *verst*. Môže to byť vplyv češtiny alebo toho, že ruština bola u nás známa viacej z kníh ako zo živého znenia a hádam vplývalo tu i ruské písanie *verst*. No keďže ide o srodinený jazyk, slovenský cit žiada si predĺženie slabiky, ako býva v slovách domáceho pôvodu. Zaujímavé sú v tomto ohľade napr. Sibírske zápisky od Mikuláša Gacka: nájdeme v nich oba tvary, *verst* i *vierst*, pričom vo vlastnom texte má zväčša *vierst*, v citátoch cudzích listov *verst*. Navrhujeme ustáliť tvar *vierst*, bližší nášmu tvoreniu gen. tvaru v množnom čísle ženského rodu. Tobôž, keď i Rusi len píšu *verst*, ale vyslovujú s dvojhláskou: *viorst*.

Väčšinou — zväčša.

Väčšinou je inštrumentál od podstatného mena *väčšina*. No vplyvom češtiny celkom nadarmo rozplienil sa vo funkcii príslovky a skoro celkom vytíska príslovku *zväčša*. Ale *väčšinou* ako príslovka do slovenčiny nepatrí. Správne povieme, že niekto pri voľbách zvíťazil *väčšinou* toľkých a toľkých hlasov, ale nesprávne je toto: „V opere *väčšinou* len spievajú“, „Ľudia *väčšinou* nemajú možnosť veľa cestovať“ a podobné. Tu všade patrí príslovka *zväčša*.

Poväčšine, ponajviac; pomenej; ponajprv.

V posledných časoch z privesovania predpony *po-* k slovu stáva sa až mánia a vznikajú všelijaké spotvoreniny a mýlky zo samej snahy hovoriť nejako neobyčajnejšie. Napríklad *po-*

väčšine a *ponajviac* sú slová-potvory, ktoré v slovenčine nemajú čo hľadať; miesto nich celkom vystačíme s príslovkou *zväčša*. *Pomenej* je celkom nesmyselné v takejto súvislosti: (Divadlo) má oblokov *pomenej* ako domy podobného druhu. (Jevreinov-Podolinský, Čo je divadlo.) Tu treba povedať proste, že ich má *menej*.* (Dobre je napr. takto: Mať dávala chlapcom najprv po štyri jablká, ale keď sa jej začaly míňať, potom už len po menej.) *Ponajprv* sa k nám tiež iste dostalo len vplyvom českého *ponejprv;* nám postačí vždy povedať prosté *najprv*.

Význam a miesto niektorých slov.

Kultúra reči sa u nás potešiteľne rozrastá. No badáme, že niekedy snaha písať peknou, jadrnou, bohatou a farbistou slovenčinou svádza až na nesprávne chodníčky. Na niekoľko takýchto vecí chceme tu upozorniť.

Hocako. Toto slovce začína sa pchať i ta, kde nepatrí, kde má byť *akokoľvek*, alebo *čo ako*. Azda sa niekomu vidí *akokoľvek* ťarbavou složeninou, ale pozor! *Akokoľvek* a *hocako* sú významove veľmi blízke, no nekryjú sa. *Hocako* máva v sebe čosi hanlivého. Napríklad: Na predstavenie ND v Bratislave môžete prísť oblečení *akokoľvek*, nemusíte mať večerný úbor, ale nepatrí sa prísť ta oblečení *hocako* — lebo to by ste boli oblečení nekľúdne (úzus). Urobiť niečo *hocako* znamená ‚urobiť to ledajak, nedbanlivo, neporiadne'. Preto sú celkom nesprávne väzby s *hocako* v takýchto prípadoch: Hocako by mal rád svoj úzky svet, bedárom sa cíti a väzňom (E. Skalská, Krážmi svetovej literatúry, SP ročník 56, strana 271). Alebo: Hocako sa usiloval, predsa... atď. V týchto prípadoch *hocako* znamená ‚ledajak', a autori chceli povedať pravý opak. Mali napísať: Čo ako by mal rád; čo ako sa usiloval.

Šmariť, šmierať? Sloveso *šmariť* poznáme z nárečí a znamená ‚hodiť niečo ťažkého na krátku vzdialenosť'. V Gemeri je známe aj iter. *šmierať*, za ktoré by sme očakávali podľa tvorenia kratších foriem iteratív **šmárať* v iných nárečiach, kde je základné sloveso *šmariť*, napríklad v Trenčianskej (Bánovce). Sloveso *šmariť* ako aj jeho iteratívny tvar môžeme celkom dobre užívať v prípadoch, keď hovoríme o ľude alebo keď chceme vyhnúť opakovanému *hodiť, hádzať*. Nie je dobre vytískať ním skoro celkom slovesá *hodiť* a *hádzať*, ako

* Tvar *pomenej* počuť v ľudovej reči vo spojení s genitívom partitívnym, napr.: Toho roku bolo *pomenej* zbožia ako vlani (úzus, Bánovce). — *Red.*

je napríklad v preklade Rilkeho Zápiskov M. L. Briggeho — tobôž, keď v nich má byť zjemnená reč aristokrata. Preklad je ináč pekný a pravdepodobne i nárečový iteratívny tvar *šmierať* (nie očakávané **šmárať*) * miesto *hádzať* je v ňom toľko ráz z dobrého úmyslu nájsť „aktualizovanejšie" slovo.— A ešte na niečo pozor: kým *hodiť* je citove indiferentné, *šmarime* niečo obyčajne v hneve, rozčúlení. I tento odtienok hodno zachovávať.

Toť. Slovák ho pozná vo význame blízkosti časovej alebo miestnej; ‚pred chvíľou, priam teraz, tuto': Toť som bol u teba (úzus), Len toť si povedal pravý opak, *A.* Kdeže je? *B.* Toť za stromom stojí; Dedina je toť za vŕškom a podobne. *Toť* vo význame ‚to je' sa prilepilo na nás z češtiny; a prijať ho v tomto význame nemôžeme, lebo u nás znamená čosi celkom iného. Preto nepíšme: „Toť nevoľa slovenskej sudby", ale iba obyčajne a správne. „To je (alebo: Hľa, to je) nevoľa slovenskej sudby". (Z článku E. Skalskej).

Viechať sa. Slovo je známe, a najmä vo forme *zviechať sa* s významom ‚ťažko sa dvíhať': Ledva sa zviechal so zeme, Akosi sa nemôže zviechať po tej chorobe (Tu má význam zmocnieť). V preklade Flaubertovej Salambo je *viechať sa* vo význame ‚hýbať sa, kolísať sa': zástava sa viecha, náušnice v ušiach sa viechajú. Neviem, či je v tomto význame slovo známe v ľudovej reči v niektorom kraji, a či je utvorené podľa *viechy.* Ale akokoľvek je, neodporúčame ho takto užívať, keďže vyvoláva celkom inú predstavu.

Rojčiť a snívať. Tieto dve synonymá sa celkom nekryjú, lež je medzi nimi významový odtienok. *Rojčiť* je pekné slovenské slovo, ale nedávajme ho, kde nepatrí. *Rojčíme* o tom, čo chceme uskutočniť alebo čo by sme chceli, aby bolo uskutočnené: chlapec *rojčí* o tom, že bude námorníkom, dievča, že bude filmovou hviezdou, Kollár *rojčil* o slovanskej vzájomnosti. *Rojko* si vždy predstavuje, že jeho sny sú uskutočniteľné. Môže byť aj mnohovravný, kým človek *zasnívaný* vždy mlčí. *Snívať* a *snenie* sú pochopy oveľa širšie ako *rojčiť* a *rojčenie; snenie* môže byť i celkom pasívne a neurčité. Príklad: môžeme si znamenite predstaviť snivú mesačnú noc, ale rojčivú mesačnú noc veru nie. Na toto upozorňujeme najmä tých, čo robia slovenské texty k filmom, lebo im je každé nemecké *träumen*

* Pravidelne tvorené iteratívum *šmárať* len predpokladáme; boli by sme vďační za oznámenie, či niekde v nárečiach naozaj jestvuje. — *Redakcia.*

‚rojčiť'. Potom vznikajú i takéto vety: „Ale veď vy rojčíte s otvorenými očima" — ako keby nebolo celkom prirodzené, že pri rojčení má niekto otvorené oči. (*Snívať* je ‚träumen', *rojčiť* ‚schwärmen'.)

Všetky tieto príklady sú z článkov a prekladov ľudí, ktorí sa usilujú písať pekne a zväčša naozaj pekne píšu. Preto škoda im nechávať takéto chyby, rušiace pôžitok z pekného jazyka.

Jozef Liška:

ROZRIEŠIME SI OTÁZKU PÔVODU VÝCHODNEJ SLOVENČINY?

(Pokračovanie.)

Likvidácia mäkkostnej korelácie.

Mäkkostná korelácia konsonantická vznikla prehodnotením bývajej mäkkostnej korelácie slabičnej[105], ktorá zanikla miestami už v X. stor. V XIV. stor. sa konsonantická korelácia mäkkostná likviduje, podľa Stanislava[106] ku koncu tohto storočia sa stratí na celom území česko-slovenskom. Zo starých mäkkých spoluhlások zostaly len pozostatky: *ť, ď* a *ň* v češtine, v západnej slovenčine niekde aj *ľ*. Likvidácia mäkkostnej korelácie neprejavila sa teda všade rovnakou silou, hlavne v periferných nárečiach vývoj išiel nejednotne. Stopy po slabičnej mäkkosti sú nielen na území českom (v doudlebskom nárečí po labiálach: *pjivo, vjíno, holubjata;* v lašskom nárečí sa dodnes drží *ś, ź,* miestami aj mäkké pernice), ale aj v území stredoslovenskom[107], najmä v nárečiach gemerských a oravských: *ukäzať—ukezať—ukjazať, jästräp—jastrap, sä—sa, zemän—zemen* atď. Jednako pre malý počet dvojíc nemožno hovoriť o mäkkostnej korelácii ani v češtine, ani západnej a strednej slovenčine.

---

[105] L. Novák, Jazykové glosy k československej otázke, Turč. Sv. Martin 1935, str. 90, a Slovenské a podkarpatoruské nárečia vo svetle europskej fonologickej geografie, LS I/II, 1940, 89.

[106] Pôvod, str. 78.

[107] Stanislav, Pôvod, str. 81, predpokladá i tu palatalizované spoluhlásky *b' v', m', k', r', c', ʒ'* ap., naproti tomu L. Novák, ib, str. 89 hovorí, že stredná slovenčina po zániku jerov nestvorila nijakú autonomnú mäkkostnú koreláciu konsonantickú.

Na väčšine východného Slovenska sa mäkkostná korelácia zachovala dodnes, pravda, ani tu nie s rovnakým zaťažením. Obyčajne sú tu dvojice *ň—n, ľ—l, ś—s, ź—z*. Najpestrejšie sú pomery na Spiši.[108] Tu miestami (Vikartovce, Štefanovce) niet ani dvojíc *ň—n* a *ľ—l*, miestami nie sú zas *ś—ź*, takže ani tu nemôžeme hovoriť o nejakej mäkkostnej korelácii.[109] Najviac korelačných párov je 6 (Kubachy, Kraviany): *ň—n, ľ—l, ś—s, ź—z, ć—c, ʒ́—ʒ*.

No najviac zachovaná je mäkkostná korelácia v sotáckych nárečiach severovýchodného Zemplína, kde pristupuje ešte mäkké *r'*, mäkké perné a zadopodnebné spoluhlásky okrem spomenutých už polomäkkých asibilát *c', ʒ'*.

Systém mäkkostnej korelácie je tu takýto: *p—p', b—b', m—m', f—f', v—v', n—n', l—ľ, r—r', c—c', ʒ—ʒ', s—s', z—z', k—k', ɣ—ɣ'* a neskoršie i *h—h'*. Podobný systém mäkkých spoluhlások treba predpokladať pre celé východoslovenské územie, o čom svedčia niektoré stopy nielen v okolí Bardijova, ale aj inde (v Trebejove *Kjesak* = Kysak, *rječica* ap.). *Vznik aj likvidácia mäkkostnej korelácie dialy sa na východnom Slovensku vlastnou cestou, nie teda ako v susedných rusínskych nárečiach, ani nie poľským spôsobom,* ako sa mnoho ráz doteraz myslelo. Výrečne o tom hovoria dva pochody, ktoré sa uskutočnily zhruba v rovnakom časovom rozhraní (XII.—XIII. stor.), a to vývoj pôvodných dvojíc *g—g'* a *r—r'*. V poľštine dvojica *g—g'* zostala zachovaná, naproti tomu stvrdnutím *r' > ř (š, ž)* už v XII.—XIII. stor. *ř* prešlo k sérii disjunktívnej.[110] Naproti tomu vo východnej slovenčine zmenou *g > h* funkciu dvojice *g—g'* prevzala neskoršie dvojica *h—h'*, zatiaľ čo dvojica *r—r'* zostala doteraz zachovaná v severovýchodnom Zemplíne, kým na ostatnom území stvrdnutím *r' > r* sa už tiež likvidovala.

Ďalej o nepoľskom, ale domácom vývoji mäkkostnej korelácie svedčí znova fakt, že doteraz najmenej porušená sa zachovala práve na území, ktoré bolo vystavené najmenej poľskému vplyvu.

Ako som už spomenul, mäkkostná korelácia sa likvidovala postupne. Môžme súdiť, že najprv stvrdly mäkké spoluhlásky zadopodnebné, potom perozubné a peroperné, miestami aj sykavky. Len na západnom Spiši iste stredoslovenským vplyvom niekde stvrdlo aj *ň* a *ľ*. Jedine s domácim vývinom mäkkostnej korelácie môžme spojovať asibiláciu *ť, ď > c'*,

[108] Štolc, Dialektické členenie Spiša, LS I/II, 1939/40, str. 191n.
[109] *ś, ź* prešlo v *š, ž* aj na väčšej časti Abauja.
[110] L. Novák, ib, str. 110.

$ś' > c, ź$ a zachovanie *ś, ź* (*š, ž* a *s' z'*), resp. miestami ich stvrdnutie v *š, ž* alebo *s, z;* nemôžeme však tieto dva význačné zjavy východoslovenského konsonantizmu považovať za znaky poľské, ako to nesprávne robili doteraz viacerí jazykovedci. Preto o likvidácii niektorých mäkkých spoluhlások sa zmienime podrobnejšie.

Zmena r'.

Ešte v praslovenčine *r* pred prednými spoluhláskami a pôvodným *j* sa zmäkčilo v *r',* ktoré potom v jednotlivých jazykoch vyvíjalo sa rôznym spôsobom. Tento fakt je veľmi dôležitý pre riešenie pôvodu východnej slovenčiny. Mäkké a či polomäkké *r'* bolo i v starej češtine a slovenčine a podľa princípu mäkkostnej korelácie bolo párovým komponentom tvrdého *r.* Keď v XII.—XIII. stor. sa mäkkostná korelácia narušuje, v češtine sa *r'* mení v *ř* vplyvom nemeckej výslovnosti českého *r'.*[111] Podobne tomu bolo v poľštine, kde vývoj išiel až k *š, ž.*

Naproti tomu v slovenčine strednej a západnej mäkké *r' > r* stvrdlo ešte pred zmenou *r' > ř.* Na väčšej časti východného Slovenska *r'* stvrdlo podobným spôsobom, v okolí Bardijova miestami sú ešte po ňom stopy. Doteraz dobre zachované mäkké *r'* je v severovýchodnom Zemplíne, kde ešte funguje korelačná dvojica *r—r'* (*par'i—pary, para—par'ä*).

Je známe, že poľské obyvateľstvo goralské, ktoré na hornom Spiši (St. Ľubovňa) obýva súvislejšie územie, má zachovanú výslovnosť *ř* (*r^{š}, r^{ž}*). Keby východná slovenčina bola od pôvodu poľská, bolo by sa aj tu *r'* zmenilo tiež v *ř* a to sa aj naďalej dochovalo ako na goralskom území, ktoré pred nemeckou a rusínskou kolonizáciou ešte užšie súviselo. Opak potvrdzuje, že východná slovenčina išla cestou vlastného vývoja, pričom niektoré prastaré vlastnosti si miestami udržala dodnes. Takým pozostatkom je aj *r'* v sotáckom nárečí, teda v jej najvýchodnejšej časti.

Asibilácia $t', d' > c', ś' > c, ź.$

Okrem Pastrnka[112], Polívku[113], Czambela[114] i N. van Wijk[115] pripisuje poľskému vplyvu východosloven-

[111] L. Novák, Neznáme nemecké vplyvy na západoslovanský, východoslovanský a maďarský konsonantizmus, LS I/II, str. 110n.

[112] Beiträge, str. 204.

[113] Listy fil. 34, str. 22n.

[114] Slovenská reč, str. 30.

[115] Ostslovakisch und Lachisch, SMS XIII, 1935, str. 54.

skú zmenu *ť, ď* > *c, ʒ*, hoci aj on uznáva, že tento pochod nastal vo viacerých slovanských nárečiach bez vzájomného vplývania.

Trávníček[116] a *Stanislav*[117] pokladajú asibiláciu *ť, ď* v *c, ʒ* za zjav domáci. *Stanislav* upozorňuje na svoje *ť, ď* (liptovské), ktoré tiež prejavuje slabý sklon k asibilácii, takže myslí, že i pre východnú slovenčinu boly celkom prajné podmienky pre spomenutú zmenu.

S fonetického hľadiska[118] zmena *ť, ď* > *c', ʒ'* > *c, ʒ* je vlastne tvrdnutie, ktoré sa prejavuje nielen v západoslovenských nárečiach jednak priechodom v *c, ʒ* (Žilina, Rajec), jednak v *t, d*, ale aj v gemerských nárečiach[119], hoci nie tak dôsledne, a to vo východnej a strednej časti Gemera v *c, ʒ*, inde len v *t, d* alebo *č, ǯ* (*ǯivni, čichi* = tichý). Podobný proces je známy v starej češtine i v dnešných nárečiach českých, najmä v laštine.

Na veľkej väčšine východného Slovenska sa *ť, ď* zmenilo v *c, ʒ*, čím sa *ť, ď* eliminovalo zo systému spoluhláskových foném. Je otázka, ako sa tá zmena previedla. S t i e b e r[120] myslí, že *c, ʒ* < *ť, ď* znely niekedy ako v poľštine *ć, ǯ*. S t a n i s l a v[121] hovorí, že fonetická realizácia stredoslovenského *ť, ď* nevylučuje možnosť zmeny *ť, ď* v *c, ʒ* i bez prostredníctva *ć, ǯ* ako fonémy, hoci je pravdepodobné, že sú tu geografické rozdiely, lebo v niektorých krajoch je aj *ć, ǯ*.

Pravda je, že v dnešných východoslovenských nárečiach je väčšinou *c, ʒ*, kým *ć, ǯ*[122] dokladá len Š t o l c[123] pre Kraviany a Kubachy na západnom Spiši, inde ich na východnom Slovensku niet. Naproti tomu sú pozostatky polomäkkých *c', ʒ'* na okolí Bardijova zpravidla bez fonologickej platnosti a doteraz dosť dobre zachované polomäkké *c', ʒ'* na niektorých miestach severovýchodného Zemplína. Tieto *c', ʒ'* sú tu ešte samostatnými fonémami (*c'ăla* — gen. sg. n. = teľa: *cala* = celá), takže fonologický systém je tu bohatší o tieto dve fonémy. Len v poslednom čase aj tu fonetická realizácia *c', ʒ'* sa mení v *c, ʒ*, čím strácajú aj funkčnú platnosť.

Vývoj od *ť, ď* mohol ísť, nemusel však, cez *ć, ǯ*, rozhodne však cez *c', ʒ'* polomäkké, teda iným spôsobom a v inom čase,

[116] Příspěvky k dějinám českého jazyka, Brno 1927, str. 96.

[117] Pôvod, str. 75n.

[118] Bližšie o tom bude v mojom fonetickom popise východoslovenských hlások.

[119] T ó b i k, SMS XV, 1937, str. 113.

[120] Lud. słow. II, str. 40.

[121] Pôvod, str. 78.

[122] Týmto prepisovaním myslím hlásky podobné poľským *ć, ǯ*.

[123] Dialektické členenie Spiša, L. S. I/II, 1939/40, str. 201.

ako sa dial v poľštine. O tom svedčí aj chronologia tohto pochodu v jednotlivých východných oblastiach. Rozwadowski[124] súdi, že v poľštine spalatalizované *ť, ď* a *r'* prešly v afrikáty *ć, ʒ́* a *ʳš* v 2. polovici XII. stor. alebo ku koncu tohto storočia.

V poľštine prvé doklady na označovanie afrikát *ć, dž* sú už z XII. storočia, na východnom Slovensku[125] písanie s *t* v XIII. a XIV. stor. má ešte úplnú prevahu. Častejšia asibilácia je dosvedčená koncom XIII. a začiatkom XIV. stor., teda práve tak ako na ostatnom území Slovenska a Čiech.

Keby vývoj bol išiel shodne s poľštinou a východoslovenský systém konsonantický bol mal vo svojom inventári hlásku *ʒ́* z *ď*, potom by slovo *ʒ́ad (džad)* sa bolo ďalej vyvinulo na východoslovenskom území v **ʒ́ad*, lebo tu *ď* stvrdlo až v *ʒ*. No toho tu niet. To zas len svedčí, že slovo *ʒ́ad* je vo východnej slovenčine nielen neskorší lexikálny poľský prínos, keď sa už poľské *ʒ́* asociovalo k novému východoslovenskému *ʒ́ (mežʒ́i* = medzi), a nie k *ʒ* z *ď*, ale aj jasne ukazuje, že i asibilácia *ť, ď* > *c', ʒ'* > *c, ʒ* sa vykonáva v inom čase a inou cestou ako v poľštine.

Zmena *ť, ď* v *ć, ʒ́* v poľštine kladie sa do toho istého času ako zmena *r'* > *ʳž*. Aj to ukazuje na odlišný vývoj vo východnej slovenčine, pretože tu *r'* sa zachovalo práve tam, kde sa zachovalo polomäkké *c', ʒ'* (severovýchodný Zemplín) a jeho stopy na okolí Bardijova — a stvrdlo práve tam, kde *ť, ď* sa zmenilo v *c, ʒ*.

Na to, že podnet ako aj postup asibilácie *ť, ď* v *c, ʒ* bol domáci, ukazuje i to, že *c', ʒ'* ako fonémy sa držia práve v severovýchodnom Zemplíne, ktorý bol najmenej vystavený poľskému vplyvu a že tej zmene neprekážalo ani susedstvo rusínskych nárečí, v ktorých sa *ť, ď* zachovaly dodnes.

Mäkké sykavky.

Tí, čo východnú slovenčinu pokladajú od pôvodu za poľskú, na predných miestach uvádzajú za charakteristický znak poľskosti mäkké sykavky (*śeno, źima*).

Zd. Stieber[126] pokladá tieto mäkké konsonanty za úplne identické s poľskými *ś, ź* a je proti náhľadu, že by boly pokračovaním mäkkých sykaviek staročeských, lebo tam vraj boly len zmäkčené *s', z'*. Stieber sa tu mýli.[127] Ak on pova-

[124] Gram. jęz. polskiego, Kraków 1923, str. 179; citujem podľa Stanislava, Pôvod, str. 79.

[125] Šmilauer, Bujnákov sborník, str. 32.

[126] Lud słow. I, str. 123 a II, 40.

[127] Čo sa týka fonetického popisu východoslovenských hlások, ne-

žuje mäkké sykavky v poludňajšom Šariši (Lemešany, Mal. Vieska) za identické s poľskými a tak isto za identické pokladá ich i v sotáckom nárečí Jablone v severovýchodnom Zemplíne[128], potom prichodí mi povedať, že Stieber má zlý sluch.

Na väčšej ploche východného Slovenska sú to mäkké *ś, ź* (konček jazyka je hore), vo východnom Zemplíne sa ich fonetická realizácia kloní viac k mäkkému *ś, ź,* (konček jazyka je nižšie a smeruje k dolným zubom). Okrem týchto typov sú tu ešte slabo palatalizované *š' ž'* v oblasti severného Abauja, alebo tam väčšinou splývajú s normálnym *š, ž.* Vo Snine (Papíne?) je doteraz zachované palatalizované *s', z'* (konček jazyka skoro ako pri *s, z*), teda azda také, aké predpokladáme pre staré česko-slovenské nárečové skupiny po zániku slabičnej mäkkosti. Je zaujímavé, že v goralských nárečiach na Spiši a v Liptove (Lipt. Teplička) sú palatálne *ś, ź,* zatiaľ čo v susedných nárečiach šarišských je *ś, ź.*

Zachovanie mäkkých sykaviek vo východnej slovenčine nie je nijakým poľským znakom, ale výsledkom domáceho vývoja mäkkostnej korelácie. Kedysi boly aj na ostatnom Slovensku, lenže tu sa vývoj urýchlil, kým na východnom Slovensku sa spomalil. Na niektorých miestach severovýchodného Zemplína fonologická štruktúra zostala takmer neporušená, hoci aj tu sa prejavuje pozvoľné tvrdnutie mäkkých spoluhlások. Ako som už vyššie bol poukázal, nie všetky mäkké spoluhlásky prejavovaly rovnakú náklonnosť na tvrdnutie, preto likvidácia mäkkostnej korelácie nepostupovala všade rovnako a vlastne doteraz nie je ešte vývoj ukončený. Podobný proces nastal aj pri sykavkách mäkkých, fonetická realizácia ktorých je *ś—ź, ś—ź, s—z, š'—ž'*, na niektorých miestach už úplne stvrdly v *š, ž* (Abauj) alebo v *s, z* (záp. Spiš). Je to teda pochod celkom domáci, pravda, treba tu dopustiť aj istý vplyv susedných nárečí

môžeme sa spoľahnúť na poľských lingvistov, lebo tí často radi počujú všade svoje hlásky. To platí nielen pri mäkkých sykavkách, ale aj pri afrikátach *č, ž,* ktoré hoci sú slabo mäkšie ako spisovne slovenské — teda *'č, 'ž* — ale nie sú identické s poľskými *ć, 'z,* ako ich počuje Stieber. On sa asi príliš spolieha na svoj sluch, a preto v LS, III, 291 hovorí že ako Štolc počul formy *čaško, žat. žura* s tvrdým *č, ž, „to mogę sobie tłumaczyć tylko jego złym słuchem".* Zdá sa, že sa tu Stieber mýli, ako sa mýli pri popise *č, ž v Jabloni* v severovýchodnom Zemplíne, o ktorých tvrdí, že v slovách *'zobac, ćaški* sú „identyczne s polskiemi". Vo skutočnosti je tu *'č, 'ž,* ktoré vonkoncom nie sú totožné s poľskými *ć, 'z.*

Vysvetlenie: Pre nedostatok petitových typov nahradzuje *'č* = *č́*, *'z* = *ź*, *ž* = *ž́*, *'ž* = *ǯ́*.

[128] SMS XIII, 1935, str. 62.

stredoslovenských, nemčiny a maďarčiny[129], ktoré s jednej strany urýchlily likvidáciu mäkkostnej korelácie, tým aj tvrdnutie mäkkých sykaviek, s druhej strany zas vplyv poľštiny, ten azda v prospech ich zachovania.

So stratou mäkkostnej korelácie súvisí aj *splynutie y* s *i*. Podobný proces poznáme už v starej češtine, kde sa odohral medzi druhou polovicou XIV. stor. a koncom XVI. stor.[130] Skoro na celom východnom Slovensku sú pomery shodné s ostatnou slovenčinou. Len v sotáckych nárečiach severovýchodného Zemplína, kde sa doteraz mäkkostná korelácia konsonantická udržala, zachovalo sa aj *y* (ъ), a to v tých istých pozíciách, ako bolo kedysi na území česko-slovenskom. S likvidáciou mäkkostnej korelácie počína miznúť aj tuná. Stopy splývania *y* s *i* vidno ešte aj teraz na niektorých miestach v okolí Bardijova. Terajší stav ako aj predošlý vývoj je odlišný od pomerov v susedných nárečiach rusínskych a poľských. V poľštine nastalo, pravda, tiež splynutie *y* s *i*, ale len v severných nárečiach, nie v juhopoľských, ktoré susedia s nárečiami východoslovenskými.

Iný zjav, súvisiaci s likvidáciou mäkkostnej korelácie, ktorý nie je v poľštine, ale vyskytuje sa vo východnej slovenčine, ako aj v niektorých iných slovenských nárečiach, najmä v stredoslovenských, je vznik fonetických variantov *ä, á* a neskoršie miestami ich zánik, napr. *p'äta, peta, v'äzac', vjazac* a pod., miestami ich fonologizovanie.

Eugen Jóna:

ZJAVIŤ SA ČI OBJAVIŤ SA?

Štefan Peciar napísal do denníka Slovák (5. nov. 1942, str. 8) úvahu o zvratných slovesách *zjaviť sa, objaviť sa* pod nadpisom Zo zápisníka slovenského lingvistu. Proti Slovenskej reči, proti Pravidlám slovenského pravopisu z r. 1940 a, môžeme hneď dodať, proti Tvrdého Slovenskému frazeologickému slovníku z r. 1933 a nepriamo aj proti Czambelovej Rukoväti z r. 1902 atď. a priamo proti všetkým našim „puristom" bráni výraz *objaviť sa* vo význame ‚ukázať sa (náhle)' a chce práve ním nahradiť sloveso *zjaviť sa* používané doteraz v takomto význame. Pritom poukazuje na nedostatky a chyby doterajšej puristickej práce. Pretože tu ide o základné metodické problémy a charakteristický prípad, vraciame sa k riešeniu týchto otázok na širšej základni.

Keď chceme zistiť a ustáliť pravý a presný význam nie-

[129] Mäkké sykavky stvrdly v *š, ž* v oblastiach súvisejúcich s maďarskou jazykovou oblasťou, najmä v Abauji a niektorých mestách.

[130] *Hujer*, Čsl. vlastiveda — Jazyk, str. 49.

ktorého slova, nemôžeme ho brať izolovane, najmä keď nejde o pomenovanie konkrétneho predmetu. Všeobecne význam slova je daný jeho miestom v lexikálnom systéme príslušného jazyka, t. j. vzťahmi, ktoré sú medzi ním a inými slovami významu podobného, alebo opačného, niekedy aj medzi ním a slovami etymologicky príbuznými ap. To je známa téza funkčnej a štrukturálnej jazykovedy. Zisťovať a ustaľovať význam slov spisovného jazyka musíme na materiáli zo spisovateľov, beletristov i vedcov, a v našom prípade, keď máme spisovný jazyk pomerne mladý, málo hotový, môžeme si pomáhať aj nárečovým materiálom. Sám spisovateľ ani ľudová reč nebude teda pre nás normou, k objektívnej a konkrétnej norme dochádzame lingvistickou analýzou a kritikou spomenutého materiálu, jeho porovnávaním, triedením ap.

Po týchto predbežných poznámkach pristúpime k štúdiu slovies *zjaviť sa* a *objaviť sa*. Keby sme chceli aspoň čiastočne sledovať vývin, históriu tejto otázky v našom spisovnom jazyku, musíme pribrať na pomoc najprv staršie slovníky. J. Palkovič (Boehmisch-deutsch-lateinisches Woerterbuch II. 1821), ktorý zachytil mnoho z úzu slovenského, uvádza *zgewiti se* vo význame nem. erscheinen, lat. apparere, ale nemá *obgewiti* ani ako predmetné, ani ako zvratné. J. Jungmann (Slovník česko-německý II, r. 1836) má pre češtinu iba *obgewiti* (bez *sa)* = ‚na jewo dáti, we známost uwésti,' ale ďalej (ibid. V, r. 1839) má *zgewiti* ‚oznámiti, ukázati, na gewo dáti', aj *zgewiti se* ‚ukázati se, přigjti'....

Keď pre súčasný spisovný jazyk český Váša-Trávníček (Slovník jazyka českého, 1937) uvádza pod heslom *jeviti* tvar *objeviti se* = náhle se ukázati, přijíti, musíme konštatovať, že aj v češtine *objeviti se* v tomto význame je novota. A. Bernolák (Slowár Slowenskí III.) ani nemá heslo *obgewiť,* no má pri hesle *zgewiť* aj *zgewiť sa* ‚apparere, manifestare se, erscheinen, sich offenbaren, megtetszeni, megjelenni' a pri ňom slovenské synonymum *ukázať sa.* Štúrovský slovnikár Štefan Jančovič (Noví obšírni maďarsko-slovenskí a slovensko-maďarskí Slovňík I, 1863) pod heslom *megjelenik* uvádza význam ‚ustanoviť-,zjaviť-sa'. S. Czambel v prvom vydaní Rukoväti (1902) v slovníčku má heslo *objaviť,* ale *zjaviť sa* a P. Tvrdý (Slovenský frazeologický slovník[2] 1933) pri hesle *objaviť, objavovať — sa* má poznámku: Nepíš „objaviť sa", kde patrí „zjaviť sa" a ako príklad uvádza: Pozerám, iba keď tu zjaví sa môj priateľ (nepíš tu: objaví sa môj priateľ). V apríli zjavily sa (nepíš: objavily sa) prvé lastovičky.

Asi z takéhoto prameňa dostala sa táto puristická poučka do Slovenskej reči, kde ju iba podávali alebo akosi žartovne komentovali (SR III, 26), a konečne aj do Pravidiel slovenského pravopisu vo forme **objaviť sa* = z j a v i ť s a.

Význam slovesa *objaviť* naznačil P. Tvrdý pri hesle *objavenie,* ktoré vykladá ako ‚odkrytie, vynesenie na javo veci dosiaľ neznámej, hoci odo dávna trvajúcej, na rozdiel od vynálezu, t. j. vymyslenia novej veci, ktorej dosiaľ nebolo.'

Zdá sa teda, že v slovenskej praktickej jazykovede odsudzoval sa výraz *objaviť sa* vo význame ‚ukázať sa' ako zbytočná novota, keď v takomto význame sa používalo sloveso *zjaviť sa.*

Vo výpiskoch zo slovenských spisovateľov v Kancelárii Slovníka jazyka slovenského pri Matici slovenskej máme sloveso *zjaviť* a *zjaviť sa, zjavovať (sa)* v takýchto spojeniach:

1. Ako sloveso predmetné *zjaviť* absol., niečo niekomu, — niekoho má význam ‚ukázať, dať najavo, prezradiť, povedať, odhaliť (v nábož. smysle)', ako napr.: Nevie, rada ho a či nie. A nič ničového *nezjaví* na sebe (Rázus, Julia I, 8, vyd. 1930), „ale neviem, ako sa vám bude páčiť, čo mne mesiačik *zjavil* . . ." (Dobš. Pov. VII[3], 43), „Nepôjdem — musím mu *zjaviť,* prečo: ale ako *zjaviť?* A či ho oklamať? . . ." (Kuk. VI[2], 69)," . . . Len nič nikde nevrav, ja ti šífkartu pošlem. Len to nikomu *nezjav,* ani našim . . ." (Taj. VI[2], 21), „Veru *zjavím* vám, kde leží „základ" tam pri jednej z tých studničiek . . ." (Vans. II, 103), Milko hovorí: „Málo mám času, a tak vám nachytro *zjavujem,* aby ste . . . (Kalinč. III[2], 27), Prosil som krstných rodičov, aby ma *nezjavili,* kde som nocoval: a tí dodržali slovo (Kuk. X, 43). V podobnom význame výraznejšie je to isté základné sloveso s predponou vy-: *vyjaviť, vyjavovať, vyjaviť sa.* Napr.: Boja sa páni obzvlášte ktorí dakedy v processách a v nepriateľstve žili s Badánskymi, teraz *vyjaviť,* že sú priatelia Razdaničovi (Kalinč. Pov. II, 40), „. . . I ja (Niko) som ju (myšlienku) nejeden raz poprevracal v hlave, poprezeral so všetkých strán, kým som sa ju opovážil tebe *vyjaviť* . . ." (Kuk. Dom v str. IV, 204, vyd. 1911), Ladislav Szalay mal inštrukciu *vyjaviť* Nemcom sympatiu (Škult. O Slovákoch 278), „. . . Daj vám len Pán Boh na dobrý úžitok," *vyjavila* napokon všetečnica (Vans. II, 39, vyd. 1921), — Prišiel som — na besedu, — *vyjavil* Jakub so sebavedomou zrejmosťou (Gráf, Zmätok 188), smelé úmysly, rázné kmenové a široké slovanské povedomie, ktorými pán Trenčína ‚nakŕmiu dušu svoju' a radcom oduševneno *vyjavo-*

val, bolo povedomím novovekého pisateľa (Vlček, Dejiny² 217), žiada sa mu ... vyznať jej, ako ju vrelo miluje. Opäť prešly tri týždne, a jemu nenaskytla sa príhodná chvíľa *vyjaviť* jej to (Timr. I, 28), Možno, prehovorila by, *vyjavila,* čo má na jazyku, keby sa nebála (Kuk. VI², 249), Ja som mu (otcovi) včera všetko *vyjavila* (Vaj. XVIII, 52), „... Kto ju (jarku) vzal, musí *sa vyjaviť* do siedmich dní ..." (Kuk. VIII, 165), „Šidlom ho pichajte, kým *sa nevyjaví*" — radila (173).

2. Zvratné sloveso *zjaviť sa, zjavovať sa* má predovšetkým všeobecne význam ‚náhle sa ukázať, prísť', a to u spisovateľov od čias štúrovských podnes. Napr.: Len mu bolo ľúto, že drotár tak utiekol. Keby *sa* mu bol *zjavil,* bol by mu vyplatil všetko do krajciara (Kuk. II⁴, 122), — Zvesil hlavu a v očiach *zjavily* sa mu slzy (Kalinč. Pov. II, 12), „Poď tu, poď tu!" pozýva (Ivčo) hneď priateľsky Belku a Elču, ako *sa* vo dverách *zjavia* (Šolt. III², 36), — prišlo jej (panej) čosi na um a *zjavila sa* zas na prahu kuchyne (Kuk. V⁴, 106), Pred sto rokmi tam *zjavil* sa poet (Škult. O Slovákoch 131), Za nimi, kým páni tešia sa príchodom Hrabeňa, *zjavil sa* i levíta (Timr. III, 49), zúrivosť zmizla a na tvári *zjaví sa* jej výraz zahanbenia (Timr. VII, 64), Dve studne sú už vykopané a vymurované, ale voda *sa nezjavila* (Timr., Dve doby 30), Milka *(zjaví sa* vo dverách ...) ... (Stod., Náš pán minister 15), v bráne *zjavil sa* posol (Hronský, Tomčíkovci 142), *Zjavoval sa v* nich (očiach) oheň (Gašpar, Karambol 29), A keď bledá stenotypistka *sa zjavila* vo dverách, prikázal (Kalnický) jej: ... (Urban, V osidlách 455), Keď Marcel ani na tretí deň *sa nezjavil,* nastalo ... (Gráf, V horúcom príb. 15), Ešte raz potom na konci vojny *zjavila sa* v plánoch posledného cisára možnosť pretvorenia podunajskej monarchie (Gašpar, Veľký rok 34) atď.

V tom istom význame skoro u tých istých autorov máme niekoľko dokladov na sloveso *objaviť sa:* I na protivné pochopom jeho sústavy padalo nové svetlo, obživujúce ich, lebo *sa objavovaly* v osvetlení Heglovom (Hurban, Ľ. Štúr I, 194), I stálo mesto toto hotové a k dlhému i statnému odporu pripravené, keď *sa* od východnej strany *objavily* dlhé, dlhé rady prichádzajúceho nepriateľa (Kalinč. Pov. II, 81), obrvy sa vyrovnaly a znak úsmevu *objavil sa* mu v očiach (Šolt. II, 59), jej muž odskočil do komory, aby sa preobliecť a tak slušne pred magistrátom *objaviť* mohol (Kuk. III², 170), ... zato bola *sa objavila,* aby prekazila ich spor (Timr. III, 63).

Vo význame ‚ukázať, ukázať sa' v smysle náboženskom, biblickom alebo keď je reč o duchoch, o záhrobnom živote, po-

užíva sa výraz *zjaviť sa,* ako napr.: a na nitriansky štít, na našský Sion, zasadili (Cyril a Metod) znak *zjavenej* spásy: svietivý dvojkríž. (Gašpar, Veľký rok 8), Druhým slovom: nie výlučne Kristus priniesol nám spasenie a *zjavil* vôľu Božiu. (Kvačala, Viera a veda 36), Zavše v Slovenských pohľadoch a v Národných novinách vychádzaly literárne príspevky, v ktorých *sa zjavovali* duchovia, kde sa výdatne užíval arzenál romantickej hrôzy (Mráz, Odlomená vetva 96), A zas *sa* mu *zjavuje* Dobeš mstiaci smrť jeho, a celé prúdy krve celých krajín tečú po zemi jeho otcovskej (Kalinč. Pov. II, 98).

Základom obidvoch výrazov *zjaviť sa, objaviť sa* je jednoduché sloveso *javiť, javiť sa* a tak *zjaviť sa* je vlastne perfektívna forma k imperfektívnemu *javiť sa.* Máme ho najmä v knižnom, odbornom jazyku, ako napr.: Doterajšia neistota zaťať do pravého zmizla a prvým číslom *javí sa* nám časopis ako znovuzrodený. (Vlček, Slovensku 11), všetko ostatné... *javí sa* nám ako dozvuky pomerov a názorov z r. 1790 (Rapant, Dejiny slovenského povstania r. 1848—49, 59). V citovaných dokladoch ani predpona *ob-* nedodáva slovesu osobitného významu, len ho robí perfektívnym.

Naša normatívna jazykoveda *objaviť sa* zavrhovala ako novotvar, ale pravdepodobne i preto, že toto sloveso ako predmetné, bez zvratného zámena *sa* malo a má osobitný význam ‚známym urobiť niečo, čo bolo doteraz neznámym, ale existovalo', ako napr. *objaviť* Ameriku, neznámy ostrov, neznámy prírodný zákon ap. Takto *objaviť* zapadá do významovej skupiny slov *objav, objaviteľ, objaviteľský* ap. Významove blízke, ale nie totožné je slovo *vynález, vynálezca* a k nim sloveso *vynájsť;* v týchto výrazoch je význam ‚utvoriť, objaviť, vynájsť niečo, čo neexistovalo'. Taký osobitný významový odtienok má aj sloveso *zjaviť (sa)* vo výrazoch *zjavené náboženstvo; anjel, duch sa zjavuje* ap., ale s pôvodným významom ‚odhaliť, ukázať, náhle sa ukázať' tesne súvisí a nekoliduje.

Keď teraz máme posúdiť návrh Štefana Peciara, aby slovesu *zjaviť sa* ostal význam ‚náhle sa ukázať' *len v oblasti náboženskej,* keď je reč o duchoch, prízrakoch ap., a inak aby sa používal tvar *objaviť sa,* musíme výčitky proti puristom obrátiť na neho samého. Ak vyčíta diktát puristom, že pokladajú *objaviť sa* za nesprávne, musíme my jemu vyčítať, že žiada prijať zvratné *objaviť sa* miesto *zjaviť sa,* hoci starší aj súčasný spisovný úzus prejavuje opačnú tendenciu. Mohli by sme ich prijať len ako synonymá, keby tu naozaj nebolo významovej kolízie alebo aspoň asociácie s predmetným *objaviť.* Na

prekážku je tu, pravda, iba predpona *ob-*, lebo základ je v oboch prípadoch ten istý — *javiť sa*. Predpona *ob-* (o-), ako vidno jasne na príkladoch: *obísť, obchádzať, objať, objímať, obkolesiť, obliať, oblízať, obmedziť* atď., dodáva slovesu význam, že činnosť sa nesie okolo predmetu. Pri niektorých slovesách s predponou *ob-, o-* pôvodný význam môže byť sotretý, ako napr. *obľúbiť, obstarať, obšťastniť, obviniť, obžalovať* atď. Pri predmetnom slovese *objaviť niečo* vzdialene síce, ale predsa ešte cítiť pôvodný význam slovesa s predponou *ob-*. Štefanom Peciarom citovaná noticka v SR III, 26 má síce nevedeckú argumentáciu (do tzv. rozličností maly by sa dávať iba spoľahlivé výsledky väčších štúdií), ale chce zdôrazniť skutočnosť, že v spisovnej slovenčine sloveso *objaviť* nebýva zvratné.

Mali sme si ešte všimnúť stav v slovenských nárečiach, na ktoré sa Št. Peciar len všeobecne odvoláva (myslí iste svoje nitrianske). Škoda, že nemáme viac materiálu. Z vlastného nárečia (ipeľské nárečie vo východnom Novohrade) môžem uviesť, že sa sloveso *objaviť sa* používa napr. *Bole sa objavele hríbe, ale už ňinto. Objaveu̯ sa vo dverách, ale hňeď zmizou̯* (Zelené). Zdá sa mi, že v tomto nárečí *objaviťi sa* znamená ‚trochu sa ukázať' a *zjaviťi sa* ‚náhle a úplne sa ukázať'. Predpona *ob-* mala by tu zmierňujúci význam ako vo výraze *obstarňéši človek*. Keby sa zistilo, že je takýto stav aj v iných slovenských nárečiach, mohli by sme pripustiť *objaviť sa* ako synonymum k *zjaviť sa*.

Zistili sme teda, že 1. sloveso *zjaviť sa* používa sa od najstarších čias podnes vo význame ‚náhle sa ukázať' bez nejakého obmedzenia iba na sféru náboženskú ap., 2. v tom istom význame používa sa, ale v spisovnej slovenčine zriedka, *objaviť sa*, ktoré je novšieho pôvodu, 3. naša normatívna jazykoveda zavrhuje *objaviť sa* ako novotvar, pri ktorom sa cíti významová asociácia s predmetným *objaviť*.

Hovoril som obšírnejšie o tomto prípade a citoval som viac literatúry, aby som znovu ukázal, že pri rozhodovaní o jazykovej správnosti nestačí iba úsudok, prípadne nápad lingvistov. Musíme sa opierať o súčasný spisovný úzus, ktorý je zachytený v dielach slovenských spisovateľov, v literatúre umeleckej i vecnej. V pochybnostiach môžeme nadväzovať na minulosť, pretože náš spisovný jazyk má už svoju tradíciu, a na ľudové nárečia, najmä stredoslovenské. A keď chceme nejakým spôsobom meniť platnú normu, musíme zmenu náležite odôvodniť. Len tak splníme dôležitú požiadavku *stability* spisovného jazyka.

Ak mám hovoriť z poverenia redakcie SR, do ktorej priamo nepatrím, musím na verejné obvinenie odpovedať, že nemohla uverejniť článok, ktorý bez závažných dokladov zavrhoval alebo na ruby obracal poučku, prijímanú doteraz lingvistami skoro všeobecne.

Štefan Peciar.

NAD JEDNÝM ČLÁNKOM Z NOVÍN.

Reč našich novín ako by sa zhoršovala so dňa na deň. Čítame články, ktorých slovenčina, od pravopisu až po spôsob vyjadrovania a stavbu viet, je na zaplakanie. Tým väčší žiaľ, že ide o noviny oficiálne, ktoré číta väčšina nášho národa.

Všimnime si jedného z úvodných článkov G a r d i s t u zo 4. októbra 1942. Článok má rozsah 120 riadkov. Na 93 riadkoch, teda na $^3/_4$ textu, sme nenašli chýb. Ostatné riadky sú chybami, bohužiaľ, úplne zamorené. Prakticky to znamená, že je v každom štvrtom riadku aspoň jedna chyba, väčšinou však je v každom z oných 27 riadkov chýb niekoľko. Aké veľké je ich množstvo, ukáže nasledujúci rozbor.

1. N e s m y s e l „obete katakômb (!) ľudských životov" má znieť asi *obete h e k a t o m b ľudských životov.* Načo novinár užíva takých cudzích slov, ktorým sám nerozumie? Si tacuisses, philosophus mansisses!

2. Keby sa novinári chceli vyjadrovať jednoducho ako rozumní ľudia, nenachádzali by sme v novinách tak často v y š i n u t i e z v ä z b y. Je to znak človeka alebo veľmi nedbanlivého alebo nie celkom normálneho, že začne 5 viet, ani jednu nedokončí, a kým dopovie svojich nedokončených 5 viet, desať ráz zmení väzbu. Ale normálnym ľuďom takýto „štýl" nevyhovuje. Nemôžeme teda byť nadšení takýmto súvetím: „Operáciami... sväzov stíhačiek bol sovietským (!) letcom prístup k nemeckej oblasti Stalingradu zabránený a už pred dosiahnutím Volgy boly zapletené do leteckých bojov." — Kto „bol zapletený"? Operácie, sväzy stíhačiek a či sovietski letci? Podľa smyslu sovietski letci. Ale potom by sme pri najlepšom mohli povedať „boli zapletení" (nie „boly zapletené"). A ďalej. Pre slovenčinu síce doteraz nejestvujú nijaké písané pravidlá o poriadku slov vo vete, ale jestvujú presné pravidlá v našom jazykovom povedomí a proti tým môže hrešiť len ten, kto nemá pre slovenčinu správny jazykový cit. Prvá veta citovaného sú-

vetia má slovosled nemecký. Je to hlavná veta a složený výraz „bol zabránený", tvorený podľa nemeckého vzoru (wurde verhindert) a v slovenčine vecne nesprávny a formálne cudzí, je v nej rozdelený tak, že príčastie minulé trpné stojí na konci vety. Opakujem, to je typicky nemecký slovosled a už podľa tohto jediného príkladu možno usudzovať, že je celý článok — preklad z nemčiny. Škoda, že to pán R, ktorý sa hlási za pôvodcu článku, výslovne neuviedol. A do tretice. Je rozdiel medzi väzbou „(za)brániť niekomu niečo" a väzbou „(za)brániť niekomu v niečom".* V našom prípade by sme skôr povedali, že sovietskym letcom „bolo zabránené " v prístupe, ak tu vôbec radšej nepoužijeme činný rod.

Iný príklad: „Pokusy sovietskej leteckej zbrane(,) priniesť pomoc sovietskym oddielom a postaviť sa proti nemeckým leteckým útokom(,) boly odrazené". — Nijaké pokusy nemôžu byť predsa odrazené, ale iba zmarené. A prečo je zas prísudok tak ďaleko od podmetu? Obidve čiarky, ktoré sme dali do zátvoriek, sú zbytočné. Výraz „priniesť pomoc" je doslovný a otrocký preklad nemeckého „Hilfe bringen". Ale v tomto nemeckom výraze je iba dvoma slovami vyjadrené to isté, čo my radšej vyjadrujeme jednoduchým slovesom *pomôcť*. Podobne prekladáme „Hilfe leisten" jednoducho *pomôcť*, „Rat geben" = *radiť*, „Ende machen" = *ukončiť*. Po slovensky by sme uvedenú vetu vyjadrili takto: Zmarili sme pokusy sovietskej leteckej zbrane pomôcť sovietskym oddielom a postaviť sa proti ... útokom.

3. Časté sú väzbové a lexikálne germanizmy: „kvôli operáciám" miesto *pre operácie;* „sú vstave" miesto *môžu, sú schopné* (porov. *Zo zápisníka slovenského lingvistu,* Slovák, 20. augusta 1942, str. 8); „vrátily sa späť" miesto *vrátily sa* (V slovese *vrátiť sa* je už zahrnutý aj pochop „späť", lebo ináč sa nemôžeme vrátiť, iba „späť". S nemeckým slovesom „zurückkehren" je to trochu ináč.); „neukážu sa byť osudnými" lepšie: *neukážu sa osudnými* (sloveso „byť" je tu nepotrebné); „terénne zisky, ktoré boly docielené (!) nemeckými a s nimi spojeneckými oddielmi" miesto *terénne zisky, ktorých dosiahly nemecké a spojenecké oddiely.* Sloveso „docieliť" vo význame *‚dosiahnuť'* je v slovenčine hrubý germanizmus, v trpnom rode dvojnásobný. Výraz „s nimi spojenecké oddiely" je zbytočný pleonazmus. Vystačíme slovným spojením *spojenecké oddiely.* Za germanizmus treba po-

* V slovenčine jestvuje aj tretia väzba: *zabrániť niečomu.*

kladať aj väzbu „nechávajú spoznať" (erkennen lassen) miesto *dávajú, dovoľujú, umožňujú spoznať.*

Iná veta plná chýb: Nemecký postup vyvinuje sa tu k vždy (!) silnejšiemu ohrozeniu veľkých olejových oblastí Kaukaza(!) v priestore Grozný(!). — Miesto „vždy silnejší" (= immer kräftiger) hovoríme radšej *stále silnejší.* S pozitívom a so superlatívom spojujeme *vždy* aj *stále,* s komparatívom častejšie *stále,* tým skôr, ak to žiada ľubozvučnosť. A soskupenie štyroch spoluhlások *gvžď* nie je veru ľubozvučné.

4. Tvarmi „Kaukaza" miesto *Kaukazu* a „v priestore Grozný"(!) miesto *Grozného* (porov. *Zo zápisníka slovenského lingvistu,* Slovák XXIV, 1942, č. 237, str. 7) prechádzame už k chybám tvaroslovným, ktorých na šťastie nie je mnoho. V cudzích slovách kmeňovú samohlásku obyčajne nepredlžujeme ani v genitíve pl. Píšeme *katakomb, hekatomb,* nie „katakômb", ako je v citovanom článku. *Voronež* je v ruštine mužského rodu. A pretože v slovenčine zachovávame pôvodný rod slovanských zemepisných vlastných mien (porov. *Zo zápisníka slovenského lingvistu,* Slovák XXIV, 1942, č. 237, str. 7), nebude správny tvar „proti Voroneži", ale *proti Voronežu* (podľa *meč*). Dva razy sa vyskytuje tvar „obránci" miesto správneho *obrancovia,* ktorý sme síce v článku tiež čítali, ale s dlhým *á.*

5. Tvary slova *obranca* sú písané dôsledne (4×) s dlhým *á.* V slovenčine je v tomto slove a v slovách podobne tvorených príponou *-ca* zpravidla krátke *a.* Tvar s dlhým *á* je čechizmus. V článku sme našli ešte iný čechizmus: „pri hluku" miesto *pri hrmote, pri huku* (porov. v Pravidlách slovenského pravopisu).

Proti platným pravidlám o kvantite chybuje sa v článku ešte v tvare „sovietským" miesto *sovietskym.* Ale tu ide o bežnú výslovnosť, takže tento prípad nie je nijaké nešťastie.

6. V dvoch prípadoch sa vyskytuje nesprávna transliterácia cudzích slov do nášho pravopisu, a to v názve „Krasnaja Zvjezda" a v tvaroch „šťuky, štúk" (= nemecké bombardovacie lietadlá). Meno spomenutého sovietskeho denníka sa vyslovuje po rusky *kràsnaja ʒv'ézdà.*[1] Tejto výslovnosti v slovenčine odpovedá transkripcia (vlastne transliterácia) *Krasnaja dzviezda,* lebo v slovenčine píšeme cudzie slová podľa slovenskej pravopisnej sústavy (porov. *Zo zápis-*

[1] Značka ⌢ nad samohláskami označuje prízvuk; ʒ = dz; v' je *mäkké* v; *é* znamená *úzke* e, podobné nášmu *i.*

níka slovenského lingvistu, Slovák XXIV, č. 237 [16. októbra 1942], str. 7).

Výraz *šťuky* za nemeckú skratku STUKA vznikol pochopiteľnou asociáciou s menom známych rýb. V obidvoch prípadoch (pri mene rýb aj pri skratke STUKA) ide o odborné termíny, ktoré však patria do terminologických oblastí navzájom veľmi odľahlých (živočíchopis — technika, resp. vojenské názvoslovie). V ľudovej reči aj vo vojenskom slangu sa znesie termín *šťuky* (= bombardovacie stroje) ľahko a jeho vznik možno vysvetliť práve z tendencií slangu. Ale rozhodne je tento termín nevhodný pre spisovný jazyk. Do slovnej zásoby spisovného jazyka patria síce aj odborné výrazy, pravda, v ustálenom význame. V odbornom názvosloví je nežiadúca akákoľvek zámena významov. Ak by sme teda v spisovnom jazyku, povedzme aj v novinách, chceli použiť slangový výraz *šťuky* v akomkoľvek inom smysle než v ustálenom význame „druh ryb", musíme dať slovo „šťuky" do úvodzoviek. Ináč vznikne nebezpečenstvo neporozumenia. V našom prípade môžeme, pravda, písať i *„stroje STUKA"* — bez transliterácie. Výraz STUKA (je to skratka) neskloňujeme.

7. Prekvapuje, že pri uvedenom množstve jazykových chýb nachádzame iba jedinú sadzačskú chybu: „stréť" miesto *strát*. Ale bez sadzačských chýb noviny nikdy nebudú.

Záverom k tomuto jazykovému rozboru jedného článku z novín možno vysloviť naliehavú otázku, ako je to možné. Ako je možné, že máme popredných novinárov, ktorí píšu *takouto* slovenčinou? Odpoveď na túto otázku nie je ťažká. Novinárstvo sa pokladalo — a mám dojem, že u nás sa v tomto ohľade pomery nezmenily — za zamestnanie, na ktoré sa každý hodí: nedoštudovaný právnik alebo filozof, bezradný teolog, ktorý nevydržal do konca, skrachovaný nakladateľ, rečnícka tlčhuba a mnoho iných bývalých existencií — hľadá novú existenciu v novinárstve. Pán Boh chráň, aby sme sa niekomu posmievali! Novinárom bol aj Edison. Ale treba upozorniť, že u nás sú medzi novinármi ľudia neschopní, ktorí nesrástli so svojím povolaním, nechápu jeho zodpovednosť a iba sa prižívujú v tomto povolaní, kým si nájdu „výnosnejšie remeslo". Prechodné novinárske zamestnanie chápu pre seba len ako „nutné" zlo. Proti takým sa ozývam. „Slovenský" novinár, ktorý sa ešte nenaučil po slovensky, to je isto jedinečný prípad. Žiaľ, že u nás takýchto jedinečných prípadov neubúda, lež pribúda. Ako nastane zlepšenie? Poslúchnite, prosím, túto úprimnú radu: V y b e r a j t e za novinárov ľudí svedomitých, statoč-

ných, usilovných a schopných, netrpte protekčníkov a hlavne žiadajte od novinárov bohaté životné skúsenosti (dvadsaťročný mladík obyčajne ešte nemá dosť životných skúseností)a čo najväčšie vzdelanie (to možno dosiahnuť usilovnosťou pomerne v mladom veku), alebo aspoň jedno z toho. Ľudia „z ulice" sa nehodia ani do bratislavskej telefónnej centrály, ako o tom nedávno písaly ktorési noviny. A nadovšetko by som odporúčal, aby bol každý náš novinár nútený prejsť kurzom slovenčiny, ktorého hlavnou súčiastkou by bola *skúška.*

Moje slová nie sú osobne namierené proti nikomu. Usiloval som sa nimi — hoci osobitným spôsobom — poukázať, ako málo sa dbá na našu najsvätejšiu povinnosť, na úctu k materinskému jazyku.

Milo Gosiorovský:

STÁVKA ČI *ŠTRAJK* V SLOVENSKEJ TERMINOLOGII?

Keď robotníci zastavia sami prácu, povedia o nich, že *štrajkujú.* Toho, kto i za štrajku pracuje, nazývajú *štrajkolomec.* Z češtiny však preniklo do spisovnej slovenčiny slovo *stávka* s významom, aký má *štrajk* a dáva sa mu prednosť najmä v písanej reči. Pravidlá slk. pravopisu uvádzajú obidva tvary ako správne: *štrajk* i *stávka, štrajkovať* i *stávkovať* (str. 388 a 402), ale pri hesle *štrajk* nachádzame slovo *stávkokaz,* nie *štrajkolomec,* z čoho by vychodilo, že treba dať prednosť slovu *stávka* pred *štrajk.*

Aj keď *štrajk* nie je domáce slovo, lež cudzieho pôvodu (nemecké), jednako nemali by sme mu vyhýbať, ale dať mu prednosť pred slovom *stávka* z dvoch príčin:

1. v ľude je zaužívanejší tvar *štrajk* (ba pospolitý ľud ani nehovorí *stávka,* v tomto význame azda ani len na najzápadnejšej časti Slovenska);

2. slovo *stávka* má v slovenčine už svoj zaužívaný význam, ktorý súvisí so slovesom *staviť sa* (o niečo); deverbatívum *stávka,* podstatné meno to utvorené od slovesa *staviť sa,* so slovenským významom nezodpovie českému slovu *stávka.* Keď v slovenčine povieme, že urobili stávku, rozumieme tým, že sa stavili o niečo, a nie v českom smysle zastavili prácu, lebo tu by sme povedali, že *učinili štrajk* alebo *štrajkujú.* Takto vzniká tu nepotrebný dvojsmysel, ktorý

v češtine nemôže vzniknúť, lebo tam za slovenské slovo *stávka* je *sázka* (slk. *staviť sa* o niečo je v češtine *vsaditi se*).

Keďže slovo *stávka* v slovenčine môže byť len podstatné meno, utvorené od slovesa *staviť sa* (o niečo), preto nemôže byť ani za *stávkokaz*. Prekladom z češtiny dostali by sme výraz *štrajkokaz*. Načo však prekladať z inej reči, keď máme výraz *štrajkolomec* (tak napospol hovoria — či vlastne hovorili — naši robotníci), najmä keď môže zostať. Zloženina *štrajkolomec* je aj priliehavejšia a je výraznejšia, porov. *zlomiť štrajk* a *skaziť* (či *prekaziť* alebo *kaziť*) *štrajk*.

Hovorme a píšme *štrajk, štrajkovať, štrajkolomec* (nie *stávka, stávkovať, stávkokaz*), prípadne dajme slovu *štrajk* prednosť pred *stávka*. Pravda, v terminologii žiada sa jednotný výraz, a to v slovenčine zodpovednejší bude *štrajk* než prevzaté slovo *stávka*, keďže domáce slovo *stávka* má v slovenčine už svoj odchodný význam.

Dodatok redakcie. — S vývodami autora článku možno len súhlasiť. Bolo by ozaj daromné prikladať v slovenčine slovu *stávka* okrem jeho vlastného významu ešte aj význam, ktorý je v češtine. Tvar *stávka* v češtine a slovenčine je síce jednako tvorený od slovesa s jednakým tvarom *(staviť sa)*, no s rozličným významom, ktorý sa odráža v jednotlivých jazykoch. Príklady v slovenčine: Ňje je to *stáuka* o miski, Lebo holbu pálenki (Král, Neznáme bášňe 183), „Stávka predbežne ostane v mojej opatere" (Blaho, Slabí a mocní 116), zdalo sa, ako by *sa* boli *stavili*, že Koreň sa zasmeje. Hovorili žarty, smiali sa, ale starý Koreň stávku vyhral (Urb. Ž. bič[6] 25) ap. — Tvar štrajkolomec nachádzame u M. Urbana: „... Len či sa na štrajkolomcov možno spoliehať?" (V osidlách 293).

POZNÁMKY A ZPRÁVY.

Vreckový slovník slovenskej a nemeckej reči so zvláštnym zreteľom na najnovší pravopis. Sostavili gymnaz. direktor Ján Beniač a prof. Jozef Mária Seewarth, nemecký slavista. I. diel *slovensko-nemecký*. Nákladom Otto Holtze's Nachfolger, Leipzig 1941. Cena RM 3,38.

Doterajšie slovensko-nemecké slovníky, a to tak Machtov, Schultzov, ako aj prvé vydania Seewarthovho nevyhovovaly s každej stránky; niektoré malým rozsahom, nepresnosťou, všetky jazykovou stránkou.

Nový slovensko-nemecký slovník, ktorý vyšiel v serii Holtze's Wörterbücher, je vlastne 5. celkom prepracovaným vydaním doterajších Seewarthových slovníkov za spoluredakcie J. Beniača a najlepšie vystihuje dnešnú slovenskú spisovnú reč. Je sostavený s osobitným zreteľom na najnovší slovenský pravopis. Uvádzajú sa ne-

správne výrazy — barbarizmy —, a to odlišnou tlačou a s odkazom na správne výrazy. Osobitnú pozornosť venovali autori aj konštrukciám slovies, odlišných od nemčiny. Tieto okolnosti sa spomínajú v úvode, do ktorého sa však dostaly niektoré nepresnosti: „Nákladné kníhkupectvo Otto Holtze's Nachfolger..., podľa pravidiel vydaných ministerstva školstva a národnej osvety v Prahe, ktoré boly vlastne znešvárnenou slovenčinou."

Medzi barbarizmy mali autori zadeliť viaceré výrazy, ktoré sú vytlačené normálne a podľa toho by ich bolo treba pokladať za správne: *ada* (etwa, vielleicht, ungefär), vlastne ho ani nebolo treba uvádzať, lebo slovo je čisto nárečové; *harc* (Geplänkel), *harcovať* (herausfordern, stänkern); *jestli* (falls, wenn). Pravidlá síce pripúšťajú aj tvar spojky jestli, ale s poznámkou, že sa užíva iba v básnickej reči; *ledaby* (ausser wenn); *nač* (wozu); *partieka* (Parteiware)...

Pri podstatných menách sa uvádza aj gen. sg., ale dosť nedôsledne, čo je pri mnohých nepravidelnostiach v sloven. skloňovaní dosť na škodu slovníka. Gen. a odlišné pády sa maly uvádzať aspoň tak ako v Pravidlách slovenského pravopisu. Žiadalo by sa však bezpodmienečne tam, kde je zmena proti staršiemu pravopisu. Autori napr. neudávajú gen. pri podst. menách spoveď, výpoveď, rozkoš, vetva, gazdiná, kráľovná...

Pri slovesách sa uvádza 1. os. sg. a 3. os. pl., ale zasa dosť nedôsledne. Menšia nedôslednosť je aj pri uvádzaní väzieb. Žiadalo by sa uviesť väzby aj pri slovesách *napapkať sa* (niečoho), *naďabiť* (na niečo), *obísť sa* (bez niečoho), *závidieť* (niečo)...

Predložky maly byť uvedené s pádmi, ku ktorým patria. V slovníku je pri niektorých predložkách príklad, z ktorého vidieť, o aký pád ide, lenže všade niet toho.

Škoda, že autori nepripojili k slovníku stručný prehľad gramatiky, ako je to napr. v Machtovom slovníku. Pri nepravidelných tvaroch by postačil odkaz na patričnú paradigmu v prehľade a každý by si mohol skontrolovať pády a tvary.

Usporiadanie hesiel je dosť neobyčajné. V slovníkoch treba dbať, aby heslo bolo spoločné iba tým slovám, ktoré sú odvodené od spoločného kmeňa (koreňa), a nie všetkým, ktoré majú rovnaké začiatočné slabiky alebo hlásky. Takéto usporiadanie je veľmi nepraktické, lebo pri množstve výrazov sa ťažko hľadá patričný výraz. V Beniačovom-Seewarthovom slovníku je viac takýchto prípadov; najmä heslá s predponou sú spoločné pre mnohé výrazy. Okrem neprehľadnosti sa dostávajú do slovníka aj menej presné výrazy, a to bez odkazu na správnejšie. Napr. pod heslom *bez-, bezo-* je 48 výrazov (po písmene *p*), potom nasleduje pod heslom *bezplatne* 40 výrazov. Medzi nimi sú aj bez-sporný (unstrei-tig), bezúmyselný (unabsichtlich), bez poznámky, že správnejšie je *nesporný, ne-úmyselný*. Pod heslom *mat-ičiar* (Mitglied der Matica slovenská) je mat-ička (Mütterchen), mat-ka (Mutter), mat-lanina (Ge-

wirr, Wirrwar), mat-oliny (Treber). Pod *mal*-ebný (malerisch): malér (Malheur), mal-iciózny (maliziös), mal-íček (kleiner Finger), mal-ičko (etwas Kleines) ... mal-iar (Maler) ... mal-ichernosť (Kleinigkeit) ... Tak sa stalo, že máličko je s krátkym *a*. Pod heslom *nož*-iar (Messerschmied): nož-ička (Füsschen), nož-íček, nožík (Federmesser, Taschenmesser) ... nož-isko (grosser Fuss, bez grosses Messer), nož-nice (Scheere), nož-ný (Fuss) ... Pod *tan*-covať je okrem iného tan-ier (Teller), tan-istra (Tornister), tan-tiéma (Tantieme), tan-úť na mysli (einfallen, in den Sinn kommen). Istotne nešikovné je pod heslo *hlin*-a (Lehm, Ton) dávať hlin-kovec (Anhänger A. Hlinkas). Podobných príkladov by sme mohli uviesť veľmi mnoho.

Niektoré výrazy nepatria k heslu, pri ktorom sa o nich hovorí. Pri hesle *jednať* (handeln) sa preberajú príklady: tu ide o to, tu ide mi o česť, hoci by stačilo pospomínať ich pri hesle *ísť* (o niečo). Mydlo na holenie patrí k heslu *mydlo,* a nie k holenie; vlasy mu pĺznu má byť pri hesle *pĺznuť,* nie padať ...

Chybou slovníka je aj to, že pri jednotlivých výrazoch sa neuvádzajú všetky bežné významy a obmeny. Napr. *belica* (Weissfisch) je ryba i slivka, no slovník uvádza iba rybu; pri hesle *holubínec* (Taubenschlag, Taubenmist) mal by byť aj častý *holubník* (Taubenschlag); *metať* vyskytuje sa v slovenčine aj ako zvratné *metať sa* (sich werfen); okrem tabak mal byť aj dohán; vicinálka (Vizinalbahn) nie je len železnica, ale jestvuje aj *vicinálka* ako cesta (Vizinalstrasse); otrokár (Sklawenhändler) nie je iba ten, kto kupčí s otrokmi, ale aj *otročiteľ;* pri preklade výrazu nemectvo (die Deutschen, das deutsche Volk) malo byť aj das Deutschtum; nadať (viel geben) vyskytuje sa aj vo význame *vynadať* (schelten, beschimpfen) *-nadal mi do zlodejov.* Popri *nedobizeň* sa žiada aj častejšie *nezdobizeň* (Frevel, Unordnung). V slovníku je síce preklad výrazov *akomačným makom* (alles haargenau), ale chybuje *akomak* (sehr wenig, im geringsten). *Chabo* (Feigling) sa uvádza iba ako substantívum, hoci je to aj adv. od *chabý* ...

Niektoré výrazy nie sú dosť výstižne zvolené a miestami je aj preklad nepresný a nevýstižný. *Abstraktný* sa prekladá ako verallgemeinert, hoci abstraktný nie je identické s výrazom zovšeobecnený; arcipastier je v slovenčine v smysle cirkevnom, preto nemožno ho prekladať ako Oberhirt. Oberhirt znamená vlastne baču. Autorov zvedol asi preklad v Machtovom slovníku v časti slovensko-nemeckej, kde je takýto preklad (Macht, Slovensko-nemecký slovník, str. 5), lenže aj Macht má ho v nemecko-slovenskej časti správny: Oberhirt 11b m. vrchný pastier, bača (str. 346). *Chlapstvom* sa vyjadruje sila i pomnožnosť; v slovníku je preklad Mannesalter, čo je vlastne iba mužný vek, a ostatné významy tým nie sú vyjadrené. Adverbiá typu chodiačky sa neprekladajú dôsledne; všade by mal byť aj tvar part. préz. na *-nd* (gehend ...). *Kleslosť* nie je toľko ako úpadok, preto namiesto prekladu Verfall by bolo správnejšie *Versunkenheit.* Pre-

klad slovesa pomlčať ako verschweigen neobstojí, lebo *verschweigen* znamená *zamlčať* niečo; malo by teda správne *pomlčať* (o niečom) = schweigen (über etw.). *Popozajtre* je o tri dni od dnešného dňa (ak je dnes 10., popozajtre bude 13.), podľa prekladu übermorgen by to bolo *pozajtre* (10.—12.). *Pooberať* je v slovenčine dokonané sloveso, dej je ukončený; napr. pooberal som jablká, to znamená, že som všetky obral. Podľa prekladu eine Zeitlang abklauben by to však znamenalo, že som istý čas oberal; správne by malo byť iba *abklauben. Tuvon* sa prekladá von da hinaus, čo nie je správne; správne má byť *da draussen,* lebo *von da hinaus* znamená *tavon.* „Veľký pondelok" sa v slovenčine neužíva namiesto *Veľkonočný pondelok* = Ostermontag; Veľký pondelok by bol skorej pondelok vo Veľkom týždni, teda pred Veľkou nocou. *Vše* je v slovenčine vo význame *zavše, niekedy* (vše príde, ale nie každý deň), správny preklad by teda bol *manchmal. Všednieť* prekladať ako travial werden je trochu násilné, správne *alltäglich werden. Zamyslený* a *zamýšľaný* je v slovenčine nie identické, ako to ukazuje preklad *nachdenklich, in Gedanken versunken;* tento preklad je iba pre *zamyslený; zamýšľaný* je toľko čo *proponiert, beabsichtigt.* V slovenčine je rozdiel medzi *‚za päť minút'* a *‚o päť minút'*, hoci sa v reči oba významy často slučujú. *Za päť minút* sa prekladá *in fünf Minuten,* zatiaľ čo *nach fünf Minuten* znamená *o päť minút. Žltkavý* (gelblich) a *žltkastý* (dottergelb) je v slovenčine indentické; *žltkavý* nemá nič spoločného so žĺtkom (Dotter), oba výrazy sa prekladajú správne gelblich.

Nešikovne sú volené alebo násilne tvorené niektoré slová v slovenčine a zavádzané zbytočné novotvary namiesto už zaužívaných výrazov. „Nadtrestnutý" hlas (zitternde Stimme) je novotvar namiesto doterajšieho *trasľavý hlas;* starý tvar je zaužívaný a netreba ho ani meniť. „Obhorený od slnka" (abgebrannt, sonnenverbrandt) je nesprávne, lebo význam slova *obhorený* nie je *ohorený, opálený.* Aj „ožehnutá" otázka (brennende Frage) je zbytočná a nevystihuje význam ako *pálčivá* alebo *žeravá* otázka. Pod heslom *ozlomkrky* nájdeme výrazy útočné lietadlá ozlomkrky (Sturzkampfflugzeuge, Stukas) a pod heslom *útoč*-ište je útočné lietadlá strmhlav (Stukas, Sturzkampfflugzeuge); správnejšie je druhé, lenže poriadok slov má byť iný a part. préz., teda *strmhlav útočiace lietadlá.* Blatná kefa (Kotbürste) má byť *kefa na blato* alebo blatová. Nabiť klinec (einschlagen), zátku (eintropfen) v tomto preklade neobstojí, lebo predpona *ein-* v oboch prípadoch označuje práve, že to má byť *zabiť* alebo *vbiť.* Vyšiel vnivoč (er ging zugrunde) sa zriedka užíva, správnejšie by bolo *vyšiel navnivoč.*

Aj vo vlastnom výbere slov nájdeme niektoré slová, ktoré sa neužívajú, príp. také, ktorých správnosť je hodne sporná. Blahozvučie (Wohlklang) je zbytočný novotvar namiesto *ľubozvučnosť;* horenosnosť (Stolz) miesto *pýcha, hrdosť;* pršľavý (regnerisch) namiesto *daždivý;* poludňovať* namiesto *obedovať* (mittagessen);

* Sloveso *poludňovať* je asi archaizmus, ktorému podobný je známy z bánovského nárečia (Bobot) vo forme *poloňňať.* — Redakcia.

obezhlaviť (köpfen) namiesto *sťať hlavu*. Kachľa sa v slovenčine vyskytuje iba ako pomnožné *kachle* (Ofen). Namiesto klásť pohoršenie (Ärgernis geben) má byť *pohoršovať*. Pod heslom *na* je príklad: dávam ti to na vedomosť (ich mache es dir kund), správne je však: *dávam ti to na známosť*.

O niektorých nových slovách, ktoré dosiaľ neboly ustálené, ťažko hovoriť v rámci slovníkovej recenzie. Napr. meliar (Mühlgast) — v Novohrade sa hovorí *mletiar* —; kacúr (Gärtnermesser); meriteľ (Zieler aj Versöhner); hlavík (Bienenkorbdeckel) ...

Ešte spomenieme niektoré chyby tlačové i tie, ktoré sa dostaly do textu hádam tým, že redakciu mali dvaja autori. Pri niektorých cudzích slovách, za ktoré máme slovo domáce, mal byť odkaz, napr. pri anonsa malo byť v. *oznam* atď. Skratka ap. neznamená iba a podobné, ale aj a podobne. *Inakade, zinakade* malo byť všade jednako, najlepšie však oba tvary *-a-* aj *-o-* (inokade, zinokade...); chrásť (Gestrüpp, Reisig) má byť s a; blahozvest (frohe Botschaft) s ť; maličko (etwas Kleines) s *á*. Holokolonačky (kneifrei) má byť *holokolenačky*. *Nadeň* sa užíva iba pri neživotných, pri životných je *nad neho*, v slovníku je však iba *nadeň* = nad neho. Pánbožková kravička má byť s *a (pánbožkova)* ... Pri hesle nováček je odkaz v. regrút a pri regrút v. nováček, prekladu však niet nikde. Aj pri hesle mnohý sa žiada vysvetlenie; v slovníku je totiž: mnohý — mancher; mnohí pl. manche, viele. Keďže v slovníku niet prehľadu gramatiky, žiadalo by sa pri spomínanom hesle uviesť aj tvary pri väzbe s neživot. pod. m.

Poukázali sme na niektoré nedôslednosti a menšie nepresnosti, nakoľko nám to rámec práce dovolil. Všetky prípady sme uvádzať nemohli. O to v podstate ani nešlo. Poznámky nech slúžia na opravenie a skontrolovanie slovníka pre ďalšie vydania, ktoré istotne vyjdú.

Imro Eliáš.

ROZLIČNOSTI.

Rovnosmerný prúd — jednosmerný prúd. — Naši technici ešte stále majú ťažkosti (len zdanlivé) s nahradením čes. „stejnosměrný proud" (nem. *Gleichstrom*) správnym slovenským výrazom. Môžeme sa dočítať o *„rovnosmernom"* i *„jednosmernom"* prúde. Medzi týmito výrazmi je však zásadný významový rozdiel. Adj. *rovnosmerný* znamená *to, čo ide rovným, priamym smerom* (čes. přímý, nem. *direkt*), „stejnosměrný" prúd však môže obiehať aj dokola, nejde teda rovným, zato však jedným, jednakým smerom. Za čes. adj. *stejný* má slovenčina niekoľko rovnoznačných slov, napr.: *rovnaký, taký istý, jednaký, jeden*. Tak isto v složeninách: za „stejnosměrný" by sme mohli povedať *rovnakosmerný, jednakosmerný, jednosmerný*. Keďže *jednosmerný* má oporu v podobných složených slovách z odbornej terminologie (*jednoznačný, jednozvratný, jedno-*

klonný ap.), dávame mu prednosť. Rozoznávame teda *striedavý prúd* a *jednosmerný prúd,* ktoré môžu byť oba „rovnosmerné".

—*čk*—

lohaza = jačmenné krúpy? — V Ochrnjalovom článku „Odborná terminologia v nákladnej tarife Slovenských železníc" (SR IX, 174 n.) čítame, že čes. *„ječmenné kroupy"* = slov. *lohaza (loházka).* V záujme samej veci treba konštatovať, že tieto dve označenia nie sú významove totožné, nekryjú sa. Pravidlá slk. pravopisu (str. 234, 244) ich uvádzajú bez ďalšieho vysvetlenia. Bernolák (Slowár II, 1260) pod heslom *lohaza* pridáva: = *krúpi gačmené,* podobne Tvrdý (Slovník[2] 629): lohaza = krúpa jačmenná.

Slovenčina pozná *krúpy* aj *lohazu,* robí však medzi nimi významový rozdiel. *Lohaza* sa robí len z jačmeňa, olúpaním jačmeňa a „ošpicovaním", t. j obrúsením hrotov jačmenného zrna. Ľudove sa nazýva *geršňa, gerš(t)ňa* (Kálal, Slovník 147). Výzorom sa ponáša na ryžu. Niečo celkom iné sú *krúpy.* Podstatné je, že krúpy môžu byť aj z iných plodín, nielen z jačmeňa; sú napr. krúpy tenkeľové, poháňčené, z prosa a pod. Ich výroba je tiež celkom iná: plodina, z ktorej sa vyrábajú, sa melie; vyzerajú ako hrubozrnná múka. Významový rozdiel ukážeme najlepšie na príkladoch: kúpila *krúp poháňčených* do jaderníc (Kalina I, 142), *tenkeľové krúpy* (Tvrdý, Slovník[2] 629), „Idem ... či mi zomleli *krúpy.* A ty?" (Kuk. XXI, 13), U nás trú *krúpy z jačmeňa,* a kto chce niečo lepšieho, tak z tenkeľa (Kuk. XXV, 190).

Nezavrhovať preto *jačmenné krúpy!* Priveľkou úzkostlivosťou by sme slovenčinu ochudobnili. Aj „Nákladná tarifa SŽ" bude mať v budúcnosti zaiste oba termíny.

—*čk*—

uterák, ručník, ručníček. — Hoci Slovák medzi týmito slovami cíti jasný významový rozdiel, predsa — pod vplyvom češtiny — často aj dnes máta *ručník* tam, kde významom má byť *uterák.* Rozdielny význam medzi *uterákom* a *ručníkom* udáva už Palkovič (Slovník 2050): *ručník* ‚Taschentuch, Schnupftuch', *vtěrák* ‚Handtuch'. Správne rozlišuje i Bernolák (Slowár IV, 2843, 3527): *ručník, u,* m. muccinium, strophium, nem. das Schnupftuch, Wischtuch; synon. šatka; čes. šátek; *Uterák, a, m.* manutergium, obstersorium, nem. das Handtuch, vulg. utgerák.

Ten istý rozdiel, pravda, ešte s ďalšou specifikáciou, robíme aj dnes. Pravidlá slk. pravopisu (368, 423) ako zrejmú vec tieto heslá bližšie nevysvetľujú.

Uterák ako nomen instrumenti s príponou *-ák,* utvorené od slovesa *utierať* (korenná samohláska sa pritom zpravidla kráti: vyzúvať — vyzuvák, nadievať — nadevák, umývať — umyvák), znamená ‚to, čím sa po umytí utierame, čím sa osúšame'.

Subst. *ručník,* odvodené príponou *-ík* rovno od adj. *ručný,* znamená ‚šatku na zakrytie hlavy a pliec', resp. ‚šatku na hrdlo, šál'. Deminutívum *ručníček* sa specifikuje ďalej na šatôčku v užšom smysle — *vreckovku.*

Rozdielny význam najlepšie ukážu príklady: Katica ... ne-

mohla sa nadívať na... *uteráky* s nápisom: „Dobro jutro!“ (Kuk. IV⁴, 91), Voda je ľadovo studená, ale my sa s pôžitkom drhneme... *Uterákov* sme nemali (Hrušovský, Zo svetovej vojny, 1919, str. 111); Mať jej, v bielom *ručníku,* s očami ako trnky (Timrava I, 97), prišli hneď popoludní zasnežené, v teplých *ručníkoch* (Timrava IV, 19), Teraz len pevnejšie stiahla do tvári zimný *ručník* (Vansová I, 28), Ženy po jednej odväzujú *ručníky* s hrdiel (Timrava, Novohradská dedina, 17), Tú biedu, ktorá je u maliara taká známa ako... pestrý orientálny *ručník* (Gráf, V horúcom príboji, 42); toto bol druhý uzlík, druhý *ručníček* a nie ten, do ktorého odkladala... peniaze (Hronský, Chlieb² 106), (knihy) poriadne uviazané do pestrých perkálových *ručníkov* (Šoltésová I², 26), ... (postavu) mávajúcu bielym *ručníčkom,* rozoznať ešte na palube (Kuk. V⁴, 55), ... krv, ktorú... sotrel vreckovým *ručníčkom* (Vajanský, r. 1934, XIV, 42), ... tancoval prvý s mladuchou... *ručníkový* tanec (Kalinčiak VIII², 44).

Rozlišujme teda presne: na utieranie tela máme *uterák,* hlavu a plecia zakrývame *ručníkom,* a komu sa nepáči *vreckovka,* môže mať *ručníček.* —*čk*—

podčiarknuť a podčiarnuť. — Medzi tvarmi *podčiarknuť* a *podčiarnuť* niet podstatného významového rozdielu, hoci mohlo by sa zdať, že v slovese *podčiarknuť* treba vidieť základ zdrobneliny *čiarka* a zas v slovese *podčiarnuť* vlastný základ *čiara.* No prakticky takýto rozdiel nemal by azda nijakého významu, nakoľko medzi raz urobenou *čiarou* a *čiarkou* nerobí sa prakticky rozdiel; oba tvary na *-núť* predstavujú len krátky čas trváce sloveso s náhlym zakončením. Zjav, ktorý je v skupine slovies *podčiarknuť* a *podčiarnuť,* treba si vysvetľovať jednoduchým odsunutím ťažkej hrdelnej hlásky *-k-* zo skupiny *-rkn-,* aby skupina bola ľahšie vysloviteľná. Podobnú dvojicu máme aj pri tvaroch *stisnúť* — *stisknúť.* V takomto prípade obidva tvary sú na mieste v mladom spisovnom jazyku, ako je slovenský, žeby nebolo násilné odstraňovanie domácich — organických dvojtvarov. Všimnime si tu bližšie základu *čiarka.*

Tvar *čiarka* neznamená len znak, ktorý kladieme „za oslovením, rovnaké výrazy slovné“, ale vonkoncom označuje zdrobnelinu k *čiara;* čiarky kladieme aj vodorovne ako znak rovnosti, napríklad: Rovná sa = spraví dve čiarky... (Rázus, Maroško študuje² 126). Len od zdrobneliny *čiarka* môžeme pochopiť vid, to jest kratšie trvanie deja tvarov slovesa III. triedy *podčiar(k)nuť* ako aj *čiar(k)nuť,* keďže prakticky ide tu o urobenie kratšej *čiary,* teda *čiarky,* čo nepriamo potvrdzuje aj význam iteratívneho tvaru slovesa V. triedy *čiarkať,* tvoreného taktiež od zdrobneliny *čiarka,* napr.: Braček drahý, bilancia sa neukazuje, iba hotová. Hľa, čo *čiarkaš,* vše i v noci, nechceš ani mne ukázať (Taj. XIV, 18). Pri slovese *čiarkať* ide, ako je zjavné z dokladu, o opätovné urobenie kratších čiar, čiarok, kým pri *čiarnuť-čiar(k)nuť* o urobenie kratšej čiary-čiarky, napríklad: Nič ťa to nebude stáť. Niekoľko slov alebo čiarnuť perom, a je to! Prečo by si to nespravil, keď ma máš rád?

(Rázus, Krč. kráľ 96). Základ zdrobneliny *čiarka* je aj v slovese VI. triedy *podčiarkovať*, lebo tu tiež ide o opakované robenie kratších čiar, čiarok a dokonávanie jednotlivých úsekov deja, to jest podčiarkovanie je vyjadrené slovesnou predponou *pod-*.

Od podstatného mena *čiara* známe len iteratívne sloveso V. triedy *čiarať*, tvorené na ten istý spôsob ako sloveso *čiarkať*. Čo do vidu, niet pri nich rozdielu, len čo do robenia: dlhších alebo kratších *čiar* a *čiarok*, čo je dobre zjavné z koreňa slovesa *čiarať* a jeho složenín: *čiara* ceruzou po papieri (Šolt. III², 43), *čiara* pekne okrúhlo, slovo za slovom, ako palatín diktuje (Rázus, Júlia II, 178), — Minus betta, — *čiara* tá dlhá kostnatá ruka bielučkou kriedou na tabuľu pomaly, pomaličky (Rázus, Mar. štud.², 126), všetko si nám *počiaral* (úzus) ap.

ašpirácia a *aspirácia*. — V Pravidlách slovenského pravopisu pri hesle *ašpirácia* je poznámka, že iné je *aspirácia*. Pri latinských prevzatých slovách, ak boly prevzaté v staršom čase, zmäkčila sa spoluhláska *s* v istých skupinách, napríklad *beštia* (po latinsky: *bestia*), *špiritus*, *štát*, a tak aj *ašpirácia* vo význame ‚túžba', no nie už v jej mladšom prevzatí *aspirácia* = dýchanie. Dôslednosť by žiadala, aby všetky tvary, súvisiace so slovom *ašpirácia* vo význame ‚túžba', mały zmäkčenú spoluhlásku *š-*, a tak prichodí písať *š-* aj v tvare *ašpirant*, aký sa vyskytuje napr. u Tajovského: horlivý *ašpirant* oficierstva (Tajovský II², 79). No nám nie je cudzí ani tvar *aspirant*, prišlý s českou vojenskou a školskou terminologiou, ktorý by sa tiež dal obhájiť ako cudzie slovo, prevzaté v *novšom čase*, oddelene od ostatných tvarov so zmäkčeným *š*. Veď všetky tvary, súvisiace s prevzatými slovami z jedného koreňa, nemusely sa prevziať v jednom čase a zato nemusia byť ani všetky rovnaké so stránky hláskoslovnej, ako napríklad pri *šlabikár*, ale *slabikovať*, *slabika* (z latinského *sylabika* — *syllaba*) a tak tiež *ašpirácia* ‚túžba' a *aspirácia* ‚dýchanie'. No podľa platných Pravidiel slovenského pravopisu treba sa pridržať tvaru *ašpirant* ako staršieho, domáceho; tvar *aspirant* bol by nanovo prevzatý latinský tvar v nedávnom čase — prostredníctvom češtiny.

znamenám sa s úctou, s pozdravom a či *značím sa* s úctou, s pozdravením. — Sme toho náhľadu, že slovné spojenie „znamenám sa s pozdravom" nie je slovenské od pôvodu. Aspoň tak sa to dá súdiť podľa terajšieho výskytu a významu slovesa *znamenať*, ktoré má v dnešnej slovenčine význam 1. *mať smysel*, ako napríklad: Pretúr znamená sudcu (Kuk. IV⁴, 8), 2. *mať význam, cenu, stáť*. Toto všetko pre mňa málo znamená (Bern.), 3. *vyznamenať koho, uctiť si koho*, napríklad: To u pána Razdaniča znamenalo mnoho, bo obyčajne s tým, koho chcel vyznačiť, si zahral na mariaša (Kalinč., Povesti II, 25), 4. ‚platným byť': ktoré (nové poriadky slovenského života) budú znamenať spravodlivosť pre každého jednotlivca (Gašp. V. rok, 69). U Bernoláka je ešte význam ‚spozorovať': *Znamenám, že to chceš*. Sloveso *znamenať* so svojím významom je v úzkej spojitosti s podstatným menom *znamenie*, čím sa všeobecne

rozumie *znak*, symbol, ale v nehmotnom smysle, napríklad: dal mu *znamenie* (Bernolák), dostal od Boha také *znamenie* ap.

V tejto súvislosti treba uviesť aj slovo *znak* s celkom príbuzným významom, ktorým zväčša rozumieme „znamenie" v hmotnom slova smysle, teda viditeľné znamenie — *znak*. Slovo *znak* ako typicky slovenské uvádza aj Jungmann. Od neho je známe sloveso *značiť*, ktoré v shode s poľským *znaczyć* aj v slovenčine znamená „oznaczyć, znakiem znaczyć". Tento náhľad, že pri koreni *znak* a tak aj pri slovese *značiť* treba mať na mysli jeho význam v hmotnom smysle, potvrdzuje svojím významom ďalší odvodený slovesný tvar *poznačiť* najmä v porekadle: Každá šelma *poznačená*. Podľa toho sloveso *značiť* malo by sa v slovenčine upotrebovať predovšetkým vo svojom pôvodnom význame na rozdiel od slovesa *znamenať* len na ‚viditeľné označenie'. Často sa zamieňa so slovesom *značiť*, a to zaiste vplyvom češtiny.

Toto všetko bolo treba uviesť, aby bolo zjavnejšie, že výraz „znamenáme sa s pozdravom" nie je od pôvodu slovenský, dnes, pravda, už zaužívaný, ale nahraditeľný domácim, slovenským výrazom *„značím sa s pozdravením"*, lebo skutočne sa tu značíme, keďže robíme *znak* svojho mena perom, literami, to jest sa podpisujeme. V obidvoch výrazoch príde zvratné sloveso: *„znamenať sa s pozdravom"* a *„značiť sa s pozdravením"*, ako je aj to zjavné. V tomto prípade tvar slovesný „znamenám s pozdravom" bez zvratného zámena *sa* je aj v češtine chyba — podľa nemčiny (Váša—Trávníček Slovník jazyka českého, Praha 1937, str. 1690).

So stanoviska originality — pôvodnosti čistej slovenčiny dovolíme si odporúčať za slovné spojenie: *znamenáme sa s pozdravom* slovné spojenie: *Značíme sa s pozdravením.*

súrodenec? — Jedným zo slov, ktoré sa zbytočne zahniezdily v slovenčine vplyvom češtiny, je *súrodenec, súrodenci*. Označujú ním deti jedných rodičov, čiže miesto brat a sestra, bratia a sestry používajú bohemizmus *súrodenci*. Tento názov, označujúci deti tých istých rodičov, počúvame nielen v hovorovej reči inteligentov, ale hodne často čítame ho v novinách, v ľahkej próze, aj u niektorých spisovateľov. Je to správne slovo v takomto význame? V ľudovej reči ho niet, ani v Pravidlách slk. pravopisu ho nenájdeme (je tam na str. 394 len *súrodý*). Preto možno, ba načim mu vyhýbať; miesto neho radšej vravme a píšme: *brat a sestra; bratia, sestry; bratia a sestry* (i keď je nepraktickejšie, dlhšie). Ani francúzština, reč tak vysoko vycibrená, nemá osobitného názvu pre bratov a sestry jednej rodiny. Myslím, že aj slovenčina sa bez tohto prevzatého slova *súrodenec — súrodenci* zaobíde vo vyššie spomenutom význame, najmä keď svojím významom podľa skladu *sú+rodiť* skorej sa hodí za termín pre mláďatá tých živočíchov, ktoré sa nerodia po jednom alebo dvoch, lež vo väčšom počte sa „súrodia". Zato slovo *súrodenec—súrodenci*, ktoré ináč nie je zle tvorené, má u mnohých Slovákov neestetický zvuk. *Meliš-Čuga.*

hlásiť a *sdeliť*. — Slovo *hlásiť* pochodí od podstatného mena *hlas* a je od neho tvorené kmeňotvornou príponou neurčitkovou *-i-*, pričom sa korenná krátka samohláska *a* predĺžila na *á*. Je to sloveso domáce, čisto slovenské, rozšírené v ľudovej reči aj v spisovnej a znamená oznamovať voľačo voľakomu *hlasom, hlasite, hlasne*. Príklady: Ani hlásnik nevyhol — chraptil chrapom basy — vzali mu, čo hlavná vec — trúbu, ktorou *hlási* (Hviezdoslav I[3], 259), Začal jedenástu hlásiť od horného konca (dediny) (Kuk. XI, 99), Poslušne *hlásim* (Rázus, Odkaz 289). Sloveso *hlásiť* v úradnom štýle dostáva aj význam trochu prenesený, keďže znamená ‚oznamovať písomne, na papieri' nielen hlasom — ústne.

Popri slovese *hlásiť* s týmto preneseným významom vplyvom českej úradnej korešpondencie ujalo sa aj sloveso *sdeliť*, ktoré má so slovenským slovesom *hlásiť* jednaký význam, teda sú to synonymá, ktoré sa zamieňajú, obyčajne pre pestrosť štýlu sa užívajú *ľubovoľne*.

Sloveso *sdeliť* v slovenčine je cudzie (germanizmus). Naň ako na germanizmus viac ráz poukázala Slovenská reč (III, 284, IV, 302, V, 269, 273) a radila ho „nahradiť primeraným domácim slovom"; odporúčala za „sdeliť" *oznámiť* a za „sdeľovať" *oznamovať*. No zabúda sa na dobré domáce slovné spojenie: *dať na známosť*, ktorému odpovedá francúzske: *faire connaître* (à qn.). Pri slovese *sdeliť* a jeho iteratíve *sdeľovať* cudzí pôvod najlepšie sa ukazuje v tom, že pri nich ako složeninách slovesa *deliť (s + deliť)* ani najmenej necítime súvislosť s ich základom *deliť;* ide tu len o mechanický preklad nem. *mitteilen*, ktorý sa stal v češtine a ztade ako hotové české sloveso *„sdeliť"*, *„sdeľovať"* prišlo aj do úradnej slovenčiny. Zriedka ho nachodíme v staršej literatúre s jeho obvyklým významom ‚oznámiť, dať na známosť', napríklad: báseň privčas zosnulého pevca našeho úplne sdelíme (Orol 1872, str. 80), častejšie je už v literatúre po prvom prievrate, pravda, s takým istým významom, aký je v češtine, napríklad u Rapanta: zväčša len opisuje Hurbanove Obrazy, opierajúc sa aj inak (okrem skúseností vlastných) zrejme i o *sdelenie* a úpravy Hurbanove, takže celým svojím rázom patrí vlastne k prácam spomienkovým (Dejiny slovenského povstania r. 1849—49, str. VI, riadok 43); v tomto istom prevzatom význame máme aj iteratívnu formu k *sdeliť* — *sdeľovať:* omedzujúce sa, ináče na čerpanie a *sdeľovanie* zpráv o blížiacej sa zmene režimu (ib. 354).

Prevzaté tvary slovesné *„sdeliť"*, *„sdeľovať"* so svojím významom v ničom sa nelíšia od významu domáceho slovesa *hlásiť*, užívaného v úradnom štýle vo funkcii slovesa *oznámiť*, a spojenia *dávať na známosť*. Vonkoncom necíti sa medzi nimi nijakého rozdielu v *praktickom používaní*. Tvarom *sdeliť, sdeľovať*, pokiaľ ich ešte používame v úradnej korešpondencii, prislúcha taký význam, aký má ich *materské* sloveso, ktorým je vlastne nem. *mitteilen*, keďže rovno od neho pochodia ako český preklad a z češtiny prešly i do slovenčiny.

No od složenín *sdeliť, sdeľovať* so svojím významom sa líši zložená iteratívna *sdieľať,* kde je už zjavná súvislosť so základným slovesom *deliť,* ako badať z príkladov: a ako ho (Andreja) ponúkala mocná túžba, ba duševná potreba *sdieľania* strastí a radostí (Vaj. XI, 23). „... Ona má s tebou sdielať celý život..." (Kuk. IV, 207), ... sesternica, ktorá ho (Alexandra) rozumela, ktorá sdieľala náhľady jeho (Vans. II, 52), „... a vy pôjdete s nami, budete sdieľať naše šťastie..." (Vans. I, 129) ap. Složenina iteratíva *sdieľať* je slovenská nielen so stránky významovej, ale ešte bezpečnejšie s tvarovej; predstavuje pre slovenčinu typický tvar iteratíva, tvorený kmeňotvornou príponou neurčitkovou *-ja-* a s predĺžením korennej samohlásky, v našom prípade -e- > -ie-: (s)*deliť* — *sdieľať* na rozdiel od typu na *-ovať: sdeľovať.* (Porov. Mihál, SR X, 1.)

Ďalej súvislosť so základom *deliť* je zjavná aj v adjektíve, tvorenom zo slovesného koreňa *sdieľny* a podstatnom mene *sdielnosť:* Je (Anzula) *sdielna,* blahosklonná,akej jej ešte hádam nikda nevidel (Kuk. IV, 156), A to bolelo mať tak veľmi, keď videla, že je smutný, alebo *nesdielny* (Vans. I, 195), Tetuška nebývala *sdielna,* vyjmúc vtedy, keď by jej *sdielnosť* niečo osožila (Vans. I, 83), — Ľahko, poddala sa kuchárka konečne sdielnosti (Urb. Hmly, 360), Nika ten pohľad rozohrial, nútil ho ku *sdielnosti* (Kuk. IV, 138).

Z tohto vychodí, že so stanoviska originality slovenčiny všade, kde len možno, za pravzaté sloveso *„sdeliť"* užívajme domáce slovné spojenie: *dať na známosť.*

LISTÁREŇ.

Budkovce, 23. X. 1942. a či *Budkovce, 23. X. 1942* (na konci bez bodu). — Dátum v liste alebo na listine predstavuje nominálnu vetu, za ktorou sa kladie bod ako za každou inou vetou na znak toho, že je ukončená, teda aj v tomto prípade príde bod na konci dátumu: Budkovce, 23. X. 1942. Ide tu o takú istú nominálnu vetu, aké vídavame napríklad v návodoch divadelných kusov, v ktorých sa dávajú stručné úpravy *hercom.* Príklad: Letné slnečné ráno, otvorené obloky. Stôl prikrytý na raňajky pre tri osoby. Na stole vo váze kvety. (Taj. XIV, 5.), Knihy všade — i na stole pred divánom. Luster i elektrická lampa na stolíku. Stóry, záclony popúšťané až po zem. Po stenách umelecké obrazy i reprodukcie, nad posteľami Slovácka Madona s Dieťaťom. Do jedálne dvojité sklenené dvere. Mesiac po prvom dejstve. (37) ap.

Nominálne vety majú za základ *nomen* = meno, to jest podstatné meno, a aj bez slovesa sú dobre srozumiteľné, a preto pokladáme ich za riadne hlavné vety ako ostatné iné a tak aj riadne dávame na ukončenie bod. Pravda, v praktickom upotrebení mimo listov, listín a kníh, to jest mimo riadnej spisby, od kladenia bodu sa upúšťa *z praktických dôvodov.* Nevídame bod po nominálnych vetách, napríklad na firemných tabuliach, vo výrobných značkách, po rozličných skratkách (SR, SP, MS, MOMS), pri rozličných umeleckých úpravách textu a inde.

Dátum v liste, prípadne v listinách treba pokladať za *riadnu* nominálnu vetu a v tomto prípadne niet pochybnosti, že za takú sa kladie *bod.*

Pravda, vnútri vety dátum je bez *bodu:* Narodil sa 12. februára 1942 v Budkovciach.

Výslovnosť i a y v spisovnej slovenčine. — Na otázku, či je rozdiel vo výslovnosti *i* a *y*, možno odpovedať stručne: *v spisovnej slovenčine niet rozdielu vo výslovnosti i a y.*

Keby sme chceli riešiť túto otázku historicky a foneticky, bolo by treba ešte niečo dodať. — Slovenčina — ako všetky slovanské jazyky — vo svojom vývine mala hlásku, ktorá mohla stáť iba po tvrdej spoluhláske a ktorá sa vyslovovala v zadnej časti ústnej dutiny asi tam, kde sa vyslovuje *u*, len vyššie a bez pohybu pier. To bolo tzv. tvrdé *y*. Časom slabičná korelácia mäkkostná v slovenčine zanikla, jednotlivé hlásky sa osamostatnily, takže dnes môžu sa kombinovať i mäkké samohlásky s tvrdými spoluhláskami ap. V niektorých slovenských nárečiach zachovala sa odlišná výslovnosť *y* a *i* (napr. v susedstve nárečí poľských a ukrajinských), v iných splynulo *y* a *i* v jednu hlásku *i*, alebo sa zmenilo na *e* (napr. novohradské *rebe* ‚ryby', *dobrej* ‚dobrý', *bejvati* ‚bývať' atď.). Keď skúmame výslovnosť napr. slabík *di* (dy) a *ďi* (di) fonetickými prístrojmi, iste nájdeme jemné rozdiely, ktoré ľudské ucho nezachytí. Ale tak je to aj s inými hláskami: v rozličných okolnostiach vyslovujú sa rozličným spôsobom. To je vplyv susedných hlások.

V spisovnej slovenčine *y* má význam iba ako grafická značka, keďže v písme neoznačujeme mäkkosť *d, t, n, l* pred *i*. Inde udržuje sa písanie *y* z tradície, pretože náš pravopis má aj inak prvky etymologické a historické okrem fonetických. Môžeme teda tvrdiť, že v normálnej výslovnosti spisovnej a stredoslovenskej máme iba jedno *i*, ktoré sa v písme označuje literami *i* a *y*.

Priezvisko *Lancík.* — Priezvisko *Lancík* so stanoviska jazykovedy podľa svojej typickej slovenskej koncovky *-ík* treba pokladať za *dobré slovenské*. Podobne za slovenské pokladáme aj priezvisko národného hrdinu Jánošíka—*Jánošiaka*, pri ktorom základ *Jánoš* sotva bude poslovenčená latinská forma *Johannes*, ale len maďarská krstného mena *Jánoš*, ako nazývali maďarskí páni (prípadne aj slovenskí zemani) svojich *sluhov*-poddaných na svojich majetkoch aj na území terajšieho Slovenska. Tak isto pre koncovku *-ík* treba uznávať za slovenské aj priezvisko *Fojtík*, i keď je základ neslovenský. Teda koncovka *-ík je dostatočným znakom* slovenskosti priezviska *Lancík*, i keď koreň *Lanc-* od svojho pôvodu nie je slovanský, ale asi latinský: *lancea*. Najskorej koreň priezviska *Lancík* dal by sa uviesť do súvislosti so slovinským *lanec*, kde znamená: die Kette „pes na lancu priklenjen" (Slovensko-nemški slovar I, Wolf-Pleteršnik, str. 499).

Maďarská forma *lánc* ani nemôže byť základom priezviska *Lancík*, lebo sama je prevzatá zo slovanských jazykov „valamely déli szláv nyelvből" (Magyar szófejtő szótár, Bárczi Géza, Pešť 1941, str. 184). V češtine od toho koreňa je tvar *lancuch*, v poľštine *łańcuch*, v ruštine lancugъ (dial.), v litevčine *lencugas* (Miklosich, Etymologisches Wörterbuch, str. 160) a v slovenčine by bolo aspoň priezvisko podľa koncovky *-ík*: *Lancík*. Význam samého slova, ako pri mnohých priezviskách, ťažko nateraz nám určiť, ale tu azda možno nadhodiť, že bol spoločný so slovensko-moravským významom od obdobného tvaru *lančúch* (iná koncovka: *-úch*), kde má dva významy: 1. na voze „zaháňka", 2. tulák.

So stanoviska slovenskej jazykovedy bolo by ťažkým hriechom, keby sa toto priezvisko zo slovenčiny násilne vytislo.

J. A, M. — Veta: *„Vták letel do lesa na strom"* je len *jednoduchá rozvitá* (maď. kibővített mondat, po slovensky by to prišlo: *vyplnená* alebo aj *doplnená) rozvíjajúcim členom:* príslovkovým určením miesta. Veta holá, skladajúca sa len z podmetu a výroku, ďalej sa môže rozvíjať (= vypĺňovať) jednotlivými vetnými členmi (ale len po jednom): o (jeden) p r e d m e t, o (jedno) p r í s l o v k o v é u r č e n i e, o p r í v l a s t o k atď., až jednoduchá veta do-

siahne úplného rozvitia — *plnosti*. Pri *jednoduchej rozvitej vete* ide v pravom slova smysle o *jednu jedinú vetu*. Hlavná zásada: Niet v nej jednakých členov vetných, lebo v opačnom prípade sa už veta *rozširuje*, je tu už *zárod* pre *súvetie*. Vaša veta: Vták letel do lesa na strom ostáva len rozvitá, lebo pri pochope: „*do lesa na strom*" ide len o jedno príslovkové určenie, i keď vyjadrené dvoma tvarmi. Na porovnanie uvádzame slovnú skupinu s dvoma prívlastkami: zelený *divý vinič*, kde *divý vinič* tvorí podobne jeden pochop a k celej skupine adj. *zelený* je *prívlastok* a zato ani nepríde čiarka, lebo potom už by to nebol výraz *rozvitý*, lež *rozšírený* a ako taký bolo by treba oddeliť čiarkou. Podobne v našom prípade ide len o príslovkové určenie *rozvité*, a nie rozšírené. Pri rozšírenom by išlo o bližšie určenie, specifikovanie miesta v hore a tu by bolo treba čiarky, prípadne okrem nej aj „vypočítacej spojky" *a to*: Vták letel do lesa, a to *na strom* (nie na skalu!). (Porov. Damborský, Slov. mluvnica, 5. vyd., str. 24.) Veď v tomto prípade ani vo francúzštine, ktorá príslovkové určenia čiarkou oddeľuje aj tam, kde u nás nie (napr. na začiatku vety pokladá ich za samostatné vety), nebolo by možné oddeliť čiarkou *obidva príslovkové tvary*, lebo vyjadrujú iba *jeden jediný* pochop.

Priezvisko *Trencsényi*. — Pri priezvisku *Trencsényi* niet pochyby, že tu ide o maďarskú formu priezviska, odvodeného od maďarského názvu mesta *Trencsén*. O tom, že Slováci si pomaďarčovali svoje mená na Trencsényi, svedčí aj kniha: Századunk névváltoztatásai (1800—1893), Pešť 1895, str. 234. Ak v tomto prípade možno bezpečne zistiť pomaďarčenie slovenského priezviska predkov, tak prípadný *návrat k starootcovskému menu* plne schvaľujeme. Ináč naše stanovisko, ak by tu išlo o *pôvodné meno predkov* — teda nie o pomaďarčené, je vyjadrené v časopise Slovenská reč VIII, str. 125.

Maďarskému tvaru priezviska *Trencsényi* zodpovedajú slovenské priezviská: *Trenčiansky*, známe nám z r. 1802, a *Trenčan*, známe napr. v meste Svätý Jur pri Bratislave.

Priezvisko *Košč*. — Priezvisko *Košč* pravdepodobne má za základ poľskú formu *košć*, a nie východoslovenskú *kosc* (i *kojsc*), no jednako forma *Košč* so svojím zmäkčeným *-šč*, ktoré sa mohlo stať len v *prostredí slovenskom*, nie je viac poľská, ale slovenská; sú tu zjavné znaky slovenskej výslovnosti. V danom prípade išlo by už o *výslovnosť* čisto slovenskú, prispôsobenú stredoslovenskej grafike — písaniu.

Ale priezvisko *Košč* obstojí aj ako pôvodná domáca slovenská forma, čoho je dôkazom najmä tvar priezviska *Koščo* so svojím koncovým *-o*, ktoré býva v typických slovenských priezviskách (Vančo, Ďurčo, Klačko, Vlčko), a popri ňom aj východoslovenský nárečový tvar podstatného mena *koščal* 'orech s tvrdou (kostnatou) škrupinou' (opak: s mäkkou škrupinou je *mekčal*). Podobne podporuje domáci pôvod priezviska *Košč* aj priezvisko *Koščák*, ktoré môže byť rovno odvodené od samého základu Košč, utvorené slovenskou koncovkou *-ák*, pravda, v nárečí by bolo *-ak* s krátkym *-a*, ako je aj v podstatnom mene *koščal*. Je ešte aj forma *Koščuš*, ktorá je známa v Bardijove (Vincent Koščuš, zámočník).

Tvar priezviska *Košč*, i keby bol vznikol z poľského *košć*, pre svoju zmäkčenú skupinu *-šč-*, ktorá sa mohla stať iba vplyvom slovenčiny, patrí do slovenského jazykového fondu. V priezviskách sa uplatňujú aj nespisovné formy, to jest *nárečové* formy, a zato so stanoviska jazykového, odborného niet vecnej príčiny na zmenu priezviska *Košč*, najmä keď je natoľko rozšírené u našich Slovákov na „vychodže".

A. Kurthová. — Podľa príslušnej odbornej literatúry (E. Berneker: Slavisches etymologisches Wörterbuch 1913, A. Brückner: Słownik etymologiczny 1927, A. Matzenauer: Cizí slova ve slovanských řečech 1870 a i.) slovo *kurta* a jeho odvodeniny majú vo svojej reči všetci Slovania, a to s trojakým významom: *krátky kabát; ostrihaný, uťatý chvost; malé (ručné) sánky*. Tak Rusi (*kúrta, kúrtka*, dem. *kurtočka* = krátky kabát, vojenský odev), Ukrajinci (*kúrta, kúrtka, kurtýj, pokurtýty*), Poliaci (*kurta, kurtka, kurcica* = krátky kabát, kazajka; kurta, kurty = pes s uťatým alebo ostrihaným chvostom), Litovci (*kurta* = krátky ka-

bát), Česi (kurtka = živůtek, kazajka), Srbi a Chorváti (kurtast = skrátený), Slovinci (kurtast; kurtač = uťatý, ostrihaný chvost; kurtke = sánky) a Slováci (kurta, kurtka, kurták, kurtavý). Všetky tieto slová zakladajú sa na latinskom prídavnom mene *curtus, curta, curtum* = krátky, skrátený, kusý; význam ‚psa s uťatým, ostrihaným chvostom' opiera sa zas o rumunské *Cúrtu* = ‚meno psa bez chvosta' (inak má rumunčina i slovo *scurtéică* = ‚krátky odev'). Z latinského pochádza i maďarské *kurta* = krátky a kurtka (asi z poľštiny) = krátky kabát, no nikto neprivádza slovanské „kurta..." do priamej súvislosti s týmto maďarským slovom. Slováci poznajú najmä slová *kurtka* (= krátky kabát) a *kurtavý* (= krátky, úzky) a to hlavne na Orave, ako vieme o tom z Kukučínových diel; okrem toho v Honte sú známe i *kurtky* (= krátke sane).

Zo všetkého vychodí teda poznanie, že nárečové slovo *kurta* má v slovenčine domovské právo a nesúvisí nevyhnutne s maďarčinou; a keďže priezviská, zakladajúce sa na domácich ľudových i nárečových slovách, sú úplne oprávnené, aj priezvisko *Kurta* je dobré slovenské meno.

Priezvisko *Pompoš*. — Tvar priezviska Pompoš na prvý pohľad sa vidí len maďarský, teda čisto maďarského pôvodu najmä so svojou príponou *-oš* (v maďarčine *-os*) a so svojím základom *pompa*, pretože podstatné meno *pompa* nateraz ešte je živé a často užívané v spisovnej reči maďarskej na rozdiel od slovenskej, v ktorej sa tiež kedysi častejšie užívalo za starších časov, ale teraz sa cíti už vymreté; za také ho označil už Bernolák vo svojom Slowári. No i po Bernolákovi sa vyskytovalo ešte kde-tu v spisovnej reči, napríklad v básnickej u Sládkoviča (Zore... perlami zastrely kvety; A s pompou touto syn húsenky... Slietol na klamné zálety (Sládk., Sobr. básne 1939, str. 39.) a inde. Slovo *pompa* nie je len maďarské, ale kultúrne slovo vo všetkých európskych jazykoch, do ktorých sa dostalo z gréčtiny, kde slovo *πομπή* označovalo nádherný sprievod, a v tomto pôvodnom význame žije ďalej v tých slovanských rečiach, ktoré stály pod vplyvom klasickej kultúry. Z latinčiny prešlo do nemčiny, češtiny, poľštiny (Lindeho slovník: Pompy dziwne pogańskie stroimy. Pompa i pycha rycerstwa jego; je aj adj. pompatyczny, pompasty i adv. pompatycznie) a aj do slovenskej. Ako slovo slovenské uvádza ho aj Hvozdzik vo svojom Zovrubnom slovníku I, str. 897 a kladie ho za rovné maďarskému *pompa*. Tento základ *pompa* od pôvodu nie je maďarský, lež grécky a stal sa majetkom všetkých kultúrnych európskych rečí. Teda ani podľa základu nemožno tu usudzovať na maďarský pôvod Vášho priezviska. Taktiež nie podľa koncovky *-oš*, v maďarčine písané *-os*. V maďarčine, pravda, koncovka *-os* je častejšia ako v slovenčine; nie je osamotená, ale vyskytuje sa s inými samohláskami a tvorí harmóniu v súvise so samohláskami kmeňa, základu príslušného slova: od hegy máme *hegyes*, od *görcs — görcsös, has — hasas* ap. V maďarčine koncovka *-os* spolu so skupinou ostatných jej príbuzných koncoviek je produktívna, živá, no v slovenčine koncovka *-oš* nie je už produktívna, ďalej sa ňou netvoria slová, udržuje sa len v slovách staršej vrstvy, zväčša hanlivého významu, napr. sopeľ — sopľoš, jed — *jedoš, hlad — hladoš, gamba — gamboš, gajdy — gajdoš* ap. Z tohto typu podstatných mien osobitne si všimneme slova *gajdoš* v súvise so slovom *pompoš*, keďže obidva tvary majú jednako neslovanský základ s rovnakou koncovkou *-oš* a obidva sa vyskytujú aj v maďarskej reči, no nie literárnej, ale len ako nárečové slová. V maďarskej literárnej reči miesto neho je *dudás; gajdos* ako nárečové popri *gajdas* uvádza

Szinnyei vo svojom Magyar Tájszotár (I, str. 667). Slovo gajdoš prijímame za slovenské bez výhrad; ono je slovenské s dvoch stránok: so stránky formálnej a významovej; známe jeho význam v slovenčine dnešnej. Naproti tomu slovo *pompoš* za slovenské možno pokladať len so stránky formálnej, najmä pre koncovku *-oš*, ktorá je tu zaiste slovenského pôvodu, no doteraz nie celkom bezpečne so stránky významovej, sémantickej, keďže nateraz neznáme jeho význam ani z nárečí ani zo starších písomných slovenských pamiatok. Priezvisko Pompoš pravdepodobne predstavuje nám živú starinu, zachovanú v priezviskách, ktoré s tejto stránky nemáme ešte nijako preštudované. Priezvisko Pompoš nie je výlučne maďarské. So stránky slovenskej jazykovedy pôvodné priezvisko *Pompoš* je nám hodnotnejšie ako nejaký umelý fabrikát za jeho náhradu. Vaše priezvisko môže byť slovenského pôvodu najmä svojou koncovkou *-oš*, ako je aj priezvisko *Vargoš*, kde základ Varga podobne nie je výlučne len maďarský, ale je známy aj v nárečiach slovenských a v poľštine (Porov. SR IX., 255—256). Tak isto aj *Gajdoš* a *Kováč*, ktoré podobne so stránky formálnej treba pokladať za pôvodne slovenské pre jeho príponu *-áč*. Zmena jedného z nich vyžadovala by zmenu druhého. Slovom, so stránky slovenskej jazykovedy niet príčiny meniť Vaše priezvisko *Pompoš*. Priezviská i s neslovenským (kmeňom) koreňom treba pokladať za slovenské, ak ich koncovka je *slovenská;* sama koncovka ich robí slovenskými. Takto sa dívame aj na priezvisko *Jánošík* = *Jánoš*+*ík, Fojtík, Futák, Gajdoš* ap. — kde základ naisto nie je slovenský.

‚Dolné Hámry, 15. novembra 1942.‘ a či *‚Dolné Hámry 15. novembra 1942.‘* — Dátum listov alebo listín vyjadrujeme okrem dlhšej, pôvodnejšej formy, kde miesto a čas napísania listu alebo vyhotovenia listiny sú príslovkovými určeniami (miesto — je v lokále a čas — v genitíve časovom), aj v praktickej, kratšej forme, to jest v nominálnych vetách, napr. *Dolné Hámry, 15. novembra 1942.* Tu dátum sa vyjadruje dvoma nominálnymi vetami, ktoré sú samostatnými hlavnými vetami a ako také treba oddeliť čiarkami na spôsob iných nominálnych a hlavných viet, ak nie sú spojené spojkou *a*. Naproti tomu pôvodnejšia forma na označovanie dátumu typu: *‚V Dolných Hámroch 15. novembra 1945.‘* je v podstate iba jedna skrátená hlavná veta, ktorú bolo by treba doplniť: *Dané,* prípadne: *Napísané* alebo *Dohotovené* — v Dolných Hámroch 15. novembra 1942. V tomto prípade nepríde oddeliť čiarkou dva nerovnaké príslovkové určenia, lebo tu neide o jednaké členy vetné, ktoré, pravda, vždy oddeľujeme čiarkami. Len takto možno rozumieť aj štylizácii Pravidiel slovenského pravopisu (str. 116).

Výslovnosť slova *Štefan.* — Krstné meno *Štefan* sa vyslovuje mäkko. Pochodí z gréckeho *στέφανος*, kde je začiatočná skupina *st-*, ktorá sa však v slovenčine celá zmäkčila na *šť-* a zato príde do výslovnosti aj mäkké *ť*. Taká je aj spisovná výslovnosť.

v *Hámroch* a či v *Hámrach.* — Príslovkové určenie miesta pomnožného mena obce *Hámry* vychodí: *(v) Hámroch,* keďže predpokladáme k nemu tvar jednotného čísla *hámor,* ktorý je mužského rodu. Mužský rod v množ. lok. zpravidla máva koncovku *o-* kmeňovú *-och.*

Rediguje ANTON JÁNOŠÍK s JOZEFOM ŠKULTÉTYM.
Vydanie Matice slovenskej v Turčianskom Sv. Martine.
Tlačí Neografia v Turčianskom Sv. Martine.

(Likvidácia mäkkostnej korelácie 65. — Zmena *r'*. Asibilácia *ť, ď* > *c' ʒ* > *c, ʒ* 67. Mäkké sykavky 69.)

Eugen Jóna: Zjaviť sa či *objaviť sa?* 71

Štefan Peciar: Nad jedným článkom z novín . . . 77

Milo Gosiorovský: Stávka či *štrajk* v slovenskej terminologii? 81

Poznámky a zprávy

Imro Eliáš: Vreckový slovník slovenskej a nemeckej reči so zvláštnym zreteľom na najnovší pravopis. Sostavili gymnaz. direktor Ján Beniač a prof. Jozef Mária Seewarth, nemecký slavista. I. diel *slovensko-nemecký*. Nákladom Otto Holtze's Nachfolger, Leipzig 1941. Cena RM 3,38 82

Rozličnosti

Rovnosmerný prúd — jednosmerný prúd 86. *lohaza = jačmenné krúpy?* 87. — *uterák, ručník, ručníček* 87. — *podčiarknuť* a *podčiarnuť* 88. — *ašpirácia* a *aspirácia* 89. — *znamenám sa* s úctou, s pozdravom a či *značím sa* s úctou, s pozdravením 89. — *súrodenec?* 90. — *hlásiť* a *sdeliť* 91.

Listáreň

Budkovce, 23. X. 1942. a či *Budkovce, 23. X. 1942* (na konci bez bodu) 92. — Výslovnosť *i* a *y* v spisovnej slovenčine 93. — Priezvisko *Lancík* 93. — Priezvisko *Trencsényi* 94. — Priezvisko *Košč* 94. — *A. Kurthová* 94. — Priezvisko *Pompoš* 95. — ‚Dolné Hámry, 15. novembra 1942.' a či ‚Dolné Hámry 15. novembra 1942.' — Výslovnosť slova *Štefan*. — V Hámroch a či v Hámrach.